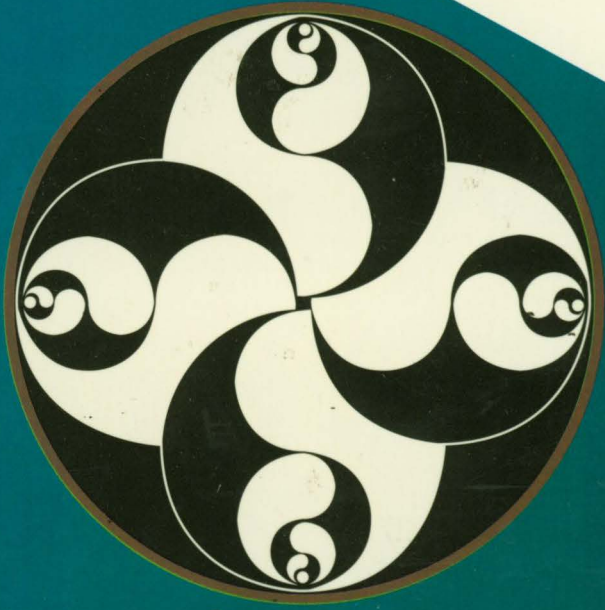

ZEN BUDİZMİ YOLU

Prof. Dr. Eugene HERRIGEL

EUGENE HERRIGEL, Prof. Dr. 1884 Kehl'de doğdu. Felsefe tahsilinden sonra 1923 tarihinde Heidelberg'de, 1924 ile 1929 Japonya'da Sendia'da İmparatorluk Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü yaptı. 1929 ile 1948 arasında Erlangen'da sistematik felsefe Ord. Prof. görevinde bulundu. 1955 tarihinde Partenkirchen/Obb.'de öldü.

DAISETZ TEITARO SUZUKİ, 1869'da doğdu, 1966'da öldü. Kyoto'da Üniversite'de Budistik felsefe profesörü idi. Japon Zen üstadı olarak, Batı düşüncesiyle de ünsiyeti olarak, Zen öğretisini Batı'ya getirdi. Diğerleri meyanında New York'da Columbia Üniversitesi'nde konferanslar verdi. Suzuki hâlâ Zen Budizm alanında en büyük otoritedir. Zen üzerine çok sayıda kitaplar ve risaleler yayımlamıştır.

Prof. Dr. Eugene HERRIGEL

ZEN BUDİZMİ YOLU

Çeviren
Sedat UMRAN

Ruh ve Madde Yayınları

Kitabın Orijinal adı
ZEN-WEG

Bu Kitabın Her Türlü Hakkı
İnsanlığı Birleştiren Bilgiyi Yayma Vakfı (BİLYAY)'nın
bir kuruluşu olan
Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.'ne aittir.
Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.'nden
Yazılı İzin Alınmadan Hiçbir Alıntı Yapılamaz ©

1. Baskı / İstanbul, 1978
2. Baskı / İstanbul, 1995

○ **Kapak Düzeni / Baskısı**
Meta Basım Yayım Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.,
(0 212) 249 10 01 - 252 61 25 43

○ **Yayın**
Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.
Hasnun Galip Sok. Pembe Çıkmaızı No: 4, D: 6
80060 Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: (0 212) 243 18 14 Fax: (0 212) 252 07 18

○ **Basım**
Optimal Matbaacılık San. Ltd. Şti.
Cemal Nadir Sok. No:18
Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (0 212) 522 32 35

Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.

SUNUŞ	7
ZEN YOLU	9
Zen ve Klâsik Budizm'in Dahıncı Mistiği	9
ZEN'İN KENDİNE ÖZGÜLÜĞÜ	12
Zen Budist Manastırlarında Eğitim	16
Soluk Alma Ağıştırmaları	19
Koan	20
Satori	23
Daha Başka Koan Murakabeleri	30
Üstadı Öğrencisinin Satori'ye Ulaştığı	30
Nasıl Anlar?	30
Japon Sahne Oyunu Üzerine Açıklamalar	33
Üstat Öğrencinin Yüreginin İçini Görür	35
Öğrencinin Satori Sayesinde Değişmesi	36
Sanatlardaki Zen	37
Zen Resim Sanatı	38
Şiirde Satori	41
Satori Yaşanımına Dayanarak Usa Vuruş	42
İlk Aşama	42
İkinci Aşama	42
Zen Mensuplarının Mânastır	
Dışında Hayat Pratiğindeki Davranışları	43
Zen Rahipleri	45
Daha Yüksek Aşamalar	53

ZEN BUDİST PRATİĞİ	63
Zen Öğrencisinin İçinden Geçtiği Eğitim	63
Alistırmanın Yolu	66
Tamamen Alttan Başlayan Alistırmalar	67
Sevinç Hâli	67
Satori, Yeniden Doğuş - Buda Doğası	69
Sevince Katılma ve Acıya Ortak Olma	70
Az Konuşan	71
Tüm Canlı Evrenle Bağlantı Kurma	72
Zen Rahiplik Anlayışı	74
Dünyada, Yaşamda ve Gündelik Yaşamda	
Zen Mensubu	76
AVRUPALI GÖZÜYLE ZEN	79
Küçük Olanda Sabır ve Nefsi Yeniş	79
Zen'de Güce ve Propagandaya Yönelik	
Hiçbir İtki Yoktur	80
İnsanın Ben'ine Takılıp Kalması	83
Geri Dönüşün Yolu	85
Tek Tek Sanatlardaki Zen ile Zen Yolu	
Yöntemi Arasındaki Ayırım	87
Varoluşun Merkezi	87
İnsanın Düşüşü ve Öz Varlığının Doyuma	
Ulaşması	88
Düşünmenin Yolu	89
Hakkaniyet ve Sevgi	91
AÇIKLAMALAR	92

SUNUŞ

Prof. Dr. Eugene Herrigel'in bu ünlü eserinin ilk basımını çoktan tükenmişti. Bir süre, başka Zen Budizmi eserlerinin yayınlanmakta olduğunu gözledik. Ne var ki hiç birinin bu eser kadar meseleyi sade ve derin bir şekilde kavrayamadığını saptadık.

Doğru yolu bulma konusunda Buda'nın en eski yaşamı burada anlatılmaktadır. Hayat acı çekmektir; yani çaba harcamaktır.

Herrigel Üstad'ın bu eserini tekrar sizlere sunmaktan sevinç duyuyoruz.

Ergün ARIKDAL

BİLYAY Vakfı
Ruh ve Madde Yayınları

Zen üstatları ebedî yolculardır.

**Kendisi ve başkası için sözcük, düşünce-
nin daha azıdır, düşünce tecrübenin da-
ha azıdır. Sözcük, süzölmüş olandır ve
onda tortulanan şey en iyi yanından
yoksundur. Eflâtun 7. Mektubunda şöyle
der: "Ciddî şeylerle uğraşan ciddi bir
adam, yazmamalıdır."**

**Zen gerçeğini kavramak ve Zen gerçeği
olabilmek için insanın birçok yaşamı ol-
malıydı.**

ERKAY YAYINLARI

Prof. Dr. Eugene HERRIGEL

YAZANIN ÖNGÖRÜSÜ

Yazın ve Mücadele Yayınevi

ZEN BUDİZMİ YOLU

larından arınmış olarak, dünyadan kaçışa götüren bilgilerin yeniden soyut biçimde ortaya çıktığı murakabe çalışmasının kendileriyle başladığı gerçeklerin saf görülüşünden ibaret olduğu, dikkate değer bir noktadır. Bu, şu hâlde, Buda'nın doğru yolu bulmadan önceki ve yola koyulduğunda doğrulanan en eski yaşamıdır. Buna göre bu sonuç, murakabe yapan için bu konunun bir deyimle saplantı fikir hâline gelmesiyle açıklanamaz mı?

Budist, hayatın acı çekmek olduğu noktasından hareket eder. Bu en eski Buda yaşama biçimi başka türlü olsaydı, durum nasıl olacaktı? Yaşam sevinç veren ve dünya, mutluluk veren bir uyum olarak yaşansaydı, doğru yolu bulmak da buna uygun bir hâle gelmeyecek miydi? Elbette böyle güzel ve uyumlu bir dünyadan çözülmeye çalışmanın ne anlam taşıdığı kavranmaz olacaktı. Şu hâlde belli ki, bu murakabe yolunda kişi kendisini aşamaz. Düşünmenin ve düşünmemenin **öte yanına** gelinemez, hoşnut oluşun ve olmayışın vb. öte yanına ulaşamaz; sadece öte yan diye gösterilen sıfır noktasına gelinir. Ama bu takdirde bir mistik ruhun, Tanrı ile birleşmesi (unio mystica) nasıl mümkün olabilir? Bununla birlikte olsa olsa, en çok şöyle denebilir: Dalınca giren kişi, kuşkusuz kendi gerçek mahiyetine ait olmayandan kurtulmaktadır ve böylece kendi varlığının en derin noktasını, sadece **kendini** bulmaktadır.

Buna göre -bu söz konusu olabilir- dalınç ve konsantasyon alıştırmalarını önceden verilmiş bir konu olmaksızın yapabilmek mümkün olup, izlerken sabit, nesnel bir şeye tutunulmayan bir yoldan gitmek imkânı mevcuttur. Yani dünya görüşüne ilişkin koşullara sahip olmaksızın, öyle ki insanın kişisel varlığı ne acı, ne de hoşnutluk dolu diye görülmeden; o geçici olsa da, ne nefret edilmeye ne de sevimliye değer diye geçerli olmaksızın bu yapılabilir. En doğrusu, bu dünya görüşü doğru yoldan ortaya çıkmalıdır! Doğru yol diye bir şeyin olduğunu Buda kendisi vaat olarak belirtmişti. Belki de ona hiçbir şey telkin edilmezse, bu büsbütün başka sonuç verir. Bunun mümkün olması gerektiği, Buda'nın gittiği yoldan ortaya çıkıyor. Orada bir umursamazlık aşaması vardır. Bu aşamada bilmekle bilmemek arasındaki sıfır noktasında bulunulur ve artık hiçbir şeye yönelinmez, ama Bu-

distik dalınçta kişi daha 6nceki aşamalarla 6nceden engellenmiştir. Peki bu olmaksızın başlangıçtan itibaren ř6yle yapılsaydı, nasıl olurdu: Basit olarak alıştırmada bulunulsaydı, dalınca girmek ve tamamen boş h6le gelmek i6in, programsız olarak hareket edilseydi ne olurdu? Bunu s6z konusu ettirmek y6rekliliği g6sterilseydi!.. (1)

Bu ZEN'in yoluydu. Hi6liğin bu bi6imde ne kadar denendiği saptanamıyor. Fakat onun başarıya ulaştığı, Zen'in 6in'deki ve Japonya'daki varlığıyla kanıtlanmış olmaktadır. Onun parlak bir başarıya ulaştığını, Zen'in bug6ne kadarki canlılığı kanıtlamaktadır. Bu noktadan bakıldığında sadece anlaşılmaz olan nokta şudur: Zen mensubu, varlığından 66z6lmek i6in hangi nedene sahip olmalıdır? 66nki o bu varlığın karşısında d6nya g6r6ř6 bakımından tamamen tarafsız bir tavır takınmaktadır. Bunun i6in tarih6 bakımından bir a6ıklamada bulunmak m6mk6nd6r. O, bir doğru yol ve ona g6t6ren bir yolun olduğunu biliyordu, ama sonradan edindiği deneylerin b6y6k kurtuluş olduğunu o s6yleyebiliyordu. **Neden kurtuluş?** Hangi anlamda?

Bunun yanıtını bu kitabın b6t6n6 vermektedir.

ZEN'İN KENDİNE ÖZGÜLÜĞÜ

(Avrupa Mistiğinden Farklı Olarak)

Zen'de, insan, içinde kişi ruhunun Tanrı'yla birleştiği "unio mystica"nın kişiyi son derecede mutlu eden ve yükümlü kılan meziyeti olarak görüldüğü Avrupa mistiğindeki merkezi konumuna sahip değildir; o, sadece tüm yaratıklar arasında bunun misyonunu taşır ve buna erişmekle dünyadaki varlığının konumundan dışarıya çıkar. Bu dışarıya çıkışa, kendini yitirise ve kendini yeniden buluşa vecd, istiğrak (*) denir. Onun bu esnada bulduğu şey kendi merkezidir; onun, esasında başkasına satılamaz olan benliğidir. Bu benlik unio'da, yani ruhunun Tanrı ile birleşmesinde ortadan kaldırılmıştır ve yine de korunmuştur. Tanrı'da, tanrılıkta ya da Avrupa mistiğinde başka türlü adlandırılan ve onunla ve onun içinde bu mistik ruh birliğinin ortaya çıktığı ruh durumunda benlik, kesinlikle söndürülmez, tersine kurtarılır, Tanrı'nın lütfuna uğratılır ve bir sona ulaştırılır. İkiliğe katlanmayan, bu birleşmenin uğruna, sadece geçici olarak onun uğruna, bu benlikten sıyrılmak şart koşulur. Çünkü Tanrı, sadece benlik olabilirliğini son ve en yüksek kurban olarak sunduğu ve artık hiçbir direnmede bulunmayan bir ruhun içinde doğabilir ve eğer bu doğuş sağlanmışsa, bu takdirde ruh, Tanrı'nın yetkili kıldığı bizzat kendinden aldığı güçle var olmak ve tıpkı kendi içinden dönen teker gibi yaşamak için merkez hâline gelir. Buna karşı Zen'de insanın dünyadaki varlığı bu sıfatla kendi dışında ve kendi merkezinin dışındadır. İster bunun farkına varsın, isterse varmasın, kişi, kendini ne ölçüde bir benlik olarak yükseltmek isterse ve sonsuz gerçeğe erişilmez olana yaklaşıp

(*) Vecd, istiğrak: Kendinden geçerek Tanrı sevgisine dalma.

olgunluğa eristirmeyi denerse, artık, o derecede kendi merkezi olmayan varlığının orta noktasından dışarıya çıkmıştır ve ondan o derecede uzaklaşmıştır.

Zen Budist için, insandan başka tüm canlılar, hayvanlar, bitkiler, taş, toprak, hava, ateş ve su, hepsi de varlıklarının merkezinden bir hak iddiasında bulunmaksızın, onu terk etmeden ve terk edemeden yaşarlar. Yolunu şaşırان ve şaşkın insan, kişisel varlığının suçsuzluğunu ve güvenini ele geçirmek isterse, esas itibarıyla amaçsız oldukları için bitkilerin ve hayvanların o denli inanarak yaşayıp gittikleri bu güveni elde etmek isterse, onun için kökten bir geri dönüşten başka çare kalmaz. Onun için, sayısız korku ve felâket hâlinde, sapık yol olarak gözüken yoldan geri gitmeye mecburdur, onu kendine ulaştırmayı vaat eden her şeyi kendinden sıyırmak zorundadır. Birtakım düşlerin peşinden koşarak, kanatları yeni oluşmuş olarak yüreklilikle terk ettiği gerçeğin yurduna dönebilmek için, bir yaşamın kandırıcı büyüünden kendi gücüyle vazgeçmek zorundadır. O, küçük çocuklar gibi olmak zorunda değildir. Tersine, orman ve kaya, ağaç çiçeği ve meyve, yıldırım ve fırtına gibi olmak zorundadır.

Zen'de ruhun Tanrı'yla birleştiği "**unio**" vatanına dönüş, kökensel olan, ama yitirilmiş bulunan bir ruh durumunun sağlanması anlamını taşır. Böylece insan, tıpkı hayvanlar, bitkiler ve tüm canlılar gibi merkezinin içinden yaşayabilmek için, her şeyi yasaklayan ve onun dışında olanı reddeden yoldan gitmek zorundadır.

Doğu Asya'da, bu vatana dönüş ve geriye dönüş rastlantıya bırakılmaz. O, hazırlanabilir ve ortaya çıkarılabilir. Bu, her şeyden önce Japonya'daki durumdur. Zen Budizmi'ne bu yoldan, bu yöntemle gidilir.

Zen Budizmi'nin kısaca belirtilen bu varlık anlayışına karşı şöyle bir itirazda bulunulabilir: Doğu Asya insanı uzun tarihinin içinde şimdiki hâlde de doğadan o ölçüde, örneğin bir Avrupalı gibi umutsuzca uzaklaşmamıştır. Bu itiraz hiç kuşkusuz yerindedir ve sadece iki tip insanın günlük yaşamına bakmakla değil, tersine aynı zamanda daha açık ve seçik olarak Doğu Asya sanatıyla da kanıtlanmaktadır; fakat kesintisiz doğayla **yalnızlığın**, uzun bir süre, Zen'e ya-

kınlık olarak bir anlam taşımadığı hususunda açıklığa kavuşulmuş olunmalıdır. Kavramsal olarak nasıl anlaşılırsa anlaşılсын, doğa hiçbir zaman, Zen'in, içinden yaşamakla mahiyetini oluşturduğu o kapsamlı hakikat değildir. Doğu Asya insanının -her şeyden önce bir Japon'un- geleneğin ona yüklediği bağlantılardan kendini kurtaramadığını veya kurtarmadığını, yaşamının ekonomik, politik ve teknik bakımdan modernleştirilmiş olmasına rağmen bunu başaramadığını ileri sürmek de, bir sebeplendirme olamaz. Bu itiraz bizi bağlamaz ve sorunun özüne götürmez; çünkü Zen Budizmi Japonya'ya girdiğinde, yaşamın modernleştirilmesi diye bir şey söz konusu değildi. Daha o zamanlar insanlar tam bir doğayla yakınlık içinde yaşarken ve soru sormadan kabul edilen geleneğin büyüğü içinde bulunurlarken, Zen Budizmi bu korunan varlığı, merkezin dışında, düşüş ve sonunda suç olarak saymaktan asla kendini alamamıştı.

Zen Budizmi için bir düşüş ve bunun sonucu olan suç, kişinin bizzat kendi gücüyle alabildiğine yaşaması olanağının serbest kılınmasından ortaya çıkmaktadır. Kişi kendini duyar ve kendini bir ben olarak yaşar. Bu ben oluş hâli, onu ben hastalığına ve ben olmayana karşı tam bir sınırlandırılmaya götürür ve böylece yüreğini katılaştırması sonucuna ulaştırır. O kendini duyar ve bunu merkezi yapar, bunu şuurulu olarak değilse de gizlice yapar. Bu gelişim daha çok keskinleşmek eğilimini gösterir. Fakat onun bunu son haddine kadar götürmesine gerek kalmaz. Zen Budizmi için çocuğun ilk bencil davranışları kaçınılmazdır ve bozucudur. Bunun için şöyle demek bir itiraz sayılmaz: Doğu Asyalı şimdiye kadar Avrupalı insan gibi doğanın dışına düşmemiştir ve o bugün de daima geleneksel bağlantıların içinde yaşamaktadır. Bu, onun her şeye rağmen kendi benliğiyle savaş hâlinde olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz ve bu nedenle kendi gücüyle, âdeta yaşanır gibi olarak yaşamaktan ve bunun tersinden çok uzaktır denemez.

Fakat asıl tehlike; kişinin doğal olarak bunu bilmemesinden ibarettir ve bu nokta kendisine söylendiğinde onu anlayamamasıdır. Onun benine bağlı oluşuyla varlık gerçeğinin bozulması hâli ortaya çıkar; bakışı bozulmuştur. Buna göre o, bir karşılaştırma yapamaz. Ne olduğu ve ne olmak zo-

runda olduğu arasındaki ayrımı göremez. Çünkü ne olduğu ve ne olmak istediği önceden açıklanamaz; bu bir başka üslup değildir, günlük yaşamın bir diğer yönüdür. Bu, onun gerçekleştirebileceği bir tasarı değildir, bir hayal değildir, onun şuuruyla ve iradesiyle, ciddiyetle ve sorumluluk bilinciyle yapabileceği bir şey değildir, tersine, büsbütün başka bir şeydir, ondan tamamen kaçan bir şeydir, yalnızca temelden hareket ederek sağlayacağı bir değişimle, bir geri dönüşle ulaşılabilecek olan bir şeydir.

Bunun için Budizm vaazda bulunmaz. Bu gibi vaazlar sözlerden ibaret kalır. O, kendilerini sıkıntıda hissedenleri ve güvensizlik duyanları, gizli bir özlemin pençesinde olan kişileri bekler.

Aşağıdaki bölümlerde Japonya'da bu yola yöneltlen kişilerin alıştırılması ve değişmesi açıklanacaktır, yani Zen Budist manastırlarında olan bitenler anlatılacaktır.

İlkin bir genel açıklamada bulunalım: Japon Zen Budistler'i yıllarca süren mahrem bir ilişki içinde tanıma olanağına ve şansına sahip olan bir kimse, onları bu kimselerin ortaya attıkları muammayı bu tarzda çözmeyi ister başarsın isterse başaramasın, günlük yaşamlarını en zor anlaşılan belirtilerine kadar gözlemlemek iğvasından kendini alıkoyamaz. Çünkü o büyük bir şaşkınlıkla büsbütün kendine özgü bir türden bir insanın söz konusu olduğunun farkına varacaktır. Onların yalnızca eylemlerinde ve eylemsizliklerinde, konuşmalarında ve susmalarında özel bir yıldızın etkisi altında kalışlarında değil, tersine amaçsız davranışlarında da, yani duruşlarında ve yürüyüşlerinde, çayı içiş biçimlerinde ya da can sıkıran bir tatarcığı kovuşlarında da özel bir davranış gösterdiklerine tanık olacaktır. Âdeti ruhi besinlerini içinden aldıkları dünya, onların varlıklarına bir başkasıyla karşılaştırılmaz tarzda damgasını vurmuştur. Onlarla duyulur bir ilişki içinde olmayan ya da böyle bir ilişkiye yönelik bulunmayan hiçbir şey onların içlerinde ve çevrelerinde cereyan etmez. Onların mevcudiyetlerinin derecesini ve kadelerini belirleyen görünmez merkeze olan ilişkileri söz konusudur.

Onlar, kendilerini en derin içlerinde harekete geçiren ve geçirmeyen şey üzerine bizzat bir şey söylemezler ve itirafta

bulunmak içgüdüsüne yenilmezler. İçine nüfuz edilemez bir gülümsemeyle sırf bir merakın ortaya attığı soruları büsbütün duymamazlıktan gelirler ve başkalarının araştırmalarından uzak kalırlar ve bizzat bunu yapmak için yola çıkan kimse onların gizine sadece yaklaşabilir.

ZEN BUDİST MANASTIRLARINDA EĞİTİM

Rahiplik mesleği için ayrılmış olan bir manastırın genç çömezleri, Doğu Asya özel koşullarına uygun olarak, içgüdülerine nadiren tâbi olurlar. Genellikle, ana ve babalarının isteklerine uyarlar. Fakat bu gibi çömezler bu arzuyu öylesine kendilerine mal ederler ki, âdeta bu onların kendi içgüdüleriymiş gibi etkinlik gösterir. Böyle yapmasaydılar bir tatmine ulaşamayacaklardı. Çünkü bir rahibin mesleğinin yolu çok çekici değildir. Disiplinli, yoksunluk dolu bir yaşam onlar içindir; böyle bir yaşamın fakirliğini onların iç zenginliği telâfi eder, o ölçüde ki, onlar bu iç zenginliğini hiçbir şeyle değiştirmek istemezler; fakat Zen Budist manastırlarındaki murakabe hollerinde bu alıştırmalara başkaları da gelirler. Herhangi bir mesleğe hazırlanan veya bu meslekte bulunan her yaştan öğrenciler ve onların arasında her türden sanatçılar, özellikle kendilerinden hoşlanılan kimselerdir. Bunlar, geçici olarak kalmak için sadece kendi istekleriyle, Zen ruhundan etkilenerek değil, bilakis kendileri uğruna da ondan vazgeçemeyecekleri kanısıyla, sıkı bir ilişki sağlayacağı için oraya gelirler.

Bu yaşlıca öğrenciler yaşam deneyleri veya meslekleriyle herhangi bir biçimde biçimlendirilmişlerdir; belki de değerlerini kanıtlamışlardır ve bu nokta, seçilmeleri ve manastıra alınmaları için, üstat tarafından elverişli bulunmaları için önemlidir. Onlar, az veya çok kapsamlı bir yükümlülük ortamında bulunurlar. Yükümlülüklerin herhangi bir durumuyla kendilerini hizmete adanmayı öğrenmişlerdir. Belki de önemsiz sayılmayan anlak (müdrîke) alıştırmasında bulunmuşlardır. Bu ne kadar şaşırtıcı görünürse görünsün, öğrenmek zorunda oldukları şeyler: Murakabe uğruna konsantrasyon, saatlerce ve haftalarca, bir ve aynı keyfiyet üze-

bulunmak içgüdüsüne yenilmezler. İçine nüfuz edilemez bir gülümsemeyle sırf bir merakın ortaya attığı soruları büsbütün duymamazlıktan gelirler ve başkalarının araştırmalarından uzak kalırlar ve bizzat bunu yapmak için yola çıkan kimse onların gizine sadece yaklaşabilir.

ZEN BUDİST MANASTIRLARINDA EĞİTİM

Rahiplik mesleği için ayrılmış olan bir manastırın genç çömezleri, Doğu Asya özel koşullarına uygun olarak, içgüdülerine nadiren tâbi olurlar. Genellikle, ana ve babalarının isteklerine uyarlar. Fakat bu gibi çömezler bu arzuyu öylesine kendilerine mal ederler ki, âdeta bu onların kendi içgüdüleriymiş gibi etkinlik gösterir. Böyle yapmasaydılar bir tatmine ulaşamayacaklardı. Çünkü bir rahibin mesleğinin yolu çok çekici değildir. Disiplinli, yoksunluk dolu bir yaşam onlar içindir; böyle bir yaşamın fakirliğini onların iç zenginliği telâfi eder, o ölçüde ki, onlar bu iç zenginliğini hiçbir şeyle değiştirmek istemezler; fakat Zen Budist manastırlarındaki murakabe hollerinde bu alıştırmalara başkaları da gelirler: Herhangi bir mesleğe hazırlanan veya bu meslekte bulunan her yaştan öğrenciler ve onların arasında her türden sanatçılar, özellikle kendilerinden hoşlanılan kimselerdir. Bunlar, geçici olarak kalmak için sadece kendi istekleriyle, Zen ruhundan etkilenerek değil, bilakis kendileri uğruna da ondan vazgeçemeyecekleri kanısıyla, sıkı bir ilişki sağlayacağı için oraya gelirler.

Bu yaşlıca öğrenciler yaşam deneyleri veya meslekleriyle herhangi bir biçimde biçimlendirilmişlerdir; belki de değerlerini kazanmışlardır ve bu nokta, seçilmeleri ve manastıra alınmaları için, üstat tarafından elverişli bulunmaları için önemlidir. Onlar, az veya çok kapsamlı bir yükümlülük ortamında bulunurlar. Yükümlülüklerin herhangi bir durumuyla kendilerini hizmete adamayı öğrenmişlerdir. Belki de önemsiz sayılmayan anlak (müdrike) alıştırmalarında bulunmuşlardır. Bu ne kadar şaşırtıcı görünürse görünsün, öğrenmek zorunda oldukları şeyler: Murakabe uğruna konsantrasyon, saatlerce ve haftalarca, bir ve aynı keyfiyet üze-

riklilik ve beğeni değil, tersine isteklilik, gayretkeşlik, kılı kırk yararcasına, bir dikkat, özgecilik, hizmete istekli oluş da önemlidir. Buna göre onlar, aynı zamanda bir deneme süresini geçirirler. Bu esnada öğretmenin açık anlamlı bakışı onların üzerindedir. Üstat, onların kendisine karşı davranışına çok az dikkat eder. Çömezlerin ona karşı saygıyla davranışı kendiliğinden anlaşılır bir noktadır; ama yeterli bir ipucu vermez. Arkadaşlarına karşı nasıl davrandıkları ve üzerinde konuştukları konular yeterli bir anlam taşımaz; çünkü manastırda da kendisine uyulacak olan üslup ve hava oluşur. Bir şey, o öyleymiş gibi yapılır. Bu nedenle, birinin bir eylemde bulunmaması genellikle eylemde bulunmasından daha önemlidir. Buna karşılık, eğer aday gözlemlenmiyorsa, onun gereçlerle ve nesnelerle ilişkisi önemlidir. Bu bazı şeyleri açığa vurur. Üstatlar bunu bilirler. Onlar belki de bizim grafolojinin yazıdan anladığından daha fazlasını okuyabilirler. Üstat onlara karşı hoşgörüsüzdür, disiplinlidir, serttir, aman vermezdir. En gerçek anlamıyla öğrencinin hasmıdır. Fakat bu komplekslerden ve duygulardan bağımsız olan sertlikten gelen bir iyiliktir. Hatta Zen Budizmi tarihinden alınmış olan ve üstadın acımasız katılığını ortaya koyan örnekler vardır. Öğrenci, daha sonra ortaya çıkacağı üzere, bütün bunların acıaktan doğduğunu anlayamaz.

Fakat öğrenci hazırlığında ilerlemişse, "manevî" diye adlandırılabilir olan gerçek kuramsal eğitim başlar. (Özel manevî disiplin görüş gücünün arıtılması ve durulaştırılmasıyla başlar.) İlk, şimdiki zamanda olanı, tüm duyuşal zenginliği içinde kavrayabilmesi, özel hâl ve koşulların altında da, inciten ve öfkeliendiren çekişmeleriyle ve sürekli olarak sımsıkı tutabilmesi istenir. Tekrar tekrar onun algı içeriklerine dalması istenir ve bu ezberleninceye kadar sürdürülür. İstendiği anda onların her türlü duyuşal zenginliğiyle kendilerini açığa vuracakları ölçüde anımsanması şart koşulur.

Eğer buna alışılırsa, görüleni aynı zamanda içten kavramak, ona nüfuz etmek ve onu tıpkı bir sanatçının birkaç çizgiyle öz varlığını yoğunlaştırarak görmesi ve çizmesi yeteneğine yükselmesi öğretilir. Eğer bu ustalık derecesinde alışkanlık hâline getirilmişse, bu takdirde daha yüksek bir nokta hedef olarak alınır. Görülen çiçekli kırlar, sürüler, in-

san kitleleri bakışla yakalanır ve bu, ormana rağmen daima ağaçları görmek biçiminde düzenlenir; fakat bundan sonra, tek tek onların gerçeklik içeriğinin sulandırılışıyla bütünün kalıcı karakteri kavranır ve bu, sonsuz bir özet hâlinde tekrârlanır. Sonunda saf varlığın idealleştirilen görüşü daha da yükseltilir: Dünya, boş uzaylar ve bundan sonra sonsuz uzay tasarımlanır. Böylece görüş gücü genişletilir. Burada her şeyin bulanıklaşması mümkündür, ama hiçbir zaman bu gibi alıştırmalar etkisiz kalmaz.

Görüş gücünün alıştırmalarını yapmak, sadece bu sıfatla manevî konsantrasyon yeteneğinin artırılmasını sağlamakla kalmaz; yaşam realitesi içinde hareket eden mistik deneye sahip kimse, daha sonra ortaya çıkacağı üzere, artırılmış görüş gücüne gereksinme duyar. Bu noktaya erişilmişse, ancak bundan sonra gerçek murakabe çalışması başlar.

SOLUK ALMA ALIŞTIRMALARI

Çekinerek "manevî" diye adlandırılacak olan temellendirici öğretimde, lotus oturuşundaki soluk alma alıştırmaları söz konusudur. Japon için bu oturuş kolay öğrenilir bir şeydir; çünkü o ilk gençliğinden beri ipek minderlerin üstünde bağdaş kurarak oturur, ancak neden sonra okulda iskemle ve banklar üstünde oturmayı öğrenir. Avrûpâlı için bu tür oturuş ilkin çok zahmet vericidir ve bu nedenle tehlikelidir; çünkü dikkati saptırılmamak zorundadır. O, bu yüzden yarı bağdaş kurmakla veya bir iskemlenin üstünde oturmakla yetinmek zorundadır. Fakat lotus oturuşunu başaran bir kimse, onun yetkin, huzur verici bir duygu uyandırdığını kabul etmek durumundadır. Bu nedenle rahat oturuşa çok şey bağlıdır; çünkü soluk alış tam bedensel gevşemeye götürmelidir. Bu soluk alış konsantrasyonla, sık yapmakla elde edilir. Doğal bir ritm içinde soluk alınır ve verilir, ama her soluk alış bilinçli yapılır, hatta başlangıçta sayılır; soluk veriş kuvvetle yapılır, çünkü o, kişiyi kendinden çözücüdür. Soluk veriş ne ölçüde başarıya ulaşırsa, kişi dış etkilere karşı o derece bağışıklık kazanır. Bu etkiler, sonunda artık o kişi

ZEN BUDİZMİ YOLU

tarafından alınmaz hâle gelir. Bununla aynı zamanda bir gevşeme cereyan eder; sonunda kişi, sadece soluk alış hâline girer. Kişi soluklandırılır. Soluk alış şimdi kendi hâline terk edilmiş olarak, -ona dikkat edilmeksizin ve farkına varılmaksızın- kendi ritmini bulmuştur. Soluk alış, yeterli olan en az ölçüye iner. (Bu esnada muhakkak uykuya dalma, uyuklama hâli ortaya çıkar. Buna karşı manastır eğitiminde bastonla vurma, yani uzun bir değnekle uyandırmak için dokunma geçerlidir.)

Fakat bu, dışta olanın o derecede ortadan kaldırılmasıyla, içte olanın sesini yükselttiği aşamadır. Bu, dış tahriklerin bertaraf edilmesinden sonra öğretmenin tıkamak zorunda olduğu deney kaynağıdır. Ne ortaya çıkarsa çıksın, çok utandırıcı olsa da, hiçbir şeye şaşmamak gerekir. Her şey soğukkanlılıkla sineye çekilmelidir. Âdeta sırf seyirciymiş gibi ilgisizce, kendisi için harekete geçilmeyecek olan bir olayın gözlemcisiymiş gibi davranılır. Bu olay kişinin canını sıkıncaya kadar göz önünden geçirilir. O sadece yarım kulakla dinlenir. Bunun sonucunda, soluk alan tam bir sessizliktir, yani yine sezilmeden oluşan bir sessizlik.

Dikkati yeniden uyandırılır uyandırılmaz, bu sessizlik büsbütün ortadan kalkar ve tamamen yeni bir şeye yöneltir. Böyle bir kullanımla, içinde konsantrasyonun murakabe ile bağlandığı bir seri alıştırmaya başlar. Bu alıştırmalar murakabe holünde veya çok aydınlık olmayan serin ve sessiz olması gereken özel bir odada, büyük bir sessizlikle cereyan eder. Bazen ara verilip bahçede gezilir, ama yine de daima sorun üzerine derin derin düşünülür.

K O A N

Murakabenin konusu, koan diye adlandırılan şeydir. O, en yüksek çabayı gerektirir. Kesinlikle, rahat bir hayale dalışa izin vermez. Koanlar için birkaç örnek verelim: Eğer senin ruhun iyi ve kötü ayrımı içinde değilse, doğmadan önceki ezeli yüzün nedir?

Eğer siz caddede gerçeği eline geçiren birine rastlarsanız, onun yanından ne konuşarak, ne de susarak geçmelisiniz.

niz. Şimdi söyleyin bakalım, ona karşı nasıl davranacaksınız? Rahip Shusan, rahipler topluluğuna karşı değneğini (shippei) -bunu eski çağların üstatları baston olarak kullanırlardı, daha sonra iç değerlerinin işareti olarak yanlarında taşımışlardır- gözlerinin önünde tuttu ve dedi ki:

— Siz buna baston dersenez o incitcidir; demezseniz bu ters bir şeydir, şimdi söyleyin bakalım, onu nasıl adlandıracaksınız?

Haku-İn (*) bir elini yukarıya kaldırır ve öğrencilerden, bu bir elinin sesini duymasını isterdi. Bu nasıl olur? Bu son koanda, murakabede bulunan kişinin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini ve neyin söz konusu olduğunu belirtmeye çalışacağım.

Öğrenci saatlerce, günlerce ve haftalarca iç murakabede bulunarak, soruyu didik didik eder. En derin konsantrasyonla, soruyu tüm yönleriyle ve olanaklarıyla ele alarak eni konu düşünür. Zorluk duymadan, şu nokta onun için açık seçik hâle gelir: Bir ses yalnızca birbirine karşı harekete geçirilen ellerle ortaya çıkarıldığından, bunun yanıtı şu olmalıdır: Bir elinin sesini can kulağıyla da dinlese, hiç kimse işitemez. Fakat bunun çözümlenmesi o kadar basit olamaz. Daha tedbirli olarak şöyle denemez mi? İnsan kulakları için duyulabilecek olan bir sesi bir tek el çıkarmaz mı? Fakat böyle söylemekle de bir ilerleme kaydedilmez. Besbelli vurgu, ses ve işitilebilirlik üzerinde değildir. Bu daha çok sorunu karmaşık kılmak için bir yan faktördür gibi görünüyor. Sorunun özü besbelli şudur: İki den farklı olarak tek elin önemi nedir? Bu, karşısız bir olanla, onun karşısı olan ikilik arasındaki esaslı ayrımı kastediyor değil midir? Buna göre bir el, bir prensibin simgesidir. Bellidir ki bu çözüm, böyle bir ayrımın Budizm'de sık sık sözü edilen kesin rolünden dolayı tavsiyeye değer bir çözümdür. Buna göre bu çözümlemeyle kesin bir sonuca ulaşılmıştır.

Dolayısıyla öğrenci üstadı gider. Öğrencinin, günde bir sefer sormak hakkı vardır. O çözümünü, gururla ve kendinden geçerek üstadı açıklar. Üstat onu dinler, başını hayır anlamında sallar ve şaşırın öğrenciyi, bir açıklamada bu-

(*) Haku-İn: En önemli Japon Zen üstadıdır. Esas itibarıyla koan murakabesini aslen onun bulduğu söylenir.

ZEN BUDİZMİ YOLU

lunmadan murakabe holüne geri gönderir; fakat şöyle de olabilir: Üstat, öğrencinin bir söz söylemesine fırsat vermeden ve öğrenci kapıyı açtığı anda onu hemen geri gönderir. Kendisiyle yalnız kalan öğrenci soruya yeniden konsantre olur, fakat kendini seçkin kılmak ve üstadın gözüne girmek ister. Dişlerini sıkarak, murakabesini sürdürür ve sorunun yanıtını zorla ele geçirmeye çalışır, ama bunun üzerinde ne denli uğraşırsa uğraşsın, başka bir sonuca ulaşamaz. Acaba üstadı onu niçin geri gönderdi? Acaba sadece yanlış anlamaya meydan vererek, beceriksizce açıkladığı için mi? Buna göre cevabını formüle etmeyi iyice düşünür. Üstadına yeniden gider; üstat onu yine geri çevirir. Bu kez kesin bir hoşnutsuzlukla yapar bunu. Fakat öğrenci neyi yanlış yaptığını anlayamaz.

O şimdi, dikkate değer bir ruh durumuna maruz kalmıştır. Eğer çözümden bu derece uzaksa, acaba hedefine ulaşabilecek midir? Kendişi toparlar; şimdi her şey, yaşamı söz konusudur. Artık tartan müdrike olarak değil, tersine, ruhunun, aklının birleştirilmiş güçleriyle tutkulu bir enerjiyle kendini sorun üzerine yoğunlaştırır. Öyle ki, bu sorun artık onu rahat bırakmaz. Dinlenme arası, yemek, günlük pratik çalışma esnasında onunla cebelleşir durur. Bu soru onu uykusunda da rahat bırakmaz. Artık, onu düşünmesi için kendisini zorlamasına gerek yoktur. Kendini ne kadar dağıtmak istese, yine de soruya yönelir. Boşuna bir çaba olur bu. Bir türlü çözümü elde edemez. Yeteneğinden kuşkuya düşer, umutsuzluğa kapılır. Hiçbir noktada bir çare bulamaz. Bu tam anlamıyla umutsuz durumda, sadece ustasının şu uyarısı onu kurtarır:

— Konsantrasyonu o kadar fazlalaştır ki, ruh durumları seni rahatsız etmesin. Zorla ele geçirilemeyen şeyi, olgunlaşınca ve kendi kendine ortaya çıkıncaya kadar sabırla ve güvenle beklemesi öğrenmelisin.

Şimdi öğrenci başka bir tutumla hareket eder. Onun bu sorunu parçalarına ayırmaya ve iyice düşünmeye gereksinimi yoktur. Bunu, bitkin hâle gelinceye kadar yapmıştır. Artık ileri geri düşünmez, şuna buna yönelmez. Bir veya iki ele, ilkelere veya buna benzer şeylere kafa yormaz. Sorunun cevabını zorla ele geçirmek için çözümlemeye de zihnini yor-

maz; yine de iştirilmemiş zihinsel bir gerilimle sorunla ilişki kurmuştur. Çözümlemeyi, tıpkı susayan bir insanın serinletici bir içkiyi özlemesi gibi özler, ama unutulan şeyi anımsamaya çalışan bir kişi gibi davranır. Böylece unuttuğu şeyi arayan birinin ruh durumundadır ve aklına gelmesi için tüm gücüyle ona yönelmiştir, çünkü yaşaması ona bağlıdır.

Bu ruh durumunun içinde çözümlemenin, birden, hiç beklemeden aklına gelmesi mümkündür. Ya da bir telefon sesi, güçlü bir hışırtı, direngen hâllerde -daha önce bundan korkulmamışsa- acı veren bir dokunuş, gerilimi patlatır. Bu an, ne denli coşku verici bir andır! Titreme, ter boşanması bunu gösterir; fakat o mutlu edicidir de. Birden, boşuna aradığı şey aklına gelir. Şimdi o, o ana kadar karışık olan her şeyi açıkça görür. Ormanı, tüm ağaçlarına karşın aynı zamanda görür. Âdeta, gözlerinden bir perde sıyrılmıştır. Kurtuluşu ermiş gibi bir duyguya kapılır. Bu olay şimşek gibi ânidir ve kalıcıdır. Buna karşın, bunun ne olduğunu anlayamaz.

S A T O R İ

O, bu ruh durumunda üstadına gider. Artık gururlu ve esrik değildir. Tersine, şaşkındır ve güvensizdir. Bizzat onun için ölçüyü aşan bir derecede açık olan şeyi söyleyemediğinden, üstadın karşısında susar veya acele sözlerle anlamsız şeyler kekeler ve bulduğunu bir çözüm olarak sunmaktan çekinir. Üstat, onun ruhunu derhal okur. Belki de öğrenci kapıyı açtığında şimdi gerçek bir yaşamının, gerçek bir deneyin karşısında olduğunu anlamıştır: Bu SATORİ'dir (Hidayet). Üstat öğrenciyi yatıştırır ve güçlendirir. Nasıl bir olay başından geçmiştir onun? Öğrenci yeni bir yorum, yeni bir düşünce bulmuş değildir. Tersine, âdeta yeni -mañevî- bir göz ona bahsedilmiş gibi, artık çözümü bulduğunun farkına varmıştır. Daha öncekinden, farklı nesneleri görüyor değildir, ama bu nesneleri şimdi değişik görmektedir, bakışı değişmiştir. Hatta olasılıkla kendi de değişmiştir. Bunun için görüşün ve kavrayışın alışılmış tarzlarından yola çıkan hiçbir düz patika, satori'ye bağlı bu yeni değişmiş görüşe ulaştırmaz, tersine yeni bir boyuta götüren bir sıçrama yapılır.

ZEN BUDİZMİ YOLU

Bu yüzden, bu yeni görüş hiçbir şeyle karşılaştırılamaz ve sözcüğün tam anlamıyla betimlenemez. Fakat hiç olmazsa bu görüşün ima yollu karakterize edilme şansı mevcut değil midir? Eğer değilse, bir boşluk kalacaktır ve bununla sınırsız ilişkili olan aşağıdaki açıklamalarımız daha anlaşılabilir hâle gelecektir; çünkü bu temellendirici iç sezışte, ilk bakışta farkına varılmayan, Zen'in daha sonraki ve daha yüksek aşamaları kökleşmiştir. Böylece bu yolu kendi başına gitmeyen ve onu kulaktan duyma fırsatı bulan bir kimse için tatmin edilmez tarzda da olsa, bu yol dolaylı olarak anlatılmalıdır; fakat "Ay'ı gösteren parmak Ay'ın kendisi değildir." sözlerini Zen ustaları, haklı olarak dile getirmişlerdir.

Suzuki (2) bu gereksinimi canlı olarak duymuştur. Bütün nesnelerin gerçek doğasına aydınlatıcı bakış, satori, bir tür iç olgusudur (3). Özel bir cismin algılanışı değil, tersine bir deyimle gerçek realiteyi bizzat duymak yeteneğidir (4). O, en yüksek bir düzeyde algılamadır (5). Eğer biz nesnelerin gerçek realitesine ulaşmak istersek, şuur budur ve bu değildir, daha uyanmamış gibi onları incelemek zorundayız (6). Bu açıklamalar kuşkusuz doğrudur, ama bizzat satori kadar muammalıdır. Bu yüzden bu açıklamanın, okuyucunun muhakeme ve imgelem gücünü harekete geçirmesi ve sonuç ne olursa olsun, onun bir tasarıma ulaşması ve kaydedilmesi tehlikesi mevcuttur. Bu yüzden, bir fikir verebilmek için konuyu başka türlü anlatacağım:

İlkin yeni görüş için bana karakteristik görünen nokta, onun alışılmış kişisel takdire göre, görünüşte en önemsiz olandan en önemli olana kadar tüm nesneler için aynı önemi taşımasıdır. Bu nesneler aynı zamanda salt (mutlak) bir vurgulanmaya kavuşmuş izlenimini verirler: Alışılmış gözlerin bakış alanında asla ortaya çıkmayan bir ilişki için âdeta saydamlaşmışlardır: Bu ilinti bir nesneden diğerine yönelik yatay bir seyir izlemez ve buna göre nesnelerin dünyası dahilinde değildir, tersine dikey bir yol çizer: Herbir nesnenin arasından, onun kökeninin bir yön bulduğu, en son derinliklerine kadar uzayıp giden bir yoldur bu. Nesneler böylece kökenden, onların varlıklarından yola çıkılarak görülür ve aynı zamanda anlaşılır. Bu, onların içinde ortaya çıkar. Buna göre tümü aynı mertebededir. Herbirisi kökeninin soy

belgesini üzerinde taşır. Şu hâlde onlar cismanî olarak, maddî olarak kendi içlerinde değildirler. Kendi kendilerini aşarlar, varlıklarının dibini gösterirler, ama bu gösteriş bu dibin sebeplendirdiği ve daima onun içinden geçerek sebeplendirdiği canlılar dünyası içinde, olduğundan daha başka türlü kavranabilir değildir.

Bunu tamamen şöyle açıklayabiliriz: Bu yeni görüş zihinle yansıtmanın en küçük bir parçasını dahi içermez ve onun gizli yardımıyla ortaya çıkmaz. Bu sonuç, bir koan'a sürekli murakabeli bir dalışa dayanarak beklenir, arzu edilir ve tahmin edilir değildir. Öyle ki, sonunda tahmin edilenin görüldüğünün "sanılışı" değildir. En doğrusu bu görüş, dalınca geçeni bir baskınla şimşek hızıyla sarsar. O ölçüde elle tutulacak kadar açık seçiktir ki, beraberinde en yüksek, kesin kuşkusuzluğu getirir. Nesnelerin var **olmamak** yoluyla var oluşları ve bu nesnelerin varlıklarını onların temeli ve kökeni olarak bu olmayışlarına borçlu olduklarını anlarız. İşte bu nokta doğrudan doğruya görülür ve anlaşılır.

Belki de, seve seve koan olarak kullanılan bir anekdot ne demek istediğimizi aydınlığa kavuşturacaktır (7). Hyakujo bir gün konuk olarak ağırladığı üstadı Baso ile evden çıkmış ve yaban kazlarının ucuşunu görmüştü. Baso sordu:

- Bu nedir?
- Efendi, onlar yaban kazlarıdır.
- Nereye uçuyorlar?
- Efendi, onlar uçup gittiler.

Birden Baso Hyakujo'yu burnundan yakaladı ve sıktı. O, acının etkisiyle "Oh! Oh!" diye çığlık attı.

- Onların uçup gittiklerini söylüyorsun, ama yine de onların tümü başlangıçlarından beri buradaydılar, dedi Baso.

Bunun üzerine Hyakujo'nun sırtını ter bastı, o satoriye ulaşmıştı. Bu iki iddia arasındaki ayırım o derece büyüktür ki, birbiriyle bağdaşamazlar. "Uçup gittiler." Bu, sağlıklı insan aklının hemen hemen kendiliğinden anlaşılan saptayışıdır. "Onlar artık görülmüyorlar. Herhangi bir yere uçup gittiler. Bunun için artık burada değiller. Benim için burada değiller artık." Bunu saptamak için bir hidayete ermeye gerek yoktur.

Baso, sorunu tamamen değişik görüyor. Herkesin doğuşuyla sahip olduğu doğal gözlerle algılayışı sadece şu anlamı taşır: Tüm canlılardan benim gözümün önüne geleni saptamak; bir şeyin göz önüne gelebilmesi için koşul, onun var olmasıdır, yeniden doğuşla sahip olunan üçüncü gözle zahiri (görünür) dünyanın işte bu mevcudiyeti varoluş sebebi görünür. Ve bunun için şöyle saptamalıdır: "Onlar daima burada olmuşlardı." (Doğaldır ki uzayın bu yerinde değil, çünkü uzay ve zaman bu görüşte hiçbir rol oynamazlar.) Buna göre anlamsız, çarpıtılmış soğuk bir şaka gibi görünen şey gerçekte, Baso'nun dile getirdiği tamamen basit bir olgudur. Bu, Hyakujo'nun yaban kazlarının uçup gittikleri olgusunu canlı ve açık seçik gördüğü gibi bir olgudur. Bu olgulardan hiç birisi diğerini çürütmez. Onlar büsbütün ayrı boyutlarda bulunurlar ve Hyakujo sürekli düşünerek ve etrafıca düşünerek sorunun çözümünü asla bulamayacaktır. Neden sonra, onun sorun üstüne düşünmesini ortadan kaldıran şiddetli acı anında, öykünün belirttiği gibi, satori sayesinde çözüme ulaşmıştır. Baso'nun saptayışı ile herhangi bir şeye başlayabilmek, herhangi bir şeyi anlayabilmek duygusuna sahip olunduğu için ve bundan dolayı onu bağışlamak gerektiğini sanmak, Baso'nun görüş açısını kabul etmek durumunda olduğumuz sanılmamalıdır ve onun açıklanmasında anlamlı olan, hatta belki de derin önem taşıyan bir ifade görmek gerekmez. Söz konusu olan bu degildir. Her şeyden önce önemli nokta, Baso gibi **görmektir**. Yani dolaysız bakışla ve başka türlü değil! Öyle kavramak gerektiğidir. Baso kendince doğal olarak Hyakujo' nun saptayışını şöyle anlıyor: O bu kavrayış tarzına daha önce katılmıştır, onu normal saymıştır, ama o daha çoğunu anlıyor; bu tarz ruhsuzdur ve hemen hemen ben'in dışında olan bir anlayıştır.

Aydınlatıcı bakışın, temellendirici kazanç sağlasa da, ağır sonuçlar doğuran bir kaybın tehlikesine maruz kaldığını sanmak bir yanlış anlamadır. O, bu hâlde mevcut kişisel olanın elle tutulur zenginliğinden yoksundur. Bunun yerine onun anlamını yitirdiği söylenir. Nesneleri bu yüce kökeninden yola çıkarak görmek o denli önemli olsa da, yine de onların tamamen basit olarak ne olduklarını kavramak da çok önemlidir. Sadece içlerinde bir parça bir şey ortaya çıkar di-

ye değil, tersine hangi biçimde ve hangi şekilde onun ortaya çıktığı da çok önemlidir, denir. Fakat bu itiraz tutarsızdır. O aydınlatıcı bakış için karakteristik nokta, görülen ile ona bakan kişinin ilişkisi içinde ne anlama geldiği mealinde sormamak olduğundan, duyular dünyasını (zahiri âlemi) kökenine göre ne ise, öyle olduğu gibi göstermektedir ve nesneleri bir benzetiyile "ne demek istendiği" tarzda kavramaktadır.

Onların biçimlendirilmiş ezeli kökleri nüfuz edilemez ve kavranılamaz olduğu ölçüde, biçimlendirilmiş durumlarıyla nesneler o ölçüde, kendilerine çok nüfuz edilebilir olurlar; onlar yüce kökenlerinin ışığında durmak suretiyle bizzat ışıklanmış ve aydınlatılmış olurlar. Temellerinde ne derecede giz doluyular, kendilerini o derecede açık seçik sunarlar. Son sorular karşısında ne ölçüde suskunsalar, o derecede az bir ölçüde kendilerini gizlerler. Bunun sonucunda nesnelere bakan kişi, onlara kendi niyetlerini karıştırmadan kendi yollarından gitmelerini sağlar; şu hâlde kendiliğinden içlerine nüfuz edilemez ve kavranamaz olan ezeli kökenlerini onların görüntüleri olarak kabul etmekten tamamen uzak kalarak, her nesneyi doğal biçimiyle bizzat geçerli sayar. Bu, şaşırtıcı derecede bencil olmayan görüşün kendine özgürlüğü sayesinde sağlanır. Bakan kişi canlı doğanın sınırlarını çok aşmış olarak nesnelerde ve onların kaderleriyle ve tamamen maddi varlıkları içinde yitmiş görünenlerle en içten bir temas hâlinde bulunur ve hatta bu teması zaman zaman onlarla tamamen birleşmek derecesine bile yükseltebilir. (Bu durumun bizzat o kimse tarafından sağlandığı yahut onun buna götürüldüğü sorunu yanıtsız kalıyor.) Bundan sonra ona öyle gelir ki, nesne bu bakışta ona bakana değil tersine bizzat kendine gelir ve sanki varlık, görünür dünya (zahiri âlem) içinde kendi kendisini görüyormuş gibi, realitenin tüm zenginliğini bu sayede elde eder ve bakışının olayını kucaklar ve taşır; ve bundan sonra gören kimse, nesnelerin objeler olarak onun karşısında durduğu bu öznel kutbu artık hissedemez, tersine varlığı kavranamaz özellikte kutup olarak hisseder ve kendini rastladığı her şeyle birarada duyar, biçimlendirilmiş görünür dünyanın bir diğer kutbuymuş gibi karşısına çıkan her şeyle, onlar kökenlerinden geldikleri gibi nasıllarsa öyle durumda birleşmiş hisseder. Çünkü her-

ZEN BUDİZMİ YOLU

hangi bir nesne için geçerli olan şey, ben için de geçerlidir. Ben de bakışta saydam olmuştur. O dibini teşkil eden son derinliklerine kadar saydamlaşmıştır. Bunun için şu koana bakınız: Sen, iyi ve kötü karşıtı içinde olduğundan daha önce yaşarken senin yüzün neydi? Yani kişisel ben olarak dünyanın içinde, bu belirli insan olarak çokluk ve karşıtlık alanında durmadan önceki yüzün neydi?

Bu koanın cevabı burada da manevî üçüncü gözle ezeli yüzü görmek, onu bulmaktır. Yani zihnî yansıtışın yardımcıyla bulmak ve düşünmek değil. Bu takdirde kendi ben'ine ilişkisiyle yaşanan şey başka ben'e ve hiçbir zaman nesnelere aktarılamaz -aynı zamanda bir benzeşimle- tersine bütün bu biçimlendirilmiş şeyler, her birisi kendiliğinden kökenlerinden geldikleri gibi doğrudan doğruya öğrenilirler.

Belkide görüşün bu türü bizim çocukluk günlerinde zaman zaman kendiliğinden alıştırma yapmış olduğumuz bir davranışın tekrarı, yeniden canlandırılışı, yükseltişi ve tespitidir. Öyle görünüyor ki o zamanlar kendisiyle oynanan şey tamamen oluşturulmamış ve kapsamına alınamayan gerçek bizzat o olarak yaşanmıştı. Öylesine yaşanmıştı ki, her aksiyon, her kabiliyet ondan yola çıkar gibi görünmüştü ve o nesne bizimle oynamıştı. Keyfiyet nasıl olursa olsun, satori'de ister geriye dönüş isterse tamamen yeni olan bir şey, asla gerçekleşmemiş bir şey olsun, kuşkusuz işitilmemiş derecede kudretli ve sırf ilişkisiz ve farklılaştırılmamış olanın tüm öznel güçleri uyandıran ve kendi hizmetine alan bir yaşantı mevcuttur; bu, bir bakış, yaşantı, kavrayış ve tek olanda kavranmış olmaktadır. Bu nedenle Zen üstatlarının ilkin, en azından son derece yüksek sesle: "Değnek, kar, yaban kazları." diye bağırımları, bu iddiaya karşı, "Bu değnektir, bunlar yaban kazlarıdır!" açıklamasını ve bunun karşıtları olan, "Bu değnek değildir, bunlar yaban kazları değildir."i de yanlış saymaları mantıklıdır. "Yaban kazları uçup gittiler." iddiası onlarca, "Onlar uçup gitmediler." gibi açıklamalar kadar yanlıştır; çünkü böyle bir yargıda bulunup, nesneleri hem kendilerine karşı hem de aralarında birbirlerine karşı sınırlandıran ve ilişkilerinden çözüp çıkaran ve onları tecrit eden kimse, artık gören değil, bu hayalin dışında bulunan ve seyredileni kendisine muhatap olarak yaşayan bir seyirci

olur. O kimse bu durumda görülenle birleşmez, tersine dıştan nesneler tarafından çağrılır ve buna cevap verir ve yeniden onlara sorar ve cevap bekler. Bu ileri geri çekişmeyle "nesnenin" tam realitesini kavradığı zannına kapılır ve onları kökenlerine kadar tüketebileceğini zanneder ve ne derece yetersiz ikamelerle yetinmek zorunda olduğunu fark etmez; onunla nesne arasına aracı (medyom) olarak onun anlamla yüklediği bir ters hayal girer ve gören için görüşünün ne derece anlamla dolu olduğunu farkına varmaz, bu anlamı kavrayabilmesi için onun kendini sadece açık tutması yeterli olacaktı, o bunu sezemez.

Her şeyi her şeyle şuurlu olarak ilişki hâline sokan izleyicisi için, her algılanabilen şeyin ardında ve içinde geçici ve gelecekteki bir şey açık bir teklik içinde bulunur. Buna karşın bakışı bundan haberdar olmaz. O ilişkisiz bir varoluştan ibarettir. Hemen hemen zamansız bir olayın zihinde yansıtılmamış bir "şimdisi" içinde bulunur. Ritm yabancı olarak kavranmaz, tersine kendisininmiş gibi algılanır; tükenmeyen sınırsız bir kendini değiştirmeye nesnelerle canlı bir birliktelik içinde titreşim hâlinde algılanır.

Eğer bundan sonra Zen ustaları aydınlatan bakış üzerine açıklamaları reddederlerse, bu onların reşit olmayanların manevî isteklerinin ilkelliğine dönmeyi çaba harcamaya değer bulmamalarından ileri gelmez. Onların böyle davranmalarının nedeni, talep ettikleri şey sadece manevî kökenliği elde etmek değil, tersine, aynı zamanda onu korumak olmasıdır. Bu kökensellik ilkel değildir, öyle basit ve sade değildir, safdil görünse de. Tersine işitilmemiş güçteki manevî bir disiplinin ürünüdür. Bu gerçekten, kendisi için hiçbir şeyin imkânsız olmadığı bir özgürlüğe götürür. Fakat bu mantığa aykırı davranışı prensip itibarıyla talep etmek ve tüm hayat alanlarına zorla yaymak asla Zen'in ruhuna uymaz. Zen esas itibarıyla bir "prensibe bağlılığı", "ilkesel" olan bir şeyi kabul etmez. Bu yüzden o, içinde açıklamaların, yargılamaların, plânlamaların, amaca uygun davranışların bir rol oynadığı alanların varoluşuyla mutabık kaldığı gibi, daha ileri giderek bu davranış tarzlarını varlık için gerekli olarak takdir etmek gibi bir tutum da gösterir. Böylece özne ve nesne birliğinin, özne ve nesne ayrılığının ortadan kalkmasının ki-

şisel varlık için gerekliliğini kabul eder. O bu kabulü ancak bir sınıra kadar geçerli sayar, o sınırdan sonra onun tehlikeli ve felâket getirici olduğunu görerek, bunu geçerli saymaz.

DAHA BAŞKA KOAN MURAKABELERİ

Üstat öğrenciye uygun bir zamanda başka koanlar da verir. Amacı satori'yi parça parça tamamlamak değildir, çünkü satori bir anda ve bölünmez bütün olarak ortaya çıkar; çünkü her koanda bütün Zen içerilmiştir. Tersine bunu, onun alışırlı bir şey hâline gelmesi ve böylece kök salması için yapar, onu temrin ettirir. Fakat her iki yaşlanmış göz hâlâ faaliyet hâlinindedir ve bir ömürlük alıştırmaya sahiptirler. Ve aynı zamanda koanların yardımıyla, görünür evrenin geniş çevresini yoklamak mümkündür. Koanlar bu bakımdan sınıflara ayrılabilirler. Öğrenci şimdi murakabe edenin başarısızlıklarını tekrarlamayacaktır. O başarısızlıklarıyla düşünmeyi tamamen kullanışsız olarak dışta bırakmayı öğrendiğinden beri, zihinle bir çözümü artık denemez. Konşantre olmuş murakabeyle, harekete geçmeden koanın çözümünü bir anda bulması mümkündür. Bu çözüm onu harekete geçirir ve o aydınlatıcı bakışla "neyin sorulmuş olduğunu" görür. Bundan sonra öğrenci, onun tarafından incelenmek, doğrulanmak veya reddedilmek için yeniden üstadına başvuracaktır. Kendini üstadın yargısına tâbi kılar. Boyun eğerek ve itaatkâr, aynı zamanda yanlış anlaşılmış yargılarını sineye çekerek değil; tersine kaderin cilvesi sayarak, isteyerek bunu yapar. Belki de böyle bir kendini kadere bırakış başlangıçtan itibaren ona maledilmiş değildir. Üstadın onun ruhunu görmek isteğine karşı terslikle baş kaldırması hâli ortaya çıkabilir; sonunda bir gün bunda ne derece hak-sız olduğunu görür. Bu, kendini üstadına gönüllü olarak sarsılmaz bir güvenle teslim etmesine kadar sürer.

ÜSTADI ÖĞRENCİSİNİN SATORİ'YE ULAŞTIĞINI NASIL ANLAR?

Böyle bir otoriteyi üstat nasıl eline geçirir? O bunu ne

arar ne de talep eder. Tersine onu istese de istemese de sağlar. Onun, yanında susan veya beceriksizce kekeleyen öğrenciyi ruhunun ta dibine kadar görmesi nasıl mümkün olur? Onun satori'ye erişip erişmediğini nasıl bilir ve görür? Satori'nin kendi açıklanması güç bir şeydir. Şu nokta bir kez daha vurgulanmalıdır: Aydınlatılmış görüş o niteliktedir ki, öğrenci koanda içkin olan soruya sözlerle cevap veremez, onları kavramlara dönüştüremez. Hatta kabul edilse bile, bu görüşü dolaylı olarak tanımlayabileceğini, karine yoluyla karakterize edebileceğini söylese de (bu belki de yılların geçmesiyle ve birçok deneyimlerden sonra mümkün olabilir) bunun üstat üzerinde hiçbir etkisi olmaz. Çünkü öğrenci başka yerden duyduğunu söylemiş olabilir, böylece bazı realitelere ulaştığı sanısını uyandırabilir. O çok canlı hayal gücü ile neyin söz konusu olduğunu, az sayıdaki donelere dayanarak biraraya getirebilir. Ve anladığını sandığından, konuya sözleriyle katılabildiği için kendisini satori'yi yaşamış biri gibi gösterebilir.

Burada da, bu gibi açık gözlerin üstünde durdukları zemini çekip almak için, üstat çok açık seçik bir tutum takınır. Ağız kalabalığı yerine, satori'ye eriştiğini canlı olarak **görmek** ister ve satori'nin üstadı nitekim aldanmayan bakışıyla görür. Bunu öğrenci olarak kendi vücudunda edindiği tecrübesiyle sağlar, daha sonra öğretmen olarak uzun yılların deneyimleri ve son üstatlığı kendisini buna yetenekli kılarlar. Fakat üstat ne görür? Ben bu soruyu, bir reşsaının öğrencilerinin çalışmalarını inceleyerek onlardan hangisinin sanatçı olarak doğduğunu ve hangisinin sanatçı doğmadığını hemen keşfetmesine işaret ederek, geçiştireceğim. O bunu hemen **görür**. Bunu nasıl gördüğünü ressam olmayan bir kimseye açıklamak mümkün değildir. Diğer bir kimsenin bu yeteneği görüp denetlemesi onun için açıklanamaz bir olaydır. Zen ustası da sırf sanılan değil, gerçek olan bir satori'nin mevcut olduğunu görür. Kendiliğinden anlaşılacağı üzere bunu bir şeyden görür. Bunu nasıl yaptığını açıklayamama rağmen, şurada burada doğrulanan bazı işaretlere değineceğim.

Satori'nin mümkün kıldığı, ama bunun tersi satori tarafından pekiştirilen ve derin iç değişikliğini sağlayan ma-

ZEN BUDİZMİ YOLU

nevi çözümlüş, bedensel çözümlüşte yansır. Karakteristik olarak o, bütûn varlığın göze çarpan bir atıklığında değil, coşku da ve ruh hâline uygun bir kıvraklıkta ve tamamen başka yerden gelen belirtilerde değil, (Çünkü satori'ye eren sevinçlidir. Bunun için asla göze çarpmaz.) tersine onun denetimine en az tâbi hareketlerin en az görünür olan belirtisindedir. Bu belirtiler "yapılamaz". Başka bir deyimle Zen Budizmi'nin alanında görülebilecek ve taklit edilebilecek tipik davranışlar yoktur. Sofuluk hâli, her şeyi Tanrı'ya bırakma, coşma v.s gibi.

Bunun tek istisnası vardır. Murakabeye ilişkin dalınç durumunu muhakkak ki kısa bir süre için taklit etmek mümkündür, ama sürekli olarak bunu yapmak olanaksızdır, çünkü boş işleme foyasını kendiliğinden açığa vurur. Bu hâl satori'ye götürmez. Gözlerin ifadesinin bunu ne denli açığa vurduğunu anımsatmayacağım. Bu hâl hayatın diğer alanlarında da öyledir ve bütûn dünyada da gözlerden ruhu okumak sanatı iyice bilinir. Fakat öğrencinin kendisine sunulan çay fincanını ağzına götürmesinin tarz ve biçiminden onun satori'yi gerçekten yaşadığını, bu sanatı, sadece bir Zen ustası bilir.

Ben bir örnekle yetineceğim. Belki de Avrupalı için en kolay nüfuz edilebilir bir örnektir bu: Herhalükârda satori'ye erenin nesneleri sadece başka türlü kavramakla kalmayıp, bunu bilse de bilmese de, onları eliyle başka türlü tuttuğu da sabittir, ama onları nasıl tutar? Üstadın huzurunda şaşkın ve savruk olarak değil, onların biçimine hayran kalarak, onlara değer vererek değil, bir fincanı bir fincan olarak da değil, asıl onun içinde bir şeyin olduğunu bilerek onlara düşünceli olduğundan dikkat etmeyerek de değil; tam tersine, tıpkı bir çömlekçinin çömleğini yoklaması, onun nasıl ortaya çıktığını hissetmesi gibi tutar. Çünkü bu çömlek, bir üstadın biçimlendiren elini dile getirir. Ellerini çektiğinde onlar âdeta çömlekte bir iz bırakmış gibi olurlar ve çayı diğerlerinden farklı olarak içer. O, çayı içen veya çay olduğunu unutarak, dalgın ve tamamen kendini yitirmiş olarak içer. İçen kimse içtiği şeyle birleşmiştir. Karşılaştırılması olanaksız bir durumdur bu! Üstat bunu, öğrencinin aydınlanan gözü ile algılar. Fakat satori bu durumda sadece

Doğu Asyalı olarak tüm koşulların birlikte getirdiği bir yeteneğin olgunluğa ulaştırılmasıdır. Kimildanişin, elle yoklayışın en ince nüanslarını kavrayan bir yetenektir bu. Bu şaşırtıcı gözlem keskinliği belki de Çin'in resimli yazısı sayesinde geliştirilmiştir. Her rastladığı şeye sofu bir inanışla dalmak eğiliminden doğmuştur. Japon'un örnek doğa sevgisinden doğmuştur. Gözlemlediği her şey onun içine girer, onu kendi içine alır. Burada Japon'un davranışı için örnekler verebiliriz. Kiraz çiçeğinde, çiçek sergilerinde, çiçek düzenlemede ve tek tek ağaçların zevkine varış tarzında bunu görebiliriz. Hayvanların ve insanların gözlemlenmesinde o daha duyarlı bir tavır takınır. Hatta bir Japon imparatoru bir turna kuşunun bir merdivenin basamağını tırmanırken ilk basamağa hangi ayağını önce attığını sormaktan kendini alamaz. Bu esnada en göze çarpmayan hareketlere önem verir. Onlarda gayri ihtiyari, bir gerçeğin ve amansız bir ruh durumunun yansımasını görür.

JAPON SAHNE OYUNU ÜZERİNE AÇIKLAMALAR

İçinde bu ifade hareketine ilişkin ruhun kesin bir rol oynadığı bir sanata, tiyatro sanatına bu söylediklerimizi doğruladığı için işaret edeceğiz. Tiyatro oyuncusu, yüksek ve ekseriya içi boş bir tutkuyla etkinlik göstermez. Abartılmış jestlerle etkide bulunmaz; tersine dengelendirilmiş bir oyunla "suskun" ve içe dönük bir sanatla etkisini gösterir; bu oyun tutkuda kendini unutmaz, tersine son ayrıntılarına kadar biçimlendirilmiştir. Seyirci sadece ima eden, kendi içinde alıkonulmuş hareketleri görmez, duygulara, ruh hâllerine bağlantılarıyla bu hareketleri yorumlar ve ayrıntıdaki ifade gücüyle sahne oyuncusunun büyüklüğünü sap-tar; kısa sözler, başın eğilişi, elin hareketi belki de sadece bir parmağın kimildatılışı bütünü bir tümcenin yapabileceğinden daha iyi konuşur, daha iyi konuşmayı sağlar.

Çünkü Japon sahne oyunu (No ve Kabuki) konuşmaya yönelmez, tersine -onun Budistik kökü burada görülmekte-

dir- bu suskunluğa dayandırılmıştır; öyle ki, onun içinde olan sadece ima edilebilir, anlatılamaz. Öyle parçalar vardır ki, onlarda tiyatro oyuncusu bir söz söylemeden seyircileri, ifadenin tutumlu oyunu ile büyüler ve haklı olarak buna, donmuş dans, danssız dans denilmiştir. Bir parça bu yüzden okunmaya elverişli değildir. Avrupa oyunlarının okunışta tüm güzelliğini, parlaklığını ve derinliğini açığa vurmasının aksine Japon oyunu, ilkesel olarak söze ait olmayan şeyi içine katarak, dilin gücüyle ifade edilmeyeni oyuncusunun dehasıyla dile getirir.

Bu esnada yüz tamamen hareketsiz, ifadesiz, gözler donmuştur. Bu bizi şaşırtmamalıdır. Bir yandan eskiden beri (No oyununda) maske kullanılır. Diğer yandan oyuncular alışılmışın dışında büyük ölçüde kukla oyununun etkisindedirler ve kuklaların ifade gücü onların son derecede tasarruf edilmiş jestlerinde, mimiklerindedir. Bu, şimdi duyulmamış bir ölçüde sanat olmuştur, öyle ki âdeta bir yetkinliğe ulaştırılmıştır. Mimiklerin geleceği özenle korunmuş olup, Japon bunu gençliğinden beri (ta çocukluğundan beri) yavaş yavaş öğrenmiştir.

Büyük oyuncuların pandomimasının orada kılı kırk yararcasına doğru olarak izah edilisinin ön plâna alındığı, birkaç yüzyılı kapsayan eski bir tiyatro kroniği vardır. Bundan tiyatro eleştirisinin anlamı ve ödevi ortaya çıkmıştır. Buna göre belirli bir rolü alan her sahne oyuncusu, kendinden önceki büyük oyuncuların oyununu sahne sahne öğrenebilir ve hemen hemen bu oyunun zamansız biçimini ustaca tekrar edebilir, çünkü bu nokta önemli görülür. Tokyo'da ilk büyük sahne oyuncusunu babası aydınlatmıştır. Demıştır ki: Orijinal olma! Orijinalite orta çapta bir sahne oyuncusunun işidir. Orijinal kolaylıkla göze çarpar. İyi bir sahne oyuncusu göze çarpmamaya çaba harcar, onunla erişilen şey böylece, ebediyet açısından bir tiyatrodur. Bizzat en gösterişsiz hareket her şeyden önce No danslarında onun anlamıdır. Küçük ayrımlar, nüanslandırmalar ekollerin farklarını meydana getirirler. Bu, biz Avrupalılar'da, aşağı yukarı düşünülmeyen bir durumdur. Bu ancak, anlamla yüklü jestlerin son olgunluğa ulaştırılmasıyla mümkündür ve bu yüzden hiçbir sapma ağır basmaz. Bunların tamamen biçimlendirilmiş ol-

masına rağmen taklit etkisini göstermemesi ve orta çapta sahne sanatçılarının yararlanabilecekleri rutin (alışkanlık) hâline dönüşmemeleri, Japonya'da doğa, yaşam ve sanatın eklenmeden birbirlerinin içine geçmesi, sanatın ve yaşamın doğanın yanında ve üzerinde bir görünüş alanı teşkil etmemesidir, tersine onların yetkinliğe ulaşması anlamını taşımasıdır. Bu, tekniğe tam anlamıyla egemen olan ve bu sayede gerçekten özgür olan sanatçı sayesinde mümkün olur. (Yay ile ok atma sanatı üzerine ve çiçek düzenleme sanatına dair buna benzer şeyler söylenebilir.) Sahne oyuncusunun sanatı, Avrupalı için başlangıçta tamamen kendine nüfuz edilemez bir sanat olarak kalır. Bunun nedeni, Avrupalıların Japon dilini iyi bilmemeleri değildir. (Bunu öğrenebilmek için bir yaşam kısa kalır.) Sebep tersine onun, doğu Asyalı'nın bu yatkınlığını geliştirmemiş olmasıdır.

Bir Avrupa tiyatro eserinin en ağır diyalogunun üstesinden zahmetsizce gelebilen Avrupalı, Japon sahne eserinin en basit olayı karşısında aciz kalır ve kültürünün Logos'a (söze) dayandığını yadsıyamaz. Buna karşın, doğu Asya kültürü görüşe ve sezgiye dayanır. Satori'nin ve onun derinliklerinin göz önüne serilmesi uğruna abartıldığı kuşkusunu uyandırmaması için, iki büyük sahne sanatı ustası üzerine söylenen ünlü anektodu anımsatayım: Biri diğerinin büyüklüğünü ve üstünlüğünü, içinde hiçbir sözün söylenmediği bir sahnedeki anlamla yüklü davranıştan çıkarılmaktadır.

Bütün bunlara Zen ustası, doğu Asyalı oluşundan dolayı kendiliğinden sahiptir. Satori ile üçüncü bir göz eklenince onun görüş yeteneğinin geliştirilmesinin hangi hedefe ulaşacağı belirginleşir.

ÜSTAT ÖĞRENCİNİN YÜREĞİNİN İÇİNİ GÖRÜR

Eğer benim Zen ustaşı bu söylediklerimi okumuş olsaydı, belki de şöyle diyecekti: "Neden bu denli basit bir şey üzerine dolaylı konuşuyorsun? Neden birsürü söz sarf ediyorsun?" Bir diğerini anlamak, onun ruhunun en gizli köşe-

lerine kadar onu tanıyabilmek bir pleksustan diğerine giden ilişki sayesinde mümkündür. (Pleksus, karın zarının hemen altında duran sinir örgüsüdür ki, buna güneş örgüsü "pleksus solaris" adı verilir.) Kim ustalaşmak için çok uğraşmışsa, çevresine büyüyen halkalar hâlinde yayılan güç alanına bir başkasını katma yeteneğini kazanır. Sadece insanlar, hayvanlar ve bitkiler değil, tersine nesneler de bu alanla ilişkili kılınırlar. Bundan hiç kimse, hiçbir şey kendini uzak tutamaz ve bir kez bu ilişki içine sokulan bir kimse, tarzını ve adını, istesin veya istemesin açıklamak zorunda kalacaktır. Buna göre üstadı öğrencisinin içini, onun dış davranışından, ama daha çok onun, sorular sorulunca karşılık verişinden görür. O zaman, kendisinin sahip olmadığı bir şeyi varmış gibi göstermesinin olanağı yoktur. Çünkü satori'de esas içeriği olarak kavranmayan ve ifade edilmeyen hiçbir şey gizli kalmaz. Hemen kapılıp söylenebilen hiçbir gerçeği satori içermez, tersine görüşün ve kavrayışın yeni bir tarzını içerir. Bir kimse satori'ye ya ermiştir ya da ermemiştir. O satori'yi yoktan var edemez ve yıllar yılı doğu Asya üstatlarını görmüş olan bir kimse, öğrencinin nerede olduğunu anlamak ve her şeyden önce onun gerçek satori yaşamının ve hayal payının ne kadar olduklarını saptayabilmek için öğrencisinin yüreğinin içine bakmasına karşı çıkamaz.

ÖĞRENCİNİN SATORİ SAYESİNDE DEĞİŞMESİ

Satori ile devrim yapıcı özellikte bir iç değişim sağlanır. Satori'ye eren kişi ilkin bunu söylemez. Sadece öğretmeni bunun farkına varır ve bundan söz etmez. Onu olgunlaştırır ve yetkinleştirir, ama giderek bunu öğrenci, diğerleriyle ilişkisinde sezer. Başka biri olduğunu anlar, iki kişi buluşunca, daha önceki gibi birbirleriyle anlaşamazlar. Ve o, başkalarının bağdaşım hakkını kendileri için taşıdıklarını inkâr edemez. Fakat bu hâl onu güvensiz kılmaz.

Kazanılan görüş çok inandırıcıdır. O sadece diğerlerine karşı çekingen hâle gelmiştir. Kendini giderek düşlerine bırakırcasına hayallerine bırakır. Yalnızlığı arar ve sever. İlkin ona kayıpmış gibi görünen herkesten uzak kalmak zorunlu-

luğ -çünkü o gençtir ve kaderinin biraraya getirdiği hemcinsleriyle seve seve birarada olmak ister- onun için kazanç olur: Çünkü o yalnızlığı uzak ve sessiz yerlerde arayıp bulmaz. Tersine çevresinde yaratır, çevresine yayar, nerede bulunursa bulunsun orada yaratır, çünkü o sessizliği sevmektedir ve bu sessizliğin içinde yavaş yavaş olgunluğa erişir. Bu yalnızlık, başlayan iç olayının gelişimi için son derece önemlidir. Başkalarıyla bunun üzerine konuşmak ve tohumları konuşarak yok etmek tehlikesi ortadan kalkar, ama kendini bencil bir hoşnutluğa da bırakmaz. O, sadece kendisiyle açıklığa kavuşmak ister. Onda, aydınlatılan bakışı aydınlatan bakışa tâbi tutmak, maruz kılmak isteği doğar.

Bu durum tamamen kendiliğinden türleşme sayesinde ortaya çıkan güçlendirilmiş görüşe yol açar. Bu ancak nesnelerin aydınlatılan görüşünün, bu görüşün esasını oluşturan hayalde tespit edilişyle mümkün olur. Bu yolda amaçlı olarak gidilmez. En doğrusu kendiliğinden gidilen bir yoldur bu. O sanata giden bir yoldur ve bundan sanatın bir yolu ortaya çıkar.

SANATLARDAKİ ZEN

Fakat şimdi Suzuki'nin ortaya koyduğu gibi Zen'in en kalıcı etkisini göstererek çok güçlü bir biçimde tüm Japon sanatlarını etkilediğinden söz etmeyeceğiz. Burada, tek tek sanatlarda aydınlatışların yöntemine bir kült hareketinden ortaya çıkan olaya anlam kazandırması için gerekli konsantrasyona, nihayet içinde sanatçının ustalığı elde ettiği iç esere işaret edebiliriz. Bütün bunlar, bir başka yerde "Yay İle Ok Atma Sanatı" adlı eserde kılıç ustalığının "büyük öğretisi"nden yararlanılarak açıklanmıştır.

Buna göre orada Zen'in bütün olarak tek tek sanatlara nihai etkisi söz konusuydu. Fakat burada başka bir şey söz konusudur: Yani satori'nin nihai etkisi, içinde kendini hayalle resmettiği ve gördüğü tarz ve hareket, yani Zen resim sanatındaki etkisi.

Çünkü kesin olarak bir Zen resim sanatı vardır. Bunun anlamı, öz varlığın aydınlatılan görüşünün bu hayalin içeriği olduğu eserlerdir.

ZEN RESİM SANATI

Onun için karakteristik olan nedir? İlkın uzayı ele alalım. Zen resimciliğinde rol oynayan uzay, herhalükârda boyutlarıyla içinde nesnelerin durduğu ve onun nesneleri kuşattığı ve birbirinden ayırdığı homojen akışkan olan Avrupa uzayı değildir. Reel nesnelerle ortadan silinen, soldan sağa, yukarıdan aşağıya, önden arkaya, göze ait ilişkilerle sulandırılmış ölü boşluk değildir. Bu Avrupa uzayı cisimlerin sadece yüzeyine dokunur, onları bir kabuk gibi kuşatır ve boş olduğu her yerde anlamsız ve iddiasız kalır. Buna karşılık Zen ressamlarının uzayı ebediyen hareketsiz, yine de hareketliymiş gibi etkin yaşayan; aynı zamanda soluk alan biçimsiz, boş, yine de bütün biçimlendirilişin kökeni; adsız, yine de ad taşıyan her şeyin nedenidir. Onun uğruna nesneler saf mutlak bir vurguya kavuşurlar. Hepsi aynı önmi taşır ve anlamları da aynıdır. Onların içinde ortaya çıkan toplu yaşamın ifadesidirler. Bu yüzden bu gibi tablolarla tasarruf edişin, boş bırakılışın derin anlamı da vardır. Belirtilemeyen, söylenemeyen şey, susmuş olan onların anlaşılması için söylenen, dile getirilen şeyden daha önemli ve daha kolay söylenebilirdir. Tiyatro oyun sanatında olduğu gibi, burada da bütün görünür dünyayı canlandıran, ona nüfuz eden, onun içinden dans edenin danssız dansı ortaya çıkar. Buna göre uzay, homojen olan, sonsuz uzaklıkla özdeş olan boş akışkan değildir; tersine bizzat varlığın sonsuz olanaklarıyla kavranılmaz zenginliğidir. Zen ressamı "boşluktan ürkmek" tanımaz, tersine onun için boş olan, en yüksek saygıya değerdir. Aşırı zenginliğinden onda hiçbir şekle bürünmeyen ve kendini göstermek için tükenmez bir dolaşım içinde özelleştirmek zorunda kalan ezeli canlı olanı uzay sayar. Buna göre uzay nesnelerin derisini okşamaz, tersine onların çekirdeği, dibi, en derin özü ve varlığını kuşatır. Bu gibi tabloların boş olanın büyüğü yansır. Bakışı kendine çekerek, sofuluğu gerektirerek ve bütün tablo seyri, boş olan şeyin seyri ile başlar.

Avrupa resim sanatında, izleyici tablonun dışındadır. O gördüğünü, ondan uzakta, bakışından uzakta gelişen bir

karşısındaki olarak yaşar ve uzaysal olanı ufka kadar açar. Buna göre, sadece bakışın yaratıcı oluşu gibi bir sanı ortaya çıkar. Bakışın bu tarzı da, mutlaka bir başkasıdır. Önemli ölçüde yabancı olandır ve bu sayede onun orada olmadığı, tersine tablodan dışarıya çıkarıldığı bilincine varır.

Buna karşılık Çin ve Japon resminde, dıştan bir başkasının içine bakılmaz, tersine o çizimlenen olur ve her ayrıntı içten dışa doğru görünür; öyle ki, izleyici onun içinde var olmak ve yaşamak zorundadır. Böylece, sadece perspektif geçersiz olmakla kalmaz ve buna göre gözden silinmez, tersine izleyişin ve izleyenin düzeni ortadan kalkar. Uzay her yerde, artık merkez olmadan, merkezde duran izleyicinin çevresine kapanır, o şimdi onun içindedir. Nesnelerin kalp atışı ile birleşmiştir. Ve bunun aynı zamanda anlamı şudur: Onu çeviren ve kuşatan onunla öyle bir eş değerdedir ki, bu ona şunu duyurur: O, onun için ve onun uğruna orada değildir. O başkası değildir, tersine aynı zamanda ebediyen değişen bir birini olarak bizzat kendisidir. Onunla o kadar çok kaynaşmıştır ki, varlık kendine özgü bir anlam taşımaz; tersine onun içinde gözden silinir ve bu bakışta hem kendisine rastlar, hem de rastlamaz; yani görünür evrende süzülerek uçup giden bir siliniş olur.

Fakat ezeli nedenden saliverilen biçimlendirilmiş olan şeyler -tablodaki konusal fon- bu nedenle boşluktan yola çıkılarak bir yargıya bağlanmalıdır: Dağlar ve ormanlar, kayalar ve sular, çiçekler, hayvanlar ve insanlar, şimdi ve burada olanın somut durumuna daldırılmış olarak varlıklarında açığa kavuşturulurlar ve buna rağmen yine de sırf bir "burada"nın ve "şimdi"nin içine batırılmış değildirler. Bu yüzden belirli olanın belirsiz olana, biçimlendirilmiş olanın biçimsiz olana "geri" der gibi görünen ve böylece, kökeni ve çıktığı kaynağı ima yoluyla görünür kılan, uçarak süzülenin ve gözden silinenin karakteri ortaya çıkar. İçlerinde en basit çayır otundan, ressam gözüne görülebilen en büyük görüntüye kadar her şeyin öz niteliğinin çizgilerinin saptandığı ve yoğunlaştırılmış bir özet hâlinde, doğaya canlılığın karakterini bahşedeni gösteren çini ressamlığında öğretici mahiyette kitapçıklar vardır. Burada söz konusu olan kesinlikle taklit edilmesi gereken klişeler değildir. Her ne kadar böyle bir tak-

ZEN BUDİZMİ YOLU

lide iterse de, bunlar, en doğrusu tabloların yazılmasıyla çizimlendirilmesi arasındaki sıkı yakınlığı gösteren üslûp ve fırça alıştırmalarıdır. Bunlara egemen olan ve onların üzerinde duran, özgür hâle gelen ve en ince nüansların ifade edilmesi ve algısı için uygun hâle gelen kimse gerçekte, satori'ye erenin üçüncü gözünün gördüğü ve yorumladığı şeyi dile getirecek durumdadır.

Zen resimciliği büyük bir geleneğe bağlıdır. O, Budizm ile temasa geçmeden önceki Çin manzara resim sanatına dayanır. Orada Zen ressamlığı için karakteristik çizgiler çoktan, daha önceden biçimlendirilmiştir. En azından ima yolu belirtilmiştir. Bunun kaynağı belki de Taoizm'in derin ve sessiz bir etkisidir. Budizm Hindistan'dan Çin'e ilk kez girdiğinde ve hemen hemen bir devrim yaratarak etkide bulunduğunda, yavaş ama derin bir değişime Tao vasıtasıyla maruz kalmıştır. Nasıl ki Çin, tarihin akışı içinde ona nüfuz eden yabancı kavimleri kendisine katmışsa ve onunla kaynaşmışsa, o böylece manen de, (ilkin yabancı olan) her şeyi, onları daha güzel ve daha zengin olarak kendi içinden dışarıya salıvermek için mal etmiştir. Zen gerçekte, Çin dehasının esrarengiz yaratıcı gücünün belki de en güzel ve giz dolu bir çiçeğidir. Ve Zen ressamlarının, Çin'in Budizm öncesi resmine Tao ruhuyla başvurmaları kişiyi şaşırtmamalıdır, çünkü Lao Tse'nin Taosu'nda Zen için hemen hemen temellendirici olan birçok motifler mevcuttur. Tao'da önceden hissedilen şey Zen'de ortaya çıkmıştır.

Manzara resmi için geçerli olan nokta; birkaç çizgiyle bir bambu gövdesinin dalları ve yapraklarıyla veya çiçeklenen bir dalın veya buna benzer şeylerin bir büyücü becerikliliğiyle çizildiği işitilmemiş canlı tablolarından alınmış ufak ve en ufak görünüş ve doğa kesitleri için de geçerli olmasıdır. Bunlar da sadece boş, biçimlendirilmemiş uzaydan yola çıkılarak görünmüştür ve böyle anlaşılmalıdır. Burada da boş yüzey ve resim oranı ölçü olur. Hatta kendine özgü uzay duygusu kanımca daha inandırıcı olarak dile gelir. Öz varlığın, güzel sessizliğin saptadığı ve kesintisiz görüşte kalabilmek için buna yönelindiği görüşü çok yanlıştır. Bu resim yazısını gerçekten anlayan kimse görünür bir sessizlikle, oluşla oluşsuzluk, akışla geriye kayış, görünmeyle yitiş arasındaki

kesin gerilimi duyar, olmuş olanın, oluşun, oluşsuzluğun akışı içinde nasıl titreşimde bulunduğunu kaçıcı, ama salt olarak hisseder. Üzerlerinde çok az bir şeyin gösterildiği bu gibi basit ve sade tablolar Zen ile doludurlar. Ve Zen'i o kadar yüksek sesle açığa vururlar ki, izleyicisi onun egemenliği altında kaldığını hisseder. Saatlerce süren çay ayininde, asılı tablonun ve çiçeğin değişmesinin bir aradan sonra atmosferi nasıl belirlediğini ve konuklarına derin konsantrasyona dalmış durumlarıyla, hiç kimsenin sözlerle ifade edemediği en derin gizleri nasıl açığa vurduğunu ve işitilmemiş iç kazançla çay odasını terk eden bir kimse, bu gibi tablolardan hangi kudretin çevreye yayıldığını bilir.

ŞİİRDE SATORI

Satori'nin şiirde de ifadesini aradığını, burada sırası gelmişken belirtelim. Kısa şiir bunun için özellikle elverişli ve yatkındır. Çünkü o, renk ve kâğıt üzerine çizilen çini mürekkebi tablosu gibi, sadece uzaya, orantıya değer veren dışta görünür düzenin tarzında değil, tersine içte olarak da en iç biçimine göre, kendine özgü olanı ve önemliyi dile getirmeyen, tersine satırları arasında ima eden bir şiirdir. Örneğin, Baso'nun ünlü kısa şiirinin mümkün mertebe aslına bağlı alınarak, fakat ürpertici bir sesle çınlayan çevirisi:

Yaşlı göl!
Kurbaga sıçırıyor!
Su hisçirtisi!

Hepsi budur. Yine de bunda evren içkin değil midir? Hareketsizlik, sessizlik içinde birden hareket, gürültüyle tekrar gözden silinmek için çevreye yayılan yaşam var burada. Başlangıç ve son olan sessizlik karşısında bu gürültü nedir ki? Bütün görünür evrene, varlık ve soluk bahşeden, onu danssız dansla olduran ve öldürmeyen, zaman zaman kendini gösteren şeyi sözlerle açıklamaları için ressam ve şaire, sahne oyuncusuna ve ok atıcısına sorsan şöyle derlerdi: O, bu bütün gidişte ve duruşta, eylemde ve eylemsizlikte gizli olan "ES"tir (kozmik güç). O, orada olmamak suretiyle var-

dır. Belki de, biraz şaşırtıcı ve bu veya şu biçime malik olmayıp tüm biçimlendirilmişin içinde gizli özünü sürdüren şeyin ona yakın olan adlandırılışıdır.

SATORİ YAŞANIMINA DAYANARAK USA VURUŞ

Kendilerini ressam ve şair olarak nitelendirmeyenler için, ne kadar sonradan değersiz buldukları denemeler yapmış olsalar da -kurtarıcı yol olarak- zihinle yansıtı, yani usa vuruş geriye kalıyor. Bunun hangi yöne gidebileceği ve nereye götüreceğini Toan'lı Rjokwai'nin (8) aşağıdaki açıklamaları gözler önüne sermektedir.

İLK AŞAMA

Üçüncü gece vaktinde ya da ilk gece vaktinde ay aydınlatmadan önce birbirine rastlayanların birbirini tanımamaları şaşırtmamalıdır, ama geçmiş günün bir izi kalır.

İKİNCİ AŞAMA

Sabah geciken bir yaşlı kadın, ezeli aynanın karşısına geçer. Onlar tam bir durulukla yansılar. O zaman artık hiçbir gerçeklik yoktur. Tekrar usunu yitirmek için ve gölgeleri tanımak için bundan vazgeç!

Toan'lı Rjokwai (9. yüzyıl), bu sözleriyle şunu söylemek istiyor: Aydınlatıcı bakış o niteliktedir ki, kişisel ayrımlar farksız eşitliğin gecesinde, bütün varlığın ana rahmi olarak biçimlendirilmemiş ezeli nedenin gecesinde silinirler; çünkü ayırımsız eşitlik olarak o muammalı, ama yadsınamaz olarak yaşanan "ES" olarak yorumlanır. Ayrımlar tam ortadan kalkmadan silinirler, yani yok edilmeden, hiçliğe geri dönüş-türülmüş olmadan giderler. Onlar sadece düşüncede yasaklanırlar. Böylece ayırımsız eşit olan düşünülür kılınır. Ayı-

rımsız aynı olanın içine düştüğü ayrımları tekrar ortaya çıkaran sabaha ulaşamayan kimse, gerçeğin karşısında, bir aynanın karşısındaymış gibi durur. Biçimsiz hiçliğin, "ES" in düşüncesinden kendisini kurtaramaz. Bizzat yaşanmış olarak (çünkü gerçeğin zamansız gerecinin içine girmiştir) hiçliğin karşısında, hâlâ bir başkasının karşısındaymış gibi kalır. Onların arasında geri yansımış olan ve reel olan hiçbir şey geriye kalmaz, ama orada daima iki şey vardır: Bir yanda hiçliği düşünen zihin ve diğer yanda düşünülmüş gerçek olarak hiçlik.

Buna göre tüm ayrımları söndüren hiçliğe en yüksek gerçek olarak eriştiğini sanan kimse ve günün nesnelerinde eşitliği, olmuş olanda soylu kökeni ve biçimlendirilmiş olanda biçimsiz ezeli nedeni görmekten kendilerini alamayan sanatçılara karşı üstün olduğunu sanan kimse, bir kelime ile aydınlatılmış görüşü yeterli bir ölçüde yakalamaya elverişli kişi, soyut düşünceden yoksun kişi, Rjokwai'ye göre, aklını kaçırmak ve akılsız olmak üzeredir. O hissetmez ki, ona nüfuz ettiği zannına kapıldığı hiçlik sadece gerçeğin gölgesidir, bizzat gerçek değildir. Çünkü bu hiçlik hâlâ farklılaşma hâlinindedir: O, buna ve bu'ya karşıtlık içindedir. Bir' in çoklukluğun karşıtı oluşu gibi zihni çabayla kazanılmıştır ve bu yüzden boş bir hiçlik, bir beyin hülyasıdır. Usa vuruş, saf düşünüş buna götürür.

Üstat her ne kadar koan ile, alış veriş düşüncesini silip süpürmüşse de, bu gibi denemelere karşı çıkmaz. Böyle bir zihinle yansıtış, bir geçiş noktasıdır. O yasak etmekle ortadan kaldırılmaz. Üstat sanatçıyı hayallerinde, düşünürü düşüncelerinde başbaşa bırakır. Çünkü yol daha ileriye gider ve bu ileriye gidişte düzeltmeye ulaşır.

ZEN MENSUPLARININ MANASTIR DIŞINDA HAYAT PRATİĞİNDEKİ DAVRANIŞLARI

Öğrencinin satori ile yaşadığı devrim yapıcı manevî değişiklik ne kadar temellendirici olursa olsun, bütün insanlık ilkin bu değişikliğin kapsamına alınmış değildir. O manen

ZEN BUDİZMİ YOLU

özgürdür, ama henüz kapsamlı anlamda özgür olmaktan uzaktır. Ancak böyle bir özgürlük onun gerçekten -sadece ondan- yaşamasını sağlar, çünkü bu gerçek -bu sonuncuyu böyle adlandıırırsak- henüz görünürde değildir. O sadece o yönde hareket eder. Bütün nesnelerle ve bizzat onunla olan ilişkiyi anlar, ama henüz gördüğünden daha başkasıdır. Temeli ile, yani temelinin temelsizliğiyle henüz birleşmemiştir.

Satori'ye ulaşan herkes acıyla bunun şuuruna varır, sessiz murakabe odalarını dünyasal bir mesleğe geri dönmek için veya böyle bir mesleği edinmeye çaba harcamak için terk ettiğinde acı ile bunun şuuruna varır. Elbette manastırda bazı sürtüşmeler de vardır. Çaba harcayan mizaçların kıskançlığı, farklı seviye, farklı aşamalar bu duruma yol açarlar, ama mürşidin mevcudiyeti dengeyi yeniden sağlar. Böylece, esasında uyum, tolerans egemen olur. Fakat manastırın dışında, bir kimseyi pençesine geçiren gayelerin alanında hareket edilir. Şimdiye kadar dışta bırakılan müdrike yeniden geçerli olur ve araç gibi kullanılır.

Kendi alanında amaçsız olmasına rağmen sanatçı da bu dokunuştan mahrum kalmaz. Sanatçı olmayanlar buna daha az maruz kalırlar. Hatta acemi rahip de (rahip adayı da) onun etkisine tutulur. O evlenir ve böylece -Doğu Asya'da bu, özellikle ortaya çıkan durumdur- kendisi için ağır bir yük gibi olan çok çeşitli bağlantılara girer. Böylece manastırın güvenliğindeki amaçsız mevcudiyeti yok olur. Günlük yaşamla inzivadaki yaşayış arasındaki uçurum ortaya çıkar. Her ne kadar içinde hareket etmek zorunda oldukları çevrelerden dışarı çıkmasalar da, resmi bir rol oynasalar da, kendilerine hoş gelmeyen özel hâl ve şartlarla karşılaşır. Zor kullanan reformlara yönelmezler. Dünyada eski ve yeni olan için, bir yer olduğu kanısı ile sabırla beklerler. Zamanı gelince eskinin öldüğü ve yeninin hazırlanıp ortaya çıkmadığı, tersine onun eskisinin hazırlanışından geliştiği kanısı vardır. Bu yüzden eleştirisiz, aynı zamanda diğerkâm, nesneleri kendilerine değil, kendilerini nesnelere uydurmak, nasıl yapmak değil, ne yapmak noktasına daha dikkat etmek, her durumu ilkin oldurtmak ve ondan iyi yani kazanmak hizmetine yönelirler.

Fakat onlar sessizlikte kendilerinin yetkinleşmesi üzerine çalışırlar. Başkalarına karşı hoşgörülüdürler, ama kendilerine karşı öyle değildirler. Bu, ufak olanda ve göze çarpmayanda başlar. Onu önemli sayarlar; iyice bilirler ki, bundan sonra büyük ve zor olana egemen olacaklardır.

Manastır eğitimi etkisini gösterir ve buna uygun olarak davranışları ortaya çıkarır. Başkalarından yakınmazlar. İnsanlardan ve şartlardan yakınmazlar. Onları değil, kendilerini değiştirmek isterler. Yani karşı güçlerini geliştirirler.

Duyarlı bir vicdan gelişir onlarda. Kendilerine karşı duyulmamış bir dürüstlük gösterirler. Bu, kendilerini aşırı değerlendirmeye ve bizzat haklı oldukları düşüncesine götürmez. Başkalarından daha çok neye malik olduklarını bilirler ve bunu bizzat kendilerine borçlu olmadıklarını da bilirler.

Kadere müteşekkirdirler ve önlerinde duran yoldan dolayı boyun eğicidirler, öyle ki, bunun sözünü etmezler ve kelimelerle Zen mensubu olduklarını belirtmezler. Çatışma olursa üstada giderler. Üstelik mevcut olanaklarına göre görüşlerini genişletmek ve derinleştirmek için tekrar tekrar murakabe alıştırmalarında bulunurlar ve gündelik murakabe bulunmak kendiliğinden anlaşılır bir şeydir. (Murakabe alıştırmaları yaşamlarının hiçbir safhasında bırakılmaz. Onların sadece eğitim süreci içinde bir rol oynamaları ve sonradan bir yana bırakılmaları söz konusu değildir.) Üstat da daima şunu tekrarlar: "Birleşmeyi sağlamak için değil, tersine onu pekiştirmek için." Böylece murakabe hemen hemen merkezî bir önem kazanır. Elde edilen randıman gelecekteki sonuçlar için sadece bir ön alıştırma olur ve kimse yolun sonunda olduğunu söyleyemez. Satori'ye ermiş olan da bunu iddia edemez.

ZEN RAHİPLERİ

Fakat bununla ilişkili olan rahipler en zor, yaşamı secerler. Onlar önlerinde bulunan uzun ve zor yolu bilirler, daha çok ilerlemek isterler. Yani sona kadar gitmek isterler. Tüm güçleri bu noktada yoğunlaşmıştır. Fakat şimdi yaşam

amaçlarına erişmeye ilişkin bir endişe duyacakları yerde, başkalarının ruh sağlığı ile ilgilenirler. Eğer onlar bir kez ilerleme kaydetmişlerse, bunu değerlendirmek isterler. Fakat bu şimdi mümkün müdür? Onlar işin henüz başındadırlar.

Başkalarını kurtarma adığı kendilerine anımsatılınca, bu onlara zor bir yükümlülük gibi görünür. Şimdi "evi", korkunç yalnızlıklarını terk edecekler, günlük yaşama karışacaklar ve özveride bulundukları bir yaşamın hayhuyuna gireceklerdir.

Bu onlara zor gelir ve duraksamalarının nankörlük olarak yorumlanacağını düşünmezler. Şimdi onlar satori' den sonra yaşama girerler gibi, sessiz ve bunaltmaksızın, yaşamın kendilerini içersine soktuğu çevrelerde etkinlik göstermeyecekler, tersine yabancı olanların arasına karışmak zorunda kalacaklar ve görüşmekten herkesin seve seve kaçındığı insanlara karşı davranışta bulunacaklardır.

Onlar bundan sonra acı deneylerden geçerler. Nazikane bir umursamazlıktan kabaca reddedilişe, hakir görülüşe ve gözden düşmeye kadar pek çok şeyle, hatta nefretle de karşılaşır. Kıskançlıktan doğan bir kindir bu. Tamamen kendiliğinden, hangi yetkiye dayanarak kötü durumda olanları rahatsız ve tedirgin ettikleri sorunu ortaya çıkar. Elbette onlardan çok ilerdedirler. Değişmiş olanlardır. Bunu onlardan sezmek mümkündür, ama nasırlı yüreklerinden çok daha ayrı bir yerde, bu olduklarını olmuşlardır (ilerleme kaydetmişlerdir). Bu nokta diğerlerince kötü karşılanır.

Fakat ne vereceklerdir? Mutluluk getiren görüşlerini mi bildireceklerdir? Tablodaki ressam gibi. İnsanların hırs ve tamah altında asla özgür olamayacaklarını mı vaaz edeceklerdir? Ama vaazda bulunmak konuşmak demektir. Böyle bir davranış Zen'in üslûbuna girmez. Her biçimdeki yardım yanında (Fakat işe nasıl başlayacaklardır? Komşuların ve dostların yardımında bulunması gibi davranmak zorundadırlar.), onların işi, hırsın egemenliği, Sebep ve Sonuç Yasası, dünya yasasının kırılabilmesini göstermektir. Bunlar, başkaları sadece bunun farkındaysalar bundan tamamen, bizzat masum olduklarını gösterebilirler. Ve onların alçak gönüllülükleri içe dokunur olduğundan buna karşı kimse ken-

disini kapayamaz. Onlar için bunun anlamı şudur: Kendilerinin örnek oldukları şeye onları yöneltmek, yani kendi üzerinde kesintisiz çalışmak bakımından neden yükümlü olduklarını sözlerle ifade edemezler. Tolerans, sabır, şefaathane acıma vaaz edemezler ve bu şartları kusursuz ve harfiyen yerine getirmeden bunu başkalarından isteyemezler, çünkü söylediklerine göre değil, tersine ne yaptıkları ve ne olduklarına göre ölçülürler. İnandırıcı konuşma Zen'de geçerli bir şey değildir. Birinin ne kadar yatıştırıcı konuştuğu değil, bizzat kendisinin nasıl kalkındırdığı ölçü olur.

Buna göre onlar, en sıkı nefis kontrolü alıştırmaları yaparlar. Hiçbir bahane ileri sürülemez. "Benim atım kaçtı" (sabrım tükendi). Eski Âdem! Ve başkaları onun için, hırs ve tamaha maruz bulunduğunu kendisine söyleyinceye kadar beklemeyiz. O böyle bir hataya düşer düşmez, kendisine yönelik bir uyarı almadan gönüllü olarak, uzak münzevî bir yerde, herkesin gözünün içine bakacak duruma gelinceye kadar, her şeyden önce bizzat kendisini inceleyerek, tekrar tekrar alıştırmayı yapmak için resmî işini bırakır. Hatta Zen yolunda daha ileriye götürülebilecek olan alıştırmaların ihmali hâlinde temelli arıtmayı zorunlu görür. Kesintisiz çalışarak duyulmamış disiplinli bir yaşantıdan geçer. Bunu yaparken zaman kaybı söz konusu olmaz. Üstadı onu destekler ve artık sonuca ulaştığını anlarsa, alıştırmaları keser. Sırf bir tahmin geçerli değildir. Sanki eti ve kanı olmayan bir insanmış gibi, bir tür dokunulmaz ve sarsılmaz hâle gelir. Âdeta insanları harekete geçiren ve oraya buraya sürükleyen şeyler, onun dışından akıp giderler.

Dış başarısı gecikmez. Artık takdir görür. Başarısı hayranlık uyandırır. Ve söylendiği gibi, ciddi bir biçimde, istendiği takdirde herkes için erişilebilir görünür. Bu arada olağanüstü bir şey ortaya çıkmaz.

Şimdi artık feci bir şekilde manastır havası ve gizlenen pratikler, kokusunu saçmaz. Daha çok herkesin yapabileceği alıştırmalarla en yüksek randımanlara ulaşan bir atlet izlenimini bırakır. Onun resmî işi artık kesinlikle dokunulmaz değildir. Temas daha kolay olur. Başkaları şunu hissederler: O, bizler gibi birisidir. Bunun sonucu, en kaba felâketleri geçiştiren bir dünyasal eğitimci payesine ulaşması-

dır. Fakat o, bununla misyonunu açığa vurmaz mı? Bunun için satori'ye gereksinimi yok mudur?

Şimdiye kadarki yola gereksinmez mi? O, bunun için Zen rahibi değil midir? Buna göre o, şurada burada anlayış bulacağını umut ettiği yerde, tüm uyarılarının ve yardımlarının yanında ruhun selâmetine götürecektir. Hırs ve tamahın üzerinde durmanın anlamı nedir? Fedakârlığın anlamı nedir? Belki bu takdirde onu dinleyeceklerdir. Fakat ekseriya daha çoğuna yetmeyecektir, ama şimdi o, durumunun ne kadar kötü olduğunu bilmektedir.

Çoğunlukla insanlarda hırslar o derecede et ve kemiğe bürünmüştür ki, o kadar geniş yer tutarlar ki, durum umutsuz görünür. Fakat daha kötüsü şudur: Sadece hırsların egemenliği var olmakla kalmayıp, tersine kötü niyet de vardır: Gaddarlık, hile, kalleşlik vb. gibi. Doğal içgüdü insanları, kendileriyle en kolay ilişki kurulabilecek kişilerdir. Onlara nüfuz etmek çok kolaydır, ama kötü niyetliler başka türdür. İyi kötü karşıtını bilenler ve bilinçli olarak iyiyi reddedenler, hatta buna karşı kin duyanlar. Bu, üzücü bir şey değil midir? O, bütün nesnelerin kökensel Buda doğası taşıdığını duymamış mıdır? Evet o, onları her yerde görmüştür. Ağaçlarda, taşlarda, dağlarda, sulara, çiçeklerde ve çalılarda; bu Buda doğası insanın içinde de yok mudur? Şimdi insanlarda karşılaştığı her yerde aydınlatılmış bakışı başarısızlığa uğrar. Bitkiler ve hayvanlar dünyasında olmayan şeyi görür: İnsanın uçurum derinliğindeki yalancılığıdır. Hayvan göz boyamaz, rol oynamaz, hiçbir maske taşımaz. Her insanın Buda doğası nerede kaldı? İnsanda durum nasıldır? Onun kökensel doğası bozulmamış mıdır? Bu türden tecrübeler kuşkuya ve umutsuzluğa götürür ve genç rahip yeniden üstadına gider. Açıklayıcı konuşmalar yapar ve böyle konuşmaların şimdi artık sırasıdır. Çünkü karşılaşılan zorluklarda söz konusu olan noktalar akılla kavranabilen şeylerdir. Uzun zaman alan bir eğitim başlar. Bu tartışmalar, konuşmalar, yol gösterişler biçiminde olmaz, daha çok değişik yöntemlerle öğrencinin niteliğine göre, öğrencinin onun yardımıyla bizzat neyin söz konusu olduğunu bulabileceği seçilmiş koan'larla desteklenerek yürütülür. Her halûkârda

bu yol gösterişler, içerik olarak, rahip yaşam ve meslek sürdürülüşünün eğitimini konu edinir ve öğrenciyi harekete geçiren şey dile gelir. Başkalarını kurtarmak hususunda işin başlangıcında olanın zorlama, aksaklık, aşağı yukarı gammazlık gibi hissedeceği zorluklar tartışılır. Yolun başında olan için bu iç etki henüz kendiliğinden anlaşılır bir şey değildir; bu, başkalarına yardım etmek duygusu. Kendini, hastaya gönderilen yarı eğitilmiş bir tabip gibi gördüğü durumun çarpıklığı ortadadır.

Rahip bir yol bulamayacağı ve şimdilik daha başkası olamayacağının şuuruna varır. Acımasız dünyanın durumu bunun sonucu değildir. Suç bizzat kendisindedir, eksik olan dengesindedir. Dünyanın onu gördüğü gibi, ruhen o niteliği taşır. Başarısızlık, melankolik ruh durumu ona bunu kanıtlar. Onun düzene kavuşması, daha uzak olan yolu için şarttır. Böylece başarısızlığı şifa vericidir. Onun ödevi, kutsal kalbi korumaktır. Kendini korumasının şartının nesnelerle, olaylarla ve insanlarla alış verişinde diğerini kurtarma şartı olduğu, uzun bir sınaama süresinin sonucudur. Bu yolda tehlikeler ve ayartmalar vardır. İlk bu, tamamen anlaşılır ve kaçınılmazdır. En yüksek gerçeğin yolunu seçtiği için şimdi gördüğü ve anladığı gibi, gerçeklikten besinini almaya yönelmesi kaçınılmazdır. O, prensiplere göre yaşar. Onlara uygun var olmaya, düşünmeye ve etkinlikte bulunmaya dikkat eder. O, iyi ve soylu olan için seçimde bulunmuştur. Kötü ve soysuz olana karşı seçimde bulunmuştur. Ve bu sorumluluk dolu kararıyla kendi üzerine de karar verildiğinin farkında değildir. Yaşamını adadığı ve hizmet ettiği iyi ile, kökünü kurutmak istediği kötü ve kutsal dışı arasında bir ayırım gözetmekle, bir karşıtın öbür yanında bulunmaktadır. "Shindjimey"de (9) şöyle denmektedir:

"Hakikat zor değildir ve iki şık arasında seçmeye izin vermez."

Zen ustalarının açıkladıkları gibi bu, "seçen ara", birini seçenin diğerini reddetmek zorunda kalışında kendini gösterir. Böylece, daima tek yanlı olan görüş ortaya çıkar. İyi seçen kimsenin kararına rağmen, onun karşıtı onun üzerine de egemen olur. O, iyiyi, ideleri, değerleri sımsıkı tutmakla hırslara maruz kalan karşıtı gibi esir hâle gelir. O da bağlan-

ZEN BUDİZMİ YOLU

miştir; idelerin hırsı içinde tutuklu olduğu için yaşam hırsını reddeden kişi, temelden ilerlemiş değildir. Her iki yanında kuşattığı gerilimini, bağdaşmazlığını kavradığı için hırsların doğal insanından daha ileridedir, ama henüz yeterli bir ilerleme kaydetmemiştir. Henüz bunun üzerine yükselmemiştir. Onları yenmiş olan bir tutkudan beslenerek henüz karşıtların üzerine çıkmamıştır. Böyle olduğu için reddedilir. Bu reddedilişte kötü niyet gören rahip, daha çok hak iddiasında bulunur. Bizzat kendisini yüce görür ve kötü niyetler için yergilerle doludur. Hoşgörüsüzdür. Takdir, hatta saygınlık görme isteğinden kurtulamamıştır. İçinde, itiraf edemediği bir kudret duygusu egemendir ve onun ruh yönetimi kutsal gayretkeşlik ve ahlâki üstünlük biçiminde bir belirtiştir. Kuşkusuz o bu yönetime en yüksek anlamda lâyıktır. Fakat elverişli olmadığı şey bir seviye farkına dayanır. Bu dahi bir kudrettir, ama karşılaştırılmaz ölçüde başka türdendir. Ayartılanlar Buda'ya, en yüksek hakikate küfredenlerse, kutsal gayretkeşlik haklı olamaz: Rahip bu hakikatin savunucusu değildir. O, Buda veya Zen üzerine konuşmaktan çekinecektir.

Peki, şimdi kötü niyetlilerin durumu nasıldır? Zihinle yanlış yola götürülmüş olarak kendilerini her şeyin onun kapsamına gireceği merkez olarak görürler. Bu bencillik, inatçılık, onların içlerinde tamamen kararmış olan Buda doğasının nedenidir. Aydınlatılmış bakış burada artık yetersizdir. Bu doğrudur. Bencillik kökensel görünmektedir. Rahip burada, Buda'ya ve üstatlara inanmaktan başka bir seçimde bulunamaz. Onlara göre, suçluda dahi Buda doğası gizlidir. Uzun bir süre buna inanmak zorundadır. Bizzat görünceye ve bilinceye kadar ve böylece, Buda'dan ve üstatlardan bağımsız oluncaya kadar. Böyle bir bilişe, en yüksek derecedeki bir satori'ye aynı zamanda erişmek için yeniden alıştırmalar gereklidir. Nasıl ki, daha önce satori'nin sağlanması için soluk alma ve konsantrasyon alıştırmaları gerekli idiyse, sadece kutsal olarak değil, tersine ruhen ve bedenle de onu pençesine alan ve alıştırmada bulunanın tüm manevî varlığını ilgilendiren alıştırmalara gerek vardır. O bu türlü alıştırmalarla, hâlâ içinde tutsak olduğu bütün karşıtlığın üzerine yükselir. İlk zaman zaman geri dönüşlere maruz

kalsa da, buna ulaşır. Kendi eseri olmayan, tersine başından geçen ve kesinleşen bir değişmenin şartıdır bu. Mutsuz deneyleriyle rahip buna o derecede hazır ve eğilimlidir. Söz konusu olan şey, köklü anlamda ben'den kurtulmaktır. Öyleki "ben" benliği, ne sözcük olarak ve ne de ona öyle görünür olarak ortaya çıkar, tersine bilinmeyen bir büyüklük olur. Şimdiye kadar bütün gündelik yaşamların ve meslekî deneylerin şuurlu ilişki noktası olan "ben benliği" ortadan silinmelidir.

Bunun anlamı, "ben"ın yerini bulanık bir "biz"ın nöbet değiştirircesine alması ve onun yerini tutması değildir. Çünkü grup yaşantıları her ne kadar gayri şahsî olmasa da, tersine grubun temposunda ve üslûbunda buna karşı reaksiyon gösterse de, daima bir "ben" olarak tek kişiyi etkiler. Sözün doğrusu, "ben"ın yerini "ES" almalıdır.

Birincisi için şu şartlar yeterlidir: Gayri şahsi anlamında "ben"siz olmak; elbette bu karaktersiz olmak değildir. Daha önceliklerin sürdürülüşü olarak alıştırma tam bir ölçülülükle ileriye götürülmelidir. Geçerli olan şey, meydana gelen her şeye, ekseriya başımdan geçen her şeye, âdetâ o beni en derinimden ilgilendirmeyen bir şeymiş gibi bakmalıyım. Bu demektir ki, örneğin, benim için meydana gelen mutlu bir olaya başkasının başından geçmişcesine sevinmektir ve başkasının maruz kaldığı acıyı âdetâ, bizzat benim başımdan geçmişcesine duymaktır. Hatta, bana acı bile getirse (örneğin, başkası bana tercih edilse), yabancı sevinçten içtenlikle sevinç duymaktır ve başkasına acı veren bana sevinç de verse, yabancı acıdan acı duymamdır.

Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, Buda'nın bir müridi kin duymamalıdır ve artık kin duyamaz. Kelimenin günlük anlamıyla sevmemelidir ve nihayet o, artık böyle sevmeyebilir. Buna rağmen duygusuz ve kayıtsız olmaz. Karşı sevgiye güvenmeden, ona rastlayan herkesi, kendi zengin sevmeye yeteneğine katar. O, yansız sever. Tamamen diğerkâmdır. Aynı zamanda sevmek için sever ve kendisine kişisel zevk sağladığı kendi güdüsünü tatmin etmek için bunu yapmaz, tersine o bunu armağan eden sevgiden dolayı böyle yapmak zorundadır. Buna göre buna sevgi denebilirse o, sevginin ve nefretin ötesindedir ve artık nefrete dönüşmez. O, yeniden içinde

ZEN BUDİZMİ YOLU

çöken ve alevlenen bir ateş değildir, tersine sessiz bir kor ateş gibidir. Bağdaşık olarak kendi içinden beslenir. Hiçbir hayal kırıklığı uyandırmayan, aynı zamanda dıştan bir yü-reklendiriş beklemeyen, içine iyiliğin, acının, şükredişin de karıştığı bir şey istemeyen, kendisini empoze etmeyen, hak iddiasında bulunmayan, peşinden gitmeyen, tedirgin etmeyen ve vermek için almayan böyle bir sevgi, onda böyle bir kudreti ele geçirmeye yönelmediği için şaşırtıcı bir güçtür. O, ılımlı ve uysaldır ve sürekli olarak karşı konulmazdır. Hatta, ölü nesneler de ona kendilerini açarlar. Başka zaman ürkek ve korkak olan hayvanlar da ona güven duyarlar.

Buradan bakıldığında, Japon'un şaşırtıcı doğa sevgisinin Zen ile ilişkili görünmesi anlaşılır. Nefrete dönüşmeyi bilmeyen, nesnelere yönelik sevginin en saf ve arı biçimidir bu. Bu doğa sevgisine ilişkin birçok örnekler vermek mümkündür. Japon'un çiçeğe karşı davranışı düşünölsün. Burada, karşı sevgisiz bir sevginin en saf hâli mevcuttur: Ben, çiçeği o benim için açtığından değil, tersine benimle bir ilişkisi olmadan açtığı için severim ve ben onun varlığından, o benim kendi malımmış gibi sevinç duyarım. Eğer bu ekolden geçilmişse, hemen hemen her Japon kadınının ikebana'yı (çiçek düzenleme sanatı) öğrenmesi ve hatta daha önceleri samurayın bir ayrıcalığı olan bu sanata erkeklerin iltifat etmesi ne kadar değerlidir ve çelişkilerin üstüne çıkılması durumuna ulaşılmasına bu biçimde çalışılmışsa, bu takdirde "sen" ile verimli bir karşılaşmaya ilişkin ön şartlar yerine getirilmiştir. "Sen"i bizzatıhi kavramaya ve onun bana insancıl olarak sempatik veya antipatik görünmesinden bağımsız olarak, bir bakışla sezgisel olarak, tıpkı tecrübeli bir doktorun hastasına yönelişi gibi bir yetenektir bu. Bundan sonra kişinin kendi ideal varlığında özünün göründüğü ve onda gizli ve sapık olan her şeyde, birlikte özünün ortaya çıktığı temel elde edilir. Fakat şimdi artık o yerilmiş, hakir görölmüş değildir, tersine o bu anda neyse o olarak kabul edilir ve rahibin güç alanı ne kadar çok gelişmişse, bu "sen" onu o derecede az aldatabilir ve âdeta ona karşı aldatılmış göröñür gibi davranır. Rahibin güç alanı içinde "sen"ın gayri ihtiyarı gevşediğı ve geliştiğı bir ortam oluşur. Kendisini verdiğı ve onun tarafından yöneltmek için teslim ettiğı önceden hissedilen

bir merkez olur.

Fakat rahip, "sen" ile temasıyla bizzat kendini kazanmaz, tersine kendi içindeki "ES"i pekiştirir. Bizzat kendinden bir parça farklı olan, güçlenir; onun kendini taşıdığını hisseder.

Diğerlerine yardımı, sırf varoluştan oluşur. Bu yardım, kesinlikle manevî olan, kendine özgü yaratıcı olan ve içinde cismanî ve ruhsal olanın birlik hâlinde kaynaştığı bir eylemsizlikten ve davranıştan ibarettir.

O kendi örneğiyle başkasını etkileyecektir ve iyi bir komşu gibi ona yardım edecektir. Bunu dinsel ifadelerle yapmayacaktır. O, başkası duraklayıncaya kadar ve öğüt talep edinceye kadar bekleyecektir. Bu takdirde ödevini sadakatle ve özenle, bencillığe kapılmadan yerine getirmesi için ona talimat verecektir. O, Zen'in sözünü etmeyecektir ve zemin hazırlanıncaya kadar bu diğerini yola getirmeyi bekleyecektir. Bundan sonra, kendini her şeyin yayıldığı bir merkez olarak görmek gibi ana yanılgısını belirtecektir. Kendi iradesinde ısrar etmesi ve böylece dünya yasasını tersine döndürmesi hatasına işaret edecektir. Nesneleri kendine uydurma hatasına düştüğünü, kendisini nesnelere uydurması gerektiğini belirtecektir. Onu, ufaktan başlayarak bizzat içinden geçtiği alıştırmalarla yöneltecektir. Onu bencil iradesinden ve hırslarından kurtulması için, özenle doğru yola sevk edecektir.

DAHA YÜKSEK AŞAMALAR

Kutsal yürekte yaşamak yoluyla Zen mensubu yeni bir temel kazanmıştır. Daha önce kendisine mal ettiği şey pekiştirilmiştir ve böylece onda bir iç değişim ortaya çıkmıştır. Buradan bakıldığında yeni murakabe alıştırmalarına yol açılmıştır ve şimdi bu alıştırmalar daha kolay ve çabuk yapılabilecektir. Böylece bir üslup değişimine cesaret edilebilir: Belirli bir konu olmaksızın, yani koan'sız buna yönelinebilir. Çünkü o, zihnin konu olmadan uyanık kalması noktasına varmıştır. Hatta tam uyanık kalması mümkün olur. O artık sorulan bir soruya değil, tersine söylenemez bir soruya da

yönelmiştir. Artık, sözcüklerle sorulamayan son soruya yönelmiştir. Şimdi söz konusu olan, bakış bakımından bir aydınlanış değil, tersine bir birleşme bakımından aydınlanıştır. Yani sadece zihni değil, onun içindeki her şey, vücudu, beş duyusu ve zihni. Güç alanında bir rol oynayan tüm melekeleri. Dalınca geçen kimse, yaşamı duymasına bağlı olan bir bekleyen, kulak veren gibi tam uyanıktır, ama bu şuurlu bir kulak veriş değildir. (Böyle olsaydı belirli bir şeye takılıp kalacaktı.) O, kulak verdiğini bilmeden dinler. Her şeyden önce boş hâle gelmiştir, boşluk şuuruna da sahip değildir. Ancak uzun murakabeler yapan kişinin içine düşebileceği bir ruh durumudur bu. Dıştan bakılırsa, dalınca geçen kimse ölü gibidir; içten bakılırsa en yüksek özgürlüğün (boşluğun) ve en yüksek canlılığın ruh durumu içindedir. Gerilmiş, toparlanmış, ama artık kendisini biçimlendirerek deşarj edecek bir durum değil, biçimsiz olarak biçimsizliğin güç alanına girebilecek bir zihinsel durumdur bu. Bundan sonra, tamamen dalınç durumunda bulunan kimse, kendini aydınlık saçan derin bir karanlık içindeymiş gibi hisseder. Işık hayalleri görür. Bunların ne anlama geldiğini, nereden ortaya çıktıklarını bilmiyorum, fakat bunlar tekrar gözden kaybolan ara hayallerdir. Besbelli önemsizdirler. Çünkü onlar etki yapmazlar, çünkü dalınca geçen kimse kendini dövülmüş ve yorgun hisseder.

Fakat bundan sonra nasıl olduğu bilinmeden -acaba bir düş müdür- aşağıdaki durum ortaya çıkar. Tıpkı bir girdap tarafından yutulmuşçasına sonsuz derinliklere sürüklenir, ama birden dışarıya fırlatılır ve kendine getirilir. Bu sarsıntılı bir uyanıştır. Giderek meydana gelmez, belki bir ter boşanmasıyla sonuçlanır.

Fakat uyandıktan sonra artık bitkinlik duymaz ve sanki uykudan sonra gözlerini ovuşturarak kimsenin uykulu hâli de yoktur, tersine âdeta güçlenmiştir, yeniden doğmuş gibidir.

Buna göre, kendine ve dünyaya geri verilmiştir o. Sonra bu durum tekrar ortaya çıkar ve bu satori şimdi bir "bilis" gibidir. Aradığım şey benim içimde ve bütün bu nesnelerdedir. Hakikat bu dünyadır, buradaki bu nesnedir, oradaki "bu" nesnedir; aynı zamanda o nesneler değildir. Ben buyum, yi-

ne de "bu" değilim. Ya da buradaki bu nesne odur ve o değildir. O, varlıktır ve hiçliktir, hiçlik ve varlıktır. Her ikisi de doğrudur ve yanlıştır. Düşünülen ve konuşulan, konuşulmayan her şey doğrudur ve yanlıştır.

Şu hâlde ben varım ve ben yokum. Bu benim varlığımdır ve varlıksızlığımdır. İyi olan kötüdür, kötü olan iyidir, yine de iyi değildir. Kutsal olan kutsal olmayandır, kutsal olmayan kutsal olandır. Ve yine o değildir. Ya da kutsal olan ve kutsal olmayan, hakikatsizliğin tam hakikatidir.

Zihinle yansıtma tuzağına düşürür, kendini düşümler ve aldatır. Daha önceki bir aşamada âdeta karşıtlar ve karşıtın üstünde oluşlar iki ayrı şeymiş ve alanmış gibiydiler; şimdi şu öğrenildi: Karşıt üstü olan karşıtsal üstü olan gibi cüzî bir şeydir. İkisinden hiç biri tek başına var değildir. Her biri diğeri sayesinde vardır. Nereye yönelinirse yönelinsin, bu ne Pantheizm, ne de Antheizm değildir. Dünyaya kapatılmış olan ya da dünyasız olan bir Tanrı yoktur. Buna göre zihinle yansıtmayla var ediş, fakat bunun için varoluş vardır. Ve şimdi her şey bir oyun kadar basittir ve kendiliğinden anlaşılır. Ve şimdi o, görkemli özgürlüğe tam anlamıyla sahiptir. Bu özgürlük sevinçle, acıyla, sevgiyle, nefretle etkilenmemek değildir, tersine her ikisini de en derin biçimde duyabilmektir, ama onda kendini yitirmemek ve bağımsız kalmaktır. Ve onda erimek değildir. İşte bu durum, revakiyuncuların (stoacıların) sıfır noktasına ulaşmasından farklıdır. Hem onun üstünde ve içinde, hem de bu hâlin tersidir. Bu noktaya ulaşan kişi ne acıyla arıtılır, ne de nefretle yok edilir. Ne sevinçle kalkındırılır, ne de sevgiyle bir armağana kavuşur. O, kendi kendine armağan edilmiştir, armağan edilmemekle armağan edilmiştir. Davranışının ağırlığı sırf iyiliktir. Bu iyilik, harcadıkça büyüyen biricik şeydir. İç sevinç, güven taşımış olmak durumundadır. Başa gelen her şey bu biçimde gelir. Bu noktaya ulaşan kişi iddialı ve iddiasız, istekli ve isteksiz yaşar. O, alışılmış kişi gibidir. Yine de her şeyde alışılmışın dışındadır; çünkü o, her şeyin içinde başkasıdır. O, iç güdüsel olarak doğru davranıştadır. Gösterişsiz, alçakgönüllüdür. Kompleksizdir. Günü gününe yaşayabilir. Her gün tamamen tatmin edilmiş olarak yaşar. Gelecek günleri kaderin karanlığında uyutarak. Köpekler ve çocuklar onu

severler. İlk Hristiyanlık'ta buna benzer ruh durumları mevcut değil midir? Böylece o, kişi dışılığı sayesinde kişiseldir. Ölüm korkusunu bilmez, çünkü çoğunlukla kendini yok etmiştir. Ve yok edilmiş, yükseltilmiş ve korunmuş (güç alanı olarak) kişisel ölümsüzlük düşüncesi artık onun için bir sorun değildir.

Fakat henüz yol sona ermiş değildir. Alıştırmalar sürdürülür. O daima yarı yoldadır ve bütün bunları aştıktan sonra yeni deneylerin ortaya çıkışı mümkün olacaktır. Bir kimseye diğerlerinden daha çok güç verilen istisnalardan olduğunu kabul edelim. Onun özenle daha çok alıştırmada bulunduğunu şart koşalım ve gayretkeşliğiyle bundan sapmadığını kabul edelim. O, böylece başlangıçtaki belirsizlikten sonra daha önceki hâllerden niteliksel olarak daha başka türlü ortaya çıkan yaşantının yeni bir tarzına ulaşır. Hiçlik içindeki varlığın ve varlık içindeki varolmayışın yeni bir tarzına erişir. Sonuç çıkarılamayan bir olayın yeni bir tarzı söz konusudur. Bu, kendi katılımı olmaksızın meydana gelir. Onun katkılı etkisi, sadece hazır oluşunda ve acıcılığındadır.

Bu muammalı olay sadece üslubuna, ritmine göre sözcüklerle dolaylı olarak anlatılabilir. Böyle yapmakla onun özü yakalanmış olmaz, çünkü bütün benzetmeler ve karşılaştırmalar ayrı olanlardan gelirler ve bir gizemci çok susmak durumunda olduğu için çok şey söylemek durumunda-
dır.

İlkin, dalıncın tekniği, şimdi o derece olgunluğa ulaştırılmıştır ki, özel hâl ve şartlarda tam dalıncın konsantrasyonunu sağlaması için birkaç dakika yeterli olur. Gözlemciler bu esnada saptamışlardır ki, ne soluk alış, ne de soluk veriş vurgulanmıştır, tersine her iki hâl de dengelendirilmiş ve ke-feler aynı hiza ya getirilmiştir. İşte bu gerçek manevî soluk alıştır.

Hiçlikten dışarıya çekiliş ve sürüklenişin (gerçek esrikliğin) şiddeti azalır, içerisine gömülmüş olan hiçliğin derinliğinde bulunma hâli daha uzun sürer. Bu meyanda hiçlik artık ışık saçan bir karanlık olarak değil, duyulan bir suskunluk olur. Bu hâlin dile getirilişi tamamen imkânsızdır. O, bütün söylenebilirliğin, ima edilebilirliğin çok dışındadır. Ona

uygun gelen biricik tarz, kesintisiz susuştur.

Bundan sonra giderek bir kendine geliş hâli ortaya çıkar. Bu, günün ışığına ve katlanılır bir sorun olarak var oluşun çeşitliliğine alışılması zorunluluğunun gösterdiği, ilk aşamadaki gibi bir yükseliş değildir. Başlangıçta ikinci aşamadaki rahatsız edici uykudan uyanan kişiye benzemez. Bu kimse, yani uyandırılan, unuttuğu şeyi boşuna hatırlamak ister gibi değildir. Üstatların dedikleri gibi, o onu yolda bırakmıştır ve hiçbir yerde arar durumda değildir. Onun aradığı, dünyanın nesneleridir. Tersine, o derin ferahlık verici uykudan sonra gözlerini açan ve karşısına çıkan çevreyi, bu çevre âdeta başka bir şey olmayacakmışcasına eksiksiz yenden bulan kimse gibi, onu kendiliğinden anlaşılır sayan uyanmış bir kimseye benzer.

Buna göre bu hâl, kesin durumdur. Böylece sadece üslûptan ve yaşamın ritminden söz edilir. Öz üzerine bir şey söylenmiş değildir. Sarsıntısız ve iç sarsıntısız kişi kendine gelir. Başka bir ifadeyle, varlığın içine kayılır. Âdeta buradan oraya, oradan buraya hiçbir sıçramanın yapılması gerekmezmiş gibidir.

Yaşamın bu beklenmeyen üslûbu o kişiyi tedirgin eder; sebebi, kişinin kendinde aranır. Konsantrasyonun noksan yapıldığı sanılır. (Çünkü dalınç çok çabuk ortaya çıkar.) Bundan dolayı tam bir özenle araştırmalar sürdürülür. Bunun üzerine kafa yormanın yararı olmadığı bilinir. Bu arada birçok şeylere alışılmak zorunda kalınmıştır. Neden bunlara alışılmasın? Fakat daha önceki saatlerde kişinin kendini saptırmaktan koruyarak hazırladığı konsantrasyon başka bir sonuca götürmez. Yaşamının bu yorumlanamaz tarzında kalınır.

Üstada bir şey sorulmaz. O, öğretiminin dizginini elinden bırakmıştır. Olsa olsa, gülümseyerek şunu belirtecektir: Tarzsızlığın tarzı! Buna göre, kişi tamamen kendine bırakılmıştır. Her atılacak adım, yardımsız ve öğütsüz, bunu prensip olarak reddeder, çünkü öğrencinin kesin dönemeçte olduğunu bilmektedir. O buluşunu sürdürürse, en yüksek şey avucuna düşer. Eğer bunun aksi olursa, sadece bir teknisyen olarak kalır. (Kısmi bir satori'ye erişmiş olarak kalır.) Acaba buna göre bütün tekniği aşarak deha yolunu aşar mı?

Eğer yeniden yakalayan ve tutan kendinden uzaklaşma olmasa, kişi sınırsız, yalnız ve tek başına olduğunu duyar.

Şu hâlde o kimse, isteksiz ve amaçsız olarak yolunda gitmeyi sürdürmelidir. Fakat bu tedirginlikten, o yolundan saptırılır. Rastlantıyla değil, tersine daha önce söylenildiği gibi, zorla. Günlük varlığının ortasında, yani ayrılık durumundan vazgeçilerek kendinde yaşadığı, onu tedirgin eden son derecede acayip bir deneyim sayesinde, belki de mistik yaşamının acayip sarsıntısıyla -ansızın gerçekleşmez- gide-rek yolunu bulur ve bu yanlış anlamaya yol açmayacak bir kesinliktedir.

O kendinde şu deneyimi yaşar. Başkalarının varlığına karışmaya karşı tam bir ürkeklik içindedir, tıpkı, şimdiye kadar olağan sayması gibi. Bu ona sadece kaba ve yakışsız gözükmez, tersine amaçtan sapmak olarak görünür. Onun içinde buna karşı içgüdüsel bir nefret vardır ve öyle eğitilmiştir ki, bu gibi ufak kıpırdanışlara dikkat eder ve onlara karşı bir girişimde bulunmaz. Kendi görevini dikkate alarak, uyaran bir ifritin sesini dinler ve iç engellenişini duyar.

Bunun sebebi nedir? Acaba daha önceki çabasından dolayı yorulmuş mudur? Kuşkusuz şu nokta sabittir: Kişi ne kadar çok deneyimden geçmişse, bayağılık ve düşkünlükten o derece daha az acı çekilir. Tıpkı iyi ve yüce olanın insanlar arasında artık esriklikle sevinç uyandırmaması gibi. Bütün bunlar kötü hava ve doğa felâketleri gibi sineye çekilir; ama bu, niçin kişiyi yardım etmekten alıkoysun?

Bu yeni dönüşü, genişletilmiş yaşam deneyiminin ortaya çıkardığı kuşkuya yormak da olanaksızdır. Her türlü yardım etme isteği sadece geçici bir değer taşır. Orada burada, sadece düzeltide (rötuş) bulunulur. Dingin çağlarda bununla bir şey yapıldığı görünümü doğar. Buna karşılık, bunalmalarda kişinin eski kişi olarak kaldığı görülür. Evet, hatta şimdiye kadar gizli kalmış uçurumlar (bu sezilsin) açılır. Buna göre her çalışma boşunadır.

Buna ek olarak şu endişeli soru ortaya çıkar: Neden iyileştirmeye duyuları değiştirmekle yetinmelidir? Bunun için daha başka merciler (eğitim, ana baba evi, okul, meslek vb. gibi) bu amaçla ön görülmemiş midir? Neden orada işe karışmalıdır? Dünyasal kuruluşların üzerinde yargıç rolü mü

oynamalıdır?

Şu hâlde rahip için salt bir ödev olabilir: Şuna ve buna karışmamak, tersine, sadece Bir Olan'ı izlemek için kökten değişmeyi sağlamak.

Fakat işte burada engeller ortaya çıkar. Şimdiye kadar mümkün olan biçimiyle değil, ikna edişle değil; taciz edici uyarımla, korkutmakla, tedirgin edişle, şimdiye kadar diğerlerini yakalayan bir üslûpla değil; âdetâ, bir işmiş gibi ve kurtarılan ruhların önemi varmış gibi, başkalarının ruhlarını anlamaya çıkmak itkisi artık yoktur.

Şu hâlde yardım etmek: Benim başkasına başvurmayışım, tersine onların kendiliğinden benim yardımımı arayınca kadar beklemek yoluyla yardım etmek; onların içlerinde özgürlük ve maneviyatla dolu bir yaşam özleminin ufak bir kıvılcımı yanınca ve onların bencilliğini, ışıyla boğuncaya kadar beklemek gerekir. Bu, onlara benimkini değil, tersine Zen'in her türlü misyonu neden reddettiğini anlatır.

Bu yeni olan ve biraz önce açıklanan deneyim, eğer yanlış anlamaya meydan vermeyen ve her şeyden önce bu deneyimin yapısını saydamlaştıran bir başka, ama elbette o derece empoze etmeyen bir deneyimle el ele gitmezse, sürekli olarak anlaşılmaz kalacak ve tedirgin edecektir.

Ayırım gözetmeden, çevreye ait olan canlılara karşı olan bu davranışta karakteristik nokta şudur: Tüm yargılama kategorilerinden vazgeçmek. Bu, gerçekten kendiliğinden anlaşılan bir şeydir. Tam bir uyumla sevindirici olan ve olmayan bir şeyi sineye çekebilmek çok büyük alıştırmalar gerektiren temellendirici bir yetenek sayılmıştır daima (ki, bu meydana sevindirici olan önceki gibi sevindirici kalır), ama o iyi veya kötü bir hava gibi kabul edilir.

Bununla şimdi, son derece gayri şahsî, esasa ilişkin bir davranış sebeplendirilmiş ve sağlanmış. Basit, bir şeyi olduğu gibi kabul eden bir görüşle, her olup biten olayın öz karakterini keşfetmek ve onu dile getirmek yeteneğine daha önce sırası gelmişken işaret edilmişti ve onun sanata ilişkin önemi vurgulanmıştı. Fakat böyle bir davranış uzun süreden beri bu Budist mistisizminin dışında, ondan önce vardı. Bu sebepten yalnız Zen'e özgü değildir. Bu, orada tüm yargı-

lamanın soğukkanlılıkla reddolunması aynı zamanda ideleştiren soyutlaması son derece kendine özgü bir davranışa götüren ön aşamalar olup, kesin bir önem taşır. Şöyle söylemek olumsuzdur: O, öznel, nesnel olanın, kişisel, gayri şahsî olanın ötesinde bulunur. Algılayan kimse buna göre nesnelere karşı ne öznel, ne de nesnel olarak davranışta bulunur. Evet o, esas itibarıyla, hatta ona karşı bir davranışta bile bulunamaz. Daha çok algılamada ona öyle gelir ki, o nesnel olana karşı değil, nesneler ona karşı bizzat algılayarak davranışta bulunmakta ve tek başlarına var olmak için ve varlık zenginliğinin azamisine erişmek için, aynı zamanda onun beş duyusundan yararlanmaktadırlar.

Böylece -dolaysız algılamada- manevî varlığın kendine özgü bir boyutu sağlanmıştır. O artık anlamda ezeli olandır; bu alanda her şeye, biçimlere maliktir, ama her türlü kuramsal vurgulamanın ötesindedir. Fakat bunu burada daha çok kurcalamak mümkün değildir. İçinde bütün canlı olanın yaşamı için, kendisinden ortaya çıkan sonuç bakımından, bizzat kendisinin kavrar görüldüğü bu dolaysız algılamının anlamı çok daha önemlidir.

Böyle bir şeyi yaşayabilen kimse daha çok, kendinde çok nesneleri ispatlar. Kesinlikle kendini azmettirmeye mecbur kalmadan her şeyi kendi çıkarına göre hesaplayan ve gören insanın davranışı sadece uygulanabilir değildir. O, onun içinde artık özgür değildir, tersine, eğer bunun üzerine kafa yorarsa, kendini bir zorlamanın altında duyar. Nesnelerin hakkını vermeye yönelik bu tavır, örneğin çiçek düzenleme prensibinde ortaya çıkar: Kendi isteğine göre biçimlendirmez, tersine, çiçeklerin kendine özgü niteliğine göre onları düzenler. Her şeyin tam öz varlığına, âdeta bunun için bir hakkı varmışçasına ulaşması sağlanır. Bunun için yetenekli olan kişi Zen mensubudur. Ve o bunu deneyiminin gücüyle yapar. Bunun sayesinde o her canlı karşısında saygılıdır. O, ne ise ve nasılsa onu öyle saygın bulur. Bütün canlılar bunun içindedir. O kendi iradesinin ona empoze edilmeyişiyle onun karşısına çıkar: Fakat, (eğer esas itibarıyla kendi iradesine malikse) onun kendi iradesinin etkisinde de kalmaz. Âdeta, canlı olan dünya onun esasını oluşturan ve onun tarafından taşınan şeyin bir belirtisiymiş gibi, bu saygıyı onun

karşısında duyar. Mevcut olan her şey Tek olan tarafından, Tanrı tarafından, hiçlik ve evren tarafından kuşatılmıştır. Bu açıdan o Pantheizm formülünü bu anlarında kendine mal edebilir.

Bütün bunlar çok açık ve seçik görünüyor, ama yine de birçok şey buna aykırıymış izlenimini veriyor. Her şeyden önce insan dünyasıyla ilişkisi içinde (esas itibarıyla sadece onunla ilişkisiyle) eğer bu böyle kötü bir durum göstermezse Zen'e ihtiyaç mı kalırdı? Bu disiplinli çalışma, bizzatî varlığın yüreğiyle birleşmeyi sağlaması gerekli mi olurdu? Bu noktada zihinle yansıtmaya takılıp kalıyor. Zihnin karanlığı aydınlatamıyor. Fakat gözden kaçmayan bir nokta şudur: Mistik deneyim akışı içinde daima şu yapıya bürünüyor: Canlı dünyanın yerini dalınçta hiçlik alıyor ve aynı zamanda dolaysız olarak hiçliğin yerini canlı dünya alıyor. Bir gün, bir parça şeyden hiçliğin doğduğu ve hiçlikten bir parça şeyin ortaya çıktığı bu deneyimin oluşumunda satori kendini gösterinceye kadar sürüyor. Hiçlik doğrudan doğruya evrendir. O, dolaysız olarak canlı dünyanın varlığıdır ve o, o değildir, o dolaysız olarak hiçliktir. Ve o, o değildir. O budur burada ve o değildir ve bu nesne bizzat oradadır ve yine o değildir. Kısacası, her tek olan şey hiçliğin ifadesidir ve o değildir. Buna göre bu hakikattır. O kadar basit mi? O kadar basit, öyleki buna karşı Pantheist yorum -yanlış olmasına rağmen- belirsiz görünüyor.

Şu hâlde, böyle basit bir şeye rastlamak için bir yaşam boyu çaba sarf edilmiştir! Evet, ama şimdi buna ek olarak şu gelir: Bu hakikat gerçekte apaçıktır. Onun salt kesinliğinden hiç kuşumuz yoktur. Biz onu, hatta görmeyişin görmesinde, bilmeyişin bilişinde görürüz.

Kim ki bu deneyime, içinde hiçliğin kendi kendini aydınlatığı bu aydınlatışa katılmışsa, kuramsal merakın ortaya attığı soruların anlamını artık anlamaz. Hiçlik canlı dünyanın neden varlığıdır? Hiçlikten bir parça şey nasıl var olur? Bir parça şeyden hiçlik nasıl var olur? Evet, bunu pratikle biliriz. Buna göre, bu türden bütün usa vurmaların reddinde ısrar eder. Bu deneyim ne derecede girift değilse, o derecede daha iyidir. Burada da aynı şey geçerli olur. Onu olduğu gibi bırakmak gerekir. Kendine özgü bir şeyin ona ka-

ZEN BUDİZMİ YOLU

tılmasının gerektiğini sanmak onu soğurmak olur.

Zen mensubu her şey için ve her bir şey için sınırsız derecede açıktır. Evet, o hiçbir bakımdan dogmatik olarak bağlı değildir. Bilim için de aynı şey geçerlidir. Zen esas itibarıyla aklı reddetmez, ama aklın mistik alanda bir rol oynadığını kabul etmez.

Fakat, en basit şartlarda bile son derece zengin, manen yüklü bir hayat yaşar. O başka türlü davranmaz, artık kendi hayatını yaşamaz, tersine bu, en son olanakları içinde bir yaşamdır. O bizzat, yine de olmamak yoluyla taşınmaz, tersine, mevcut olan her şeyi kendisi taşınmak suretiyle taşır. Her an onun için sonsuzluk değerine sahiptir. O tamamen şimdiki hâlde, onun içinde yaşar. Dünün ve yarının içinde yaşamaz, yine de o, insancıl varlığın zamansal ve geçici olanın çerçevesi olduğundan yine onun içinde yaşar.

ZEN BUDİST PRATIĞI

ZEN ÖĞRENCİSİNİN İÇİNDEN GEÇTİĞİ EĞİTİM

Öğrenci Zen Budizmi'ne alınırken en basit günlük sorunlara dikkati çekilir ve kendinden istenenler yıllarca süren alıştırmalarla giderek artırılır. Dalınç bu sıfatla başlan-
gıçta ele alınır ve hemen yaptırılmaz. Buna götüren yol mu-
rakabe ile hazırlanmalı ve daha önce zihinsel bir engelle ma-
ruz bırakılmamalıdır.

Sadece bir şart vardır: Koan şartı. (Koan'lar düşünüle-
rek bulunmuş değildir, tersine edinilen deneyimlerin ifade-
sidir; ama bunlar paradoksal olarak saydam değildirler, öyle
ki, deneyim bu koan'lardan çekip çıkarılamaz.) Koan ile ya-
pılan alıştırmalarda o zamana kadar geçerli olan her şey üze-
rine kuşku duyulduğundan (hatta Buda'nın yaşayıp yaşa-
madığı üzerine), öğrencinin tedirginliği artar ve belirli bir
hoşnutsuzlukla ortaya çıkar. Çünkü alıştırmada kuşkuya
düşen "ben" ortada kalmaz. Her şey âdetâ silinmiştir ve çev-
reden çözülüşün parantezine alınmıştır. Yalnızca bir şey
kalmıştır: Yani koan. Sadece bir şey cereyan eder: Düşün-
mek. Fakat alıştırmada bulunan için tutumunun semeresiz
çabası gittikçe apaçık olur. Bu tarzda çözüm sağlanamaz.
Zahmetle kafa yorma ve anlamsız derin derin düşünme, ya
yavaş yavaş ya da tamamıyla birden bırakılır ve bu bırakış,
koan'ın ussal görüş alanında tek başına kalmasına kadar
sürdürülür. Buna göre sadece koan mevcuttur, artık soran
bir ben yoktur. Bu zihin durumu, doğru bir soluk alışla des-
teklenir.

ZEN BUDİZMİ YOLU

Bu arada üstat, ona özgü şaşırtıcı bir ruh bilgisiyle alıştırmayı yapanın davranışını inceler. Öğrenci ona körü körüne güvenir; ister takdir edilsin, isterse bu uzun süren güç yolda bulunduğu çözüm üstat tarafından reddedilmiş olsun. Koan'ın alıştırmalarıyla ortaya çıkan değişim, öğrenciye tamamen yeni bir dünya tasavvuru sağlar. Bu durum, ifadesini yaşam pratiğinde bulur ve kendini onun jestlerinde, günlük yaşamının davranışlarında, sanat belirtilerinde vb. gösterir. Bu yenilenişte alıkonan "düşünme" de tekrar akıcı hâle gelir: Hesap verilir; öğrenci şimdi bazı noktalarda açıklığa kavuşmak ister. Böylece, o görünen dünyanın karakteri ve realitesi üzerine, sonluluk ve fanilik üzerine, değişmeyen ve sonsuz olan üzerine, taşıyan ve taşınan üzerine yorumlama deneyimleri yapar.

Üstat bütün bu ayrıntılara girmez. O, hatta ussal kibir izlenimini yüklenir ve murakabe pratiğinin düşünmeyi saf dışı bıraktığını kabul eder. Elbette düşünme, esas itibarıyla reddedilmez, ama kurgusal abartmadan kavrayan ve bu döneme uydurulmuş olan bir başka çare vardır: Bu çare, Zen Budistik sevincin esas itibarıyla köklerini oluşturan, sabırla kendini bırakıştır. Bu, öğrenciyi aniden sarmaz, tersine sürekli, en doğrusu acı veren alıştırmalarla öğrenilmelidir. O, artık sormayacak ve kuşkulamayacak bir noktaya ulaşmalıdır. Kendini güvenle dolu olarak bir andan diğerine taşıyacak bir yere varmalıdır.

Satori'yi yaşamak için, öğrenci kendini bırakmayı özellikle öğrenmek zorundadır. Eğer o satori'yi yaşamışsa, yaşamda yeni baştan değerini kabul ettirmesi söz konusudur. Bundan sonra yeni hedefler canlanır. Yeni yaşantı ve ruh yönetiminde belirli bir şuurluluk elde edilir. Örneğin, eğer semereli yaşama dair ciddi bir soru sorulmuşsa, gizemsel esrikliğin sadece kişisel bir benlik kurtuluşuna götüreceği ortaya çıkar. İşte bunun için öğrenci yeni baştan pratik çalışmaya yöneltilir. Ve elle tutulur realiteyle uğraşmaya sevk edilir.

Böylece alıştırmada bulunan kişi bütün bir şeyin üzerine düşünmekten zorla dışarıya çıkarılır; çünkü şimdi her şeyden önce, nesneler ve insanlarla ilişkisinde başarılı olması, onların kendine özgülüğünün takdiri söz konusudur.

Çok basittir; o, onları oldukları gibi bırakarak buna ulaşır. Bu arada , kendini her şeye açık tutmalı ve karşısına çıkan olayları sabırla ve boyun eğerek karşılamalıdır.

Öğrenci, kendinde daha ne kadar dengesizliğin mevcut olduğunu, ne kadar bencilce inançlarının ve bencilce duygularının tekrar araya karıştığını ve ön plâna çıktığını aynı zamanda görür. O, giderek bitkilerden ve hayvanlardan farklı olarak -bencilliğiyle- Buda doğasının yıkıntıları altında kaldığını da keşfeder. Üstadın davranışı sonunda taciz etmeyen bir ruh durumuna geçer. Onun karşısında sadece sürekli çalışma gereklidir. Bu meyanda ikna ediş diye bir şey yoktur. Onun canlı örneği aynı zamanda, pekiştirilmiş ve gevşetilmiş tarzıyla öğrenciyi etkiler. Üstat ikna eden olarak onun yakınındadır ve sessiz denetimiyle alıştırmada bulunanın her kımıldanışını ve eğitimi denetir. Her zaman bencil duyguya, bencil iradeye kendini geçerli kılma ihtiyacına veya kişilere tapma tehlikesine maruzdur. Aynı zamanda kendine özgü bir tutkunlukla her şeyden uzak inzivaya kaçmak durumu ortaya çıkabilir. İşte bu yüzden, dünyada yere basmış bir tutunuş önemlidir. Elbette diğer yandan iç ilerleyiş geciktirilmemelidir, çünkü o, içinden tüm gücün aktığı kaynaktır. Bundan sonra dünyadan ve kendinden çözülüş, dünyadaki faaliyetleriyle dalınç alıştırmaları güçlerini artırır ve nesnelerin saf yüreğine sevgiyle bakış hâline dönüşürler.

Çok ilerlemiş olan Zen mensubu için dalınç, konusuz cereyan edebilir. O, alıştırma yapanı çok uzaklara götürür. Hatta hiçliğe dokunulur. O boşluğun birliğinin içine ve büyük suskunluğun içine girer.

Ama yine de, bundan sonra onu kuşatan her şey ebediyen olduğu gibi kalmıştır: Çiçek açar, dalga kıyıya doğru sürüklenir ve gözler bu duruluştan sonra her şeyi yeni bir ışığın içinde görür. Gökle yeryüzü bir olmuştur. Yürek, varoluşla varolmamanın, zamanla-sonrasızlığın uyumunda çarpar.

Eski anlamdaki "tüm bilim" unutulmuştur. Bilmemezlikle yeni bir yaşam doğmuştur. Kökenine, vatanına dönmüş olarak, nereye giderse gitsin, sade ve birlikle severek, armağanlandırılmış olarak, mutlu bir kişi gibi artık basitleşmiş yoldan gider.

ALİŞTİRMANIN YOLU

Zen Budist neyin eğitileceğini, neyin unutulacağını ve neyin güçlendirileceğini iyi bilir. O bunları, ağaçları budayan bahçıvan gibi iyi bilir. Başlangıçta Zen rahibi, kendi sahip olduğu ve bizzat o olduğu bilimin kapsamını öğrenciden beklemez; tersine öğrenciyi, bu bilimi adım adım işlemeye götürür. O, bakımsız ruhları derhal en yüksek şeyin istenememesi olduğunu bilir. Böylece -bir başarısızlığa ilişkin ince bir anlayışla- işe alttan başlanır: Önemsiz pratik alıştırmalarla, itaatle ve hizmetle, daha önce her türlü sabrı, boyun eğişi, sebatı ve benlik disiplinini gerektiren ufak el sıkılmalarıyla alıştırmalara başlanır.

Kendi disiplinine ilişkin en ufak alıştırmalar da, olgunluğa götüren alıştırmaların skalasında çok gereklidir. Eğer bunlar başlangıçta yoksa sonuca ulaşamaz. Sonunda her şeyin Zen'in içinden aktığı bir davranış vardır. Bu daha önce kestirilemez bir şeydir, ona herkes erişemezse de, erişmeyi yine de dener. Bu çalışmanın tek başına bizzat nereye götüreceği, söz konusu kimsenin davranışı için belirgindir. Bunun için bir küçük örnek verelim:

"Bir gün bize, Japonya'da uzun yıllardır dostumuz olan, tanınmış ünlü bir Japon profesörü ziyarete geldi. Biz ona, yeni satın aldığımız ve güzel çelik tutacaklarla süslü olan bir komodini gösterdik. O, bu komodinin için şöyle dedi: 'Eğer bana daha önce sormuş olsaydınız, bu mobilyanın daha iyi bir biçimini size önerebilirdim.' Böylece bu konuşma sona ermişti, çünkü Avrupalı'nın düşünce zinciri için bu cevap yerinde görünüyordu, fakat bizim dostumuz ben'i vurgulayan bu kibirli dolayısı daha sonra kendini iyice suçladı. Ertesi gün, başında silindirik şapkasıyla ve yeni giysilerini giymiş olarak, bu yüksekten atıcı konuşma tarzından dolayı özür dilemek için bize geldi. Bu sözler ilkin bir anlam taşıyor-du. Fakat bundan sonra o, kibir duygusu içinde cevap verdiğini ve bunun kendisini rahatsız ettiğini bildirdi. Bu ne kadar sade, dürüstçe, içtenlikle bir davranıştı ve bizi etkilemişti. Bu gibi duygular istisnâî değildir.

TAMAMEN ALTTAN BAŞLAYAN ALİŞTIRMALAR

Şu hâlde, alıştırma tamamen alttan başlar. İlk çok ilkeldirler. Zen üstatları tüm küçük ve göze çarpmaz olana dikkat harcanması iddiasına önem vermezler. Eğer büyükte ve kesin olanda dizginleri elde sımsıkı tutmak için gerekli özen gösterilirse, küçükle ilgilenmenin gerekmediği kanısındadırlar. Bu yanılgı, acı bir sonuç doğurur. Küçük olanda disiplinsiz olan kişi, çoğunlukla kesin durumlarda başarısızlığa uğrar. Bir durumda neyin küçük ve önemsiz ya da önemli sayılacağına bir yargıya bağlanması için güvenilir bir ölçüt bulunmasa da, bu böyledir.

Hoşnutsuzluktan ortaya atılmış bir tek kötü söz en kötü sonucu doğurabilir ve artık geri alınamaz. Bu hâlden sonradan pişmanlık duymak hiçbir yarar sağlamaz. O söz söylenmiştir ve etkisini sürdürür. Hatta sadece düşünülmüş ve son anda alıkonulabilenmiş kötü bir dilek, genellikle sanıldığından daha güçlüdür ve felâket getiricidir.

Bu nedenle, asabî sabırsızlığın, hoşnutsuzluğun ve öfkenin ortaya çıkışında onu enerjik olarak bastırmakla değil, onu unutacak bir biçimde bir tavır takınıyla ona karşı çıkılmalıdır. Buna göre ruh özenli bir antrenmana tâbi tutulur. Bunu yaparken, başlangıçtan itibaren ve kademe kademe, kesintisiz nefis denetimi çok gereklidir. Bu, manevî bir davranışa götürmez ve hiçbir zaman değerli ruhsal kımıldanışların bastırılmasına yol açmaz.

Gerekirse öğretmen şiddetle müdahale eder. İşte bu sertlik ve acımasızlık, Zen Budizmi'ne, Samuray'ın çevresine girmesini sağlamıştır. Bushido (şövalyelik yolu) ancak bu koşul altında mümkün olmuştur. Faaliyet gösteren ünlü sanatçılar da kendilerini bu sıkı disipline tâbi tutmuşlardır.

SEVİNÇ HÂLİ

Japon, şuurlu olarak onu öğrenmeden ve alıştırma

ZEN BUDİZMİ YOLU

yapmadan sevinçlilik durumuna maliktir. Erginlerin örnek-davranışı, eğitim, gelenek ve günlük yaşayışın havası onun, karşılaştırılmaz ve hayranlık uyandıran tarzda çocuksu ruhunu belirgin hâle getirir. Bu sevinçlilik hâli yüzeysel iddianın inandırmak istediğinin aksine, manevî körlüğün ve tembelliğin bir belirtisi değildir. O, onun yardımıyla varlığı, mutluluğu herhangi bir biçimde ele geçirecek ölçüde egemenlik altına alan bir manevî güçtür. Kader, bu insanları afallatmak ya da onları yok edecek ölçüde darbesine maruz bırakmak için çok sert yumruklara başvurmak zorundadır.

Zen Budist'in davranış çabukluğu buna karşı başka türdendir. Yıllarca süren şuurla işlenmiş alıştırmaların paha biçilmez meyvesi, sadece bir tutum olmaktan çok uzaktır. O, ana çizgileriyle kazanılmış, ama sonradan olgunluk hâlinde armağanlandırılmış olan bir ruh durumu hâline gelmiştir.

Zen Budist şen şakraklıdır, çünkü o, kayıtsız şartsız öğretici üstadın yönetimine kendini bırakabilmektedir. Çünkü şart koşulan yolu adım adım katetmesi ona kolay gelir, yarin için endişe duymadan sadece bugünü yaşaması mümkün olur. O, satori'ye ve yenidendoğuşa kendi güçleriyle ulaşamayacağı, onu zorla eline geçiremeyeceği ve acımasız bir biçimde başarısızlığa uğramaması için duygunun, müdrikenin ve iradenin yardımından vazgeçmek zorunda olduğu hedefine kani olmuştur.

Öğrencinin daha önceki kesintisiz alıştırmalarla yükseldiği iç sevinci, sadece satori'ye ulaşana yeniden doğuşu içinde armağan edilen, ne öğrenilebilen, ne de yitirilebilen o iç sevincinin sadece gölgesidir. Bu, bütün eyleminde ve eylemsizliğinde nasıl olup bittiğini anlamaksızın tüm yollara sürüklendiğini duyan kimsenin iç sevincidir. O artık bizzat kendi içinde yaşamaz, çünkü daha önceki tüm kendine özgü ve kişisel, benliksel olan şey yok olmuştur ve yeni bir biçimde ve yeniden canlı hâle gelmiştir. Her şeyi kuşatan gerçeklikle beslenir ya da Zen Budistler'in dedikleri gibi, "Buda doğası"nda yaşar. Bu satori'de keşfedilen ve kısa bir süre sonra etkinlik gösterecek olan benliğin, bencil olmayan kökü, adsız ve biçimsiz dilidir.

SATORI, YENİDEN DOĞUŞ - BUDA DOĞASI

Satori, insana apansız baskın yapan bir manevî doğa felâketi gibi etkisini gösterir. Bunu, tüm satori'ye erenler bilirler. Şimdiye kadar yaşamlarını dayandırdıkları benlik şuurları, usları, erdemleri ve vicdanları, kanaatleri, ölçüleri ve değer yargıları, bir anda artık iş yapamaz olmuştur. Onlar tecrübe kazanarak değil, çürütülmek üzere saklanarak askıda tutulmazlar, tersine, âdeta daha önce yoklarmış gibi iyice söndürülürler. Satori'nin bu değiştiren gücü o kadar çekicidir ki, satori'ye ulaşanın yaşamı yeni bir boyuta ulaşmış görülür ve önceden hissedilemez, yeni olanaklara açılmış izlenimini bırakır.

Ve bu yeniden doğuşla kendi varlığının temelinde ne olduğunun şuuruna aynı zamanda varır. Zen Budistler'in adlandırdıkları gibi, "Buda doğası"nın şuuruna varır. Eğer bu doğayı "daha iyi" ya da gerçek "ben" olarak, hatta "üstün ben" olarak nitelendirmeye çalışırsak, bu açık seçik yaşanan bir keyfiyete aykırıdır. Bu öncesiz olanda, "ben" ya da "benlik" türünden hiçbir şey yoktur artık. Bu öncesiz (ezeli) doğa -daha doğrusu- benliksiz ve benlikli diptir, benliğin adsız ve biçimsiz köküdür.

Buda doğasının niteliği sorununu Zen mensubu belki de şu biçimde yanıtlayacaktır: O, devinimsizdir. Eğer kavramsal açıklamadan kaçınmamaya değer verirse, onu böyle adlandıracaktır, fakat onu kavramlarla saptamaya ve ruhun devinimsiz dibi ile iç devinimi arasındaki diyalektik ilişkinin zorluklarına işaret etmeye çalışırsa, bu durumda o, kesin bir jestle bütün sözleri silecek ve Buda doğası denince ne devinim, ne de devinimsizlik anlaşılmadığını belirtecektir.

Onun, ne bu ne de öteki, her ikisi birden ve yine hiç birisi olmadığını açıklayacaktır. Onun ne olduğunun sadece yaşanabileceğini, duyulabileceğini, ama kavranamayacağını ve düşünceyle dışarıya alınamayacağını söyleyecektir.

SEVİNCE KATILMA ve ACIYA ORTAK OLMA

Zen Budist, tamamen diğerkâm davranır. Ve bu sayede onun bu yaklaşımına güvenlilik, süreklilik gelir. Âdeta sevinen ve acı çeken o değilmiş gibi sevinir ve acı çeker. Örneğin, soluk alırken ona şöyle gelir: Sanki bu soluk alış, ona ve onun başarısına bağıymış gibi soluk almaz, tersine soluk aldırılır. Bu esnada en çok şuurlu bir bakışla ona bakar. Zevk, ilkin sadece benim zevkim olarak ve benim hoşnutsuzluğum, "benim" hoşnutsuzluğum olarak onda mevcuttur. Eğer sevinç sadece beni mutlu ediyorsa o benim sevincimdir, eğer acı bana acı veriyorsa o benim acımdır. İşte, bu "ben" ile ilişkisinden dolayı duygular, satori'ye eren için kuşku uyardıracıdır. Bu gibi duygular "ben" ilişkisi içinde oldukları ve takılı kaldıkları sürece onun bağılılığının temeli ile hiçbir ilintisi olmayan yüzeysel belirtiler olarak kalırlar. Eğer o, onların kişisel mevcudiyetinin ifadesi olarak değil de, zevkin ve acının ifadesi olarak, anlamının anlatılamaz derecedeki açık seçik tarzından duyacak yetenekteyse bu duygular ona dokunurlar, onu varlığının en son derinliklerinde hareket ettirirler. O bundan sonra, dünyada geçerli olmayan son derecede kişisel ve acıklı bir olayın karşısında sevinen ve acı çeken iki kişi olmadığını anlar, tersine onun içinde bulunan ve onun içinden geçerek sevinen ve acı çeken şeyin, canlılar dünyasının kapsamlı bir varlığı olduğunu anlar.

Bu varlık duygusunun, sanki zihinle yansıtışın yorummuş gibi, düşünmenin bir yorumunun sonucu olarak ortaya çıktığını ve buna göre, düşünmeyle yansıtışın onun kökü olduğuna inanmakla, bununla denmek istenen şey yanlış anlamaya yol açar. Bunun sözü olamaz. Burada hiçbir şey yorumlanmaz, usa vurulmaz, düzeltilmez; tersine, sadece basit bir biçimde duyulur ve satori'ye erenin duymaya, kavramaya ve görmeye yatkın olduğu tarzda, basit bir tarzda hissedilir ve kavranır. Burada müdrike ile hiçbir şey yapılamaz. Ne kadar öğretici olurlarsa olsunlar, burada ayrıntılarıyla düşünmelerin aşılamayacağı sınır bulunmaktadır; fakat sözsüz duygu, eğer düzeysel bir duygulanış olmayıp, tersine yüreğinin derinliğinden doğmuşsa, tüm sınırları

aşarak, en suskun varlıkların içine de girer ve onların gizli varlıklarından coşku yaratır, öyleki insan ona açılan şeyle birden şaşkına uğramış olarak, usunun görmediği ve benlik şuurunun farkına varmak istemediği tüm canlıların sınırsız akrabalığını görür.

AZ KONUŞAN

Zen Budist duygusuz olmasa da, onu az duygulu saymaktan kendimizi alamayız. Bu, onun en derinde devinimsiz kalmasından değildir elbette. Nasıl ki, denizin yüzeyi derinliğinin dinginliğini açığa vurursa, bu devinimsizlik dıştan da az duyulur. Bunun sebebi, Zen Budist' in duygularını göstermemesinde ve onları sözlerle ifade etmekten severek kaçınmasındadır.

Bu söz sarf etmekten çekinmenin ardında çeşitli motifler gizlidir: İlkin şuurlu olarak beslenen, ama sonra içgüdü hâline gelen abartışın dürüstlüğüne karşı duyulan nefret. Zen Budist, duygularının açığa vurulmasına bağlı olan tehlikeyi eğitimi sayesinde bilmektedir. Yani duyulandan daha çoğu ifade edilir. Bundan dolayı söylendiğinden daha azı denmek istenir. Diğer yandan, kendini sıkıyan duygulardan onları açığa vurmakla kurtulmanın kolay olduğunu çok iyi bilmektedir. Ağır bir acı yaşayana, onun kederine son derece içten katıldığını söylediğinde ve bu acıyı paylaşan sözlerle acısının anlaşıldığını ve güçlendiğini duyduğunu anladığında, kolayca, sırf bu açıklamayla onun ve duygularının hakkını verdiği zannına kapılır. O gözden yitirilir. Kısa bir süre sonra çok uzaktan, onu düşünüyormuşçasına, tekrar o kişi kendi sorunlarına kayıtsız yönelir. Bunun sonucunda, duyusun gerçek anlamı yok edilir ve günden güne kişi yüzey-selleşir, fakat sonunda burada kesin motif ortaya çıkıyor: Zen Budist birlikte sevinmeyi ve birlikte acımayı sadece insanlarla ve insan varlığıyla ilintili her şeyle sınırlandırmaktan çok uzaktır. O, orada yaşayan ve etkinlikte bulunan her şeyi bu duygularla kuşatır. Buna göre, hayvanları ve bitkileri de ve onların arasında en göze batmayanları da bunun dışında tutmaz. Onlara karşı söz âciz kalır; ve hatta bu yara-

ZEN BUDİZMİ YOLU

tukların arasında insan sesinin tonu için duygusuz olmayan ya da buyruklara sadece itaat eden ya da şaşırtıcı ince duygusuyla efendilerinin sesini duyana o asla cevap vermez.

TÜM CANLI EVRENLE BAĞLANTI KURMA

Sözün insandan insana köprü kurması durumu içinde sözcüğün bağlamadığı, canlı bir konu meydana getirmediği, bunun aksine uçurumlar açtığı yaşam alanları ihmal edilmemelidir. **İnsan** aşamasının erişmediği şeyin varlıkta geçici olduğu ve bunun için önemli sayılmaması gerektiğinin yanlışlığına düşülmemelidir. Buna göre, adlandırılmayan duygular güçlerinden hiçbir şey yitirmezler. Daha çok içtenlik ve güç kazanırlar. Eğer onları duyan, onları dille ifadesinin boyutuna ne derecede az aktarırsa, o kadar çok önemlilik kazanır.

Zen Budist yaşamını, bütün varlık biçimlerini, buna göre insan varlığının alanlarını içeren ve doğrudan doğruya sayesinde kelimenin, konuşmanın ve karşılıklı konuşmanın yolundan vazgeçen ve vazgeçmek zorunda bulunan bir **temellendiren bağlantı** olduğunu, kendini tekrar tekrar doğrulayan bir deneyim olarak yaşar. Zen Budist'in, içtenlikli duyguların her birisinin, müdrikenin sınırsız tuttuğu sınırları açtığı noktasını güzel bir inanç olarak değil, yalnız bir deneyim olgusu olarak kabul etmesi anlaşılır olur; fakat daha önemlisi ve hemen hemen daha kesin olan nokta, birlikte sevinç ve acı duymanın Zen Budist için onu seçkin kılan manevî seviyesini belirleyen, ama yine de daha önce asla yokmuş gibi etkisiz kalan ve tekrar yiten, bağlamayan, özel duygular olmadığıdır. En doğrusu, açık seçik deneyimlerin yeniden doğruladıkları gibi, bu duygular varoluşlarıyla dünyanın yüzünü değiştirirler. Zen Budist bu nedenle, duygulara malik olmakla ve onlara özen göstermekle yetinir. O, bu duygularını bizzat kendi zevki için içine kapatmaz, tersine tamamen umursamadan, amaçsız olarak davranışında onları sonuna kadar harekete geçirir. O, yabancı bir insanın varlığından hoşlanmaktan -hoşnutsuz olsa da ilgilenmeden geçmez- ve kendisine ait olmayan onun duygularının gücüyle

onu doğrulamaktan ve en son olanaklarına kadar güçlendirmekten kendini alamaz.

O, çevresiyle olan bu bencil olmayan karşılaşmanın ortamında bizzat kendisiyle olan ilişkisini de doğru bir tarzda anlar ve beslerse, varoluşunun ona mutluluk getireceğinin şuuru varır. O öğrenir ki, mutlu olmak hak edilmiş bir kader değil, tersine, öğrenilebilen ve adım adım güçlendirilebilen bir sanattır. Bu nedenle, varlığın doğru yönetimi için, bizzat onun, gerçekte ne olduğunun açıklığa kavuşması gereklidir. Buna göre o, her yerde çevresinde mevcut her şeyle değil, tersine, aynı zamanda kendi kendisiyle bencil olmaktan karşılaşması gerektiğini öğrenir. Sadece o olmayan canlı dünyanın mahiyetini, bizzat o olan canlı dünyanın mahiyetini bozmadan görmek zorundadır.

O, bunu anlamak yoluyla canlılar dünyasının "varlığını" ve böylece, içinden bütün canlıların ve buna göre bizzat kendisinin çıktığı kapsayıcı hakikati sorar.

Onun cevap alması için hangi yollardan gideceği burada daha çok tartışılmaz; sadece şu söylenebilir: Böyle bir cevap, esas itibarıyla o sorana sorulursa, sebeplendirilmiş olsa da, onun yorumunun çabalarının özenle yönetildiği ve sürekli kılındığı takdirde, hakikatin bilinmesine ve kesin bilise götürmeyeceği açık seçik bir deneyimle bağlantılıdır.

Hakikati kavramak demek, az veya çok şu demektir: Kişinin, kendi düşünüşünün ötesinde hakikat tarafından yakalanmış olmasıdır. Bu bağlayıcı deneyim olgusu için Zen Budist kısaca "aydınlanma" (satori-hidayet) kavramını bulmuştur ve onunla ansızın baskına uğrayışın temellendirici olayını ifade etmek istemektedir. Kökeninde, açıklanamaz ve içeriğinde, bir şeyden çıkarılamayan bir şey olarak o, çekici bir biçimde etkiler ve geçmiş hiçbir alışkanlık, hiçbir zekiye düşünüş onun yanında ağır basmaz. Hisseden ve duyan "ben" izah edilemez, ama aynı zamanda karşı konulamaz bir tarzda onun içinde toplanan ve ışıklı hâle gelen varlığının o ruh durumları için saydamlaşmıştır.

Bu saydamlığa götüren iç değişimin gerçeklik alanı önceden kestirilemeyecek kadar geniştir. Değişen kişi için daha önceki ve sapık "ben" şuuru silinmiş olduğundan beri diğer insanlarla temasının, yaşam birliğinin dışında kendi

ZEN BUDİZMİ YOLU

içinden yola çıkarak insanî ilişkilerinin kapsamının sanki bizzat kendisine, kendi iyi niyetine ve seçimine tâbiymiş gibi aranması gerektiği yanılgısına düşmez. O, en doğrusu dünyadaki tüm insanlarla, hatta bunun dışında tüm canlı varlıklarla, kökeninde ve kendi katılımı olmaksızın esaslı bir tarzda bağlantılı olduğunu ve böylece, her aranan ve acı çekilerek yaşanan ilişkinin, sadece bu öncesiz (ezeli) ilişkinin açılımı olduğu satori sayesinde şuuruna varır. (10)

ZEN RAHİPLİK ANLAYIŞI

Satori öğrenciye bahşedildiğinde onun, çevresiyle ve bizzat kendisiyle karşılaşmasında nasıl nihaî bir etkinliğe ulaştığı belirtilmişti; fakat yardımcı olarak diğer insanlara karşı nasıl davranır? Bu davranışın acımaya ve birlikte sevinişe katılmasıyla kendini gösterdiğini söylemiştik. Gerçek bencil olmayan sevinç, kişinin kendinden anlayamayacağı bir sanattır. Fakat acının sanatı daha zordur. Kim ki birçok acının içinden geçmiştir, o, doğru yoldan sapmak tehlikesine uğrar, çünkü acı çekmenin anlamı gizlidir ve sadece onu yenebilene o aşıkâr olur.

Doğru tarzda acıyı yenmesi için Zen mensubu acı çekene yardımcı olur. Bir acı çekenle ilgilenen ve onun acısının üstesinden gelemeyeceği gibi haklı bir korku duyan Zen mensubu, özellikle Zen rahibi, onu tekrar ziyaret edecektir, ama bu kez, onu dalgınlığa sürükleyen endişeleri ondan almak amacıyla değil, tersine onu içten ele almak için. Bunu, onun kendini acıya bırakmak ve kendini tüm ölçüsüyle ve tüm genişliğiyle geçerliliği içinde şuuruna ulaştırmak yoluna götürerek yapar. Acı çekene, ağır bir acının, ne ona inatla kendisini kapatmakla, ne de ona umutsuzlukla kendisini teslim etmekle yenilemeyeceğini anlatır.

Onu, unutup kendini avutmaktan ve zamanın her şeyi şifaya kavuşturacağını sanmaktan doğan yanlış görüş karşısında uyarır. Acı çekene, kaderine "evet" demekle ve kendine yüklenen şeyi, kendine neden o kadar acı verildiğini sormaksızın soğukkanlılıkla taşımaktan başka türlü şifaya kavuşmayacağını belirtir. Bunu yapabilen kimse, -o bu-

nu düşündürecektir- acı ile büyür ve bunun kendi acısı olduğunu giderek daha çok unutmayı öğrenmekle ondan kurtulur.

Ona şunu açıklayacaktır: Bu çözülüşün içinde şifa hazırlanır. Bir kimse nerede karşısına çıkarsa çıksın, diğerkâm olarak katılmasa da, ne derece çok acı çekilirse, yabancı acı için o ölçüde duyarlı hâle gelmekle bu şifa tamamlanır. Buna göre, bu acıma ekseriya alıştırma yapılan sentimental acımadan büsbütün farklı türdendir. Bu sentimental merhamet, kolayca uyandırılan ve hemen uçup giden, temelinde çok az diğerkâmlık olduğu için etkisiz kalan yabancı acıya yüzeysel dokunuştur. Buna karşılık gerçek merhamet, insanlar arasında en derin ve en içten bağlantıyı oluşturur. Onun sözcüğe bağlı olmadığı ve insanlarla bütün canlı varlıklar arasında esas itibarıyla bir bağlantı olduğu bellidir. Rahip, acımanın, gerçek anlamını doğru yoldan gidene belli ettiğini belirtir. Bu doğru yol acıma sanatında içkindir.

Bu türden işaretleri, Zen rahibi, onu dolaysız söylemeden ya da vaazda bulunmadan acı çekene bildirecektir. Eğer acı çeken kimse sağlık durumunun bu belirgin kalınlığıyla uyandırılırsa ve anlamını duyar hâle gelirse, varlıktan kaçışın ve acıya hayır demenin bir kurtuluş olmayacağını sezecektir.

Eğer kendini kendine bırakan kişi kaderiyle birleşmenin deneyini yapar ve kaderine onun kendi kanûnuna göre gelişmesi ve tatmin bulması için evet demeye hazır olduğunu belli ederse, bu takdirde rahip onunla ilgilenmeyi sürdürülecektir. Onun sorularını, elbette bir imadan daha çoğunu ve remeden cevaplandıracaktır.

Hangi kılığa bürünürse bürünsün, konuşmadan çok daha önemlisi şudur: O giderek suskunlaşacak ve uzun bir süre kendi içine gömülmüş olarak tamamen suskun duracaktır. Dikkate değer bir nokta, bu suskunluğun, başkası tarafından, yatıştırmak yerine heyecanlandıran bir boşluk olarak hissedilmemesidir. Şimdi onun için âdeta bu susuş, sayısız sözcüklerin yapabileceğinden daha çok içeriklidir. Ona öyle gelir ki, içinden taze güçlerin kendine doğru aktığı bir güç alanına sokulmuştur. Ona öyle gelir ki, içinden dışarıya giden hiçbir yolun görünmediği karanlık bir orman ay-

dınlanmışır. Söz konusu kişi garip bir güvene kavuşmuştur. Ziyaretçi çoktan çıkıp gitmiş de olsa, bu güveni o hâlâ duyar ve olabilir ki, bu mutluluk veren saatlerde zavallı varlığın mutluluk verici yaşama götürdüğü yola sapmak kararını alır.

DÜNYADA, YAşAMDA ve GÜNDELİK YAşAMDA ZEN MENSUBU

Zen Budist dışarıdan belirlenen, hatta insanların katlanabilecekleri, sürtünmesiz bir yaşama ulaşmaları için dışarıdan düzenlenmesi gereken davranış biçimleri olduğunu bilir. O, bunun dışında, iradesinin içten bir belirleniş olduğunu ve bunun ahl ken seçkin diye adlandırılmak olduğunu anlar. İster teknik, isterse ahlâki sebeplerle olsun, kişinin kendini tâbi kıldığı bir talep olarak yardımsever acımayı yorumlamaktan kesinlikle kaçınır ve buna karşı direnir. Kim ki, o sanki bir buyrukmuş gibi acımaya karşı tavır takınırsa ve kim ki, her şeyden önce bir karşı görüşü seçerse, onun üzerine elbette son derece olumsuz bir anlamda hüküm verilir. Acıma, en doğrusu Zen ile ortaya çıkarılan manevî bir zihin durumunun **gayrı ihtiya ı** ifadesiyle gerçek özünü doyurur. Eğer o amaçsız ve tamamen kendiliğinden soluk alış gibi cereyan ederse, gerçekleri canlı bir şifalandırıcı olur. Kim kendini acıyan olarak bilirse, köklü bir anlamda o, henüz acıyan ya da artık merhametli değildir. Böylece hiçbir gerçek merhametli kimse eylemini liyakatli olarak değerlendirmek durumuna düşmez. Bu da ona hatalı görünür. Tıpkı, bir kimsenin soluk aldığı için kendini seçkin görmesi gibi, tıpkı, soluk alan bir kimsenin kendisi için, "Soluk alan benim." demesi gibi. Çünki o soluk aldırılır. Buna göre, gerçekten merhametli kişinin tüm acı  ekenlerle birlikte sanki bu acı ona izafe edilmiş bir şeymiş gibi, birlikte merhamet ediyorum demesine benzer bir durumdur.

Gerçekte durum şöyledir: Acı çekene nerede rastlarsa rastlasın, ister tasv  etsin ya da etmesin acı, çekenin başından geçen bir olaydır ve o derin temelinden umursamaz olan yabancı acıdan acı duyar.

Zen Budist, yolunda giderken kendini bencil benliğinden çözmeye, kendini "ben" olarak yaşatmak ve korumak gibi feci içgüdüden uzak kalmaya sürekli olarak çaba harcamasına rağmen, o, yine de dünyaya sırt çevirmiş değildir; ne de dünyadan kaçma durumundadır. İşin doğrusu ne nitelikte olursa olsun, dünyaya iki bacağıyla basar ve içinde onu ne kadar gizlese de, onun içinden geçerek varlığını olgunluğa ulaştırması için dünyayı kaderi olarak sineye çeker. O böyle davranırsa, bunu önceden bir kararla ya da yabancı bir öğreti uğruna yapmaz, tersine açık seçik Zen deneyimlerine dayanarak bu davranışa yönelir. Bu deneyimler ona o defa için mevcut olanın, varoluşun bizzat öz varlığını ve böylece onun belirtisi olduğunu apaçık kılar. Bu öncesiz ilişki bağımsız olur ve çeşitli değişimlerden geçer ve bundan sonra da insan varlığı gibi bir canlı varoluştan çok uzaklaşsa da ve kökeninde varoluşu inkâr eder gibi görünse de, yine saydam olarak kalır.

Realiteye karşı takınılan bu tavır yüzleşmesinde Zen Budist işini özenle ve tam zamanında görür. Başladığı bir şeyi sona erdirir ve bu sırada şaşılacak bir enerji ve sebat gösterir. Ele aldığı şeyin hakkından gelmelidir. Ve o, saate göre hareket etmez.

Yine de iş ona, yaşamın kesin içeriği olarak görünmez. Her gün boş zamanının tamamıyla, bizzat kendisi için kalmasını ister. Kendini gürültüyle dağıtmak için değil, tersine, sessizlikte ok ve yayı eline alarak veya çiçek düzenleyerek, resim çizerek, Budistik tarzda murakabeye dalarak kendini toplamak için bunu yapar. Bu işleri, çalışma gücünü korumak, çalışma zevkini artırmak için yapmaz. Bu, en doğrusu, Zen Budist'in gitmek zorunda olduğu yolun, onu bizzat kendisine götürecektir, onu kendi üzerine çıkaracak olan yolun bir kısmıdır.

O, meslekî ilerlemede başarı kazandığında ve yaptıkları takdir edildiğinde hoşnut olmasına rağmen, dış başarıları, olduğu insan olarak ölçülebilen kıstaslar saymaktan çok uzaktır, çünkü sanatı için geçerli bir şey herhangi bir biçimde faaliyet gösterebilen bir kimse için de geçerli olur. Görünmeyen iç eser onun insanî payesini sağlar. Bir dilenci içten bakıldığında bir kral olabilir. Bir kral, bunun tersine, içi boş bir

kimse olabilir. Hiçbir Zen Budist görülemez ki, bir insanı dış başarıyla bir yargıya bağlamada göze çarpan başarılarıyla yanıtlamış olsun. Kendilerini becerikli gösterebilen ve gözden kaçacak diye bunu endişeyle denetim altında bulunduran kibirli insanlar Zen için yitmiş kimselerdir ve hiçbir Zen üstadı onları şifaya kavuşturamaz, yeterki bu kimseler güçlü bir kaderle gururlarından çözülsünler!..

Gündelik eserin sağlanması için Zen mensubunun günlük çabası ve günlük alıştırmaları vardır. Böylece o, her gün, her saat daima yarı yoldadır. O, ruhunun yalınlığıyla ve yüreğinin zenginliğiyle sonsuza dek yaşar. Yine de zamanın içinde yaşamla, kaderle ve ölümle birleşmiş olarak zamansız yaşamını sürdürür.

AVRUPALI GÖZÜYLE ZEN

KÜÇÜK OLANDA SABIR ve NEFSİ YENİŞ

İlkin disiplin altına alınması gereken şeyler küçük şeylerdir. İşe bunlarla başlanılmalıdır. Tali olanda düzen kurulmalıdır ki, kişinin gücü artsın ve büyük olanın üstesinden gelinebilsin.

Zen'de, olsa olsa güzellik kusuru diye adlandırılabilen olan belirtilerin azaltılması ve egemenlik altına alınması için o denli çok zamanın harcanışı Avrupalı için hemen hemen kavranılamazdır ve şaşırtıcıdır. Doğu Asya'da her hâlükârda bu davranış güçlü kişiliğin ifadesi ve karakter belirtisi kabul edilmez ve ciddiye alınamayacak bir raydan çıkış olarak anlaşılmaz. Böyle yapan kimse buna göre Avrupalı gibi ruh durumuna uygun kabul edilmez ya da en iyi hâlde kendine özür dileyerek sabrım tükendi demez, tersine Doğu Asyalı kapıya döner, kapıyı açar, onu yavaşça kapaır ve kapıya hitaben "özür dilerim" der. Bu andan itibaren kapıları nasıl kapayacağına gayri ihtiyarî dikkat eder ya da diyelim ki, o kimse postadan bir paket almış olsun. Merakla, sabırsızca ipini ve kâğıdı çıkarır atar, merakın ve sabırsızlığın ne kadar göze battığı çok geç aklına gelir. Bundan sonra ipi ve kâğıdı özenle çözer, onun içeriğini almak için kabını katlayıp bir yana koyar ve bundan sonra paketin içeriğine yönelir, o önemli bir mektup beklemektedir ve bu mektup gelmiştir. O zaman o mektubu yırtarak açmak itkisine ve onu gözden geçirmek içgüdüsüne kapılır. Eğer o böyle hareket ederse, beklediği mektubu geldiğinde onu bir yana koyma ve telâşını yenerek mektubun geldiğini unutuncaya kadar başka bir şeyle uğraşma cezasını kendine verir. Daha sonra mektubu eline

ZEN BUDİZMİ YOLU

alır, ağır ağır açar, sanki zarfı değerlendiriyormuş gibi yapar bunu. Avrupalı şöyle düşünecektir: "Onların zamanları var." Hayır! Onların zamanları yoktur, onlar kendilerine zaman ayırırlar. Avrupalı der ki: "Onların endişeleri vardır." Hayır! Onlar endişesiz olmak isterler. Avrupalı şöyle soracak: "Bunun kazancı nedir?" Bunun kazancı küçük olanda ve önemsizde sabırlı olanların ve kendilerini yenenlerin tüm büyük olanda ve kesin olanda bir gün öyle olmalarıdır.

Avrupalı, gerçekte, küçültücü bir dakiklığın esiri olmayan yöntemiyle ne kadar çok ilerlediğini görmek için sadece kendisini ve kendisine benzer olanı gözlemlemeye ihtiyaç gösterir.

ZEN'DE GÜCE ve PROPAGANDAYA YÖNELİK HİÇBİR İTKİ YOKTUR

Sonunda ulaşılabilecek olan gizemsel deneyim ne derece giz dolu, düşünceyle kavranamaz, açıklanamaz olsa da, ona giden yol böyle değildir. Belki, her ne kadar kaderin kendisine izafe ettiği kısmına göre parça parça da olsa, iyi niyetli herkes için izlenebilen bir yol hâline getirilebilir. Buna göre, Zen'de güven uyandıran bir nesnellik egemendir. Yolun şematik ve konusal olarak tek tek adımlara bölünmesi gerektiğinden dolayı, bu adımların öğretilmesinin ve kişiye mal edilmesinin makineleştirilmesi şaşkınlık uyandırmamalıdır. Aşağı yukarı çok ruhsuz izlenimini veren bir antrenman söz konusudur. Her şeyin kayıtsız şartsız bir güvenlikle başarılı olması gerekir. Doğu Asyalı'ya, onun için değil Avrupalı için, bu meyanda öğretmenlerin eğitimde, öğrencilerin kişisel niteliğini dikkate almaz görünmeleri ilkin acıyla göze çarpan bir durumdur. Bunlar, gelişmenin özel biçimlerine ve bu gelişmenin kişisel olarak farklılaşmış nihai etkisine izin vermezler. Onu sustururlar, hakir kılarlar, her şeyi aynı şeymiş gibi eğitime tâbi tutarlar.

Fakat şöyle söylersek, -bunu anlamak için- bir ilerleme kaydetmeyiz: Uzak Doğu gayri şahsıdır. Bunun aksine, üstatlar çok iyi bilirler ki, insanlar arasında derine uzanan

ZEN BUDİZMİ YOLU

alır, ağır ağır açar, sanki zarfı değerlendiriyormuş gibi yapar bunu. Avrupalı şöyle düşünecektir: "Onların zamanları var." Hayır! Onların zamanları yoktur, onlar kendilerine zaman ayırırlar. Avrupalı der ki: "Onların endişeleri vardır." Hayır! Onlar endişesiz olmak isterler. Avrupalı şöyle soracak: "Bunun kazancı nedir?" Bunun kazancı küçük olanda ve önemsizde sabırlı olanların ve kendilerini yenenlerin tüm büyük olanda ve kesin olanda bir gün öyle olmalarıdır.

Avrupalı, gerçekte, küçültücü bir dakikliğin esiri olmayan yöntemiyle ne kadar çok ilerlediğini görmek için sadece kendisini ve kendisine benzer olanı gözlemlemeye ihtiyaç gösterir.

ZEN'DE GÜCE ve PROPAGANDAYA YÖNELİK HİÇBİR İTKİ YOKTUR

Sonunda ulaşılabilecek olan gizemsel deneyim ne derece giz dolu, düşünceyle kavranamaz, açıklanamaz olsa da, ona giden yol böyle değildir. Belki, her ne kadar kaderin kendisine izafe ettiği kısma göre parça parça da olsa, iyi niyetli herkes için izlenebilen bir yol hâline getirilebilir. Buna göre, Zen'de güven uyandıran bir nesnellik egemendir. Yolun şematik ve konusal olarak tek tek adımlara bölünmesi gerektiğinden dolayı, bu adımların öğretilmesinin ve kişiye mal edilmesinin makineleştirilmesi şaşkınlık uyandırmamalıdır. Aşağı yukarı çok ruhsuz izlenimini veren bir antrenman söz konusudur. Her şeyin kayıtsız şartsız bir güvenlikle başarılı olması gerekir. Doğu Asyalı'ya, onun için değil Avrupalı için, bu meyanda öğretmenlerin eğitimde, öğrencilerin kişisel niteliğini dikkate almaz görünmeleri ilkin acıyla göze çarpan bir durumdur. Bunlar, gelişmenin özel biçimlerine ve bu gelişmenin kişisel olarak farklılaşmış nihai etkisine izin vermezler. Onu sustururlar, hakir kılarlar, her şeyi aynı şeymiş gibi eğitime tâbi tutarlar.

Fakat şöyle söylersek, -bunu anlamak için- bir ilerleme kaydetmeyiz: Uzak Doğu gayri şahsidir. Bunun aksine, üstatlar çok iyi bilirler ki, insanlar arasında derine uzanan

Bu sebeple öğrenci üstadının karşısına tam bir güvenle geçer. Üstada gençlik arzusuyla inanır. Sözlerinin her birisine güvenle kulak verir. Kendisini ona kayıtsız şartsız teslim eder. Üstat bilir ve hisseder ki, ona öğrencilerinden teşekkür, saygınlık, güven, sevgi isabet etmez, çünkü üstadın gücünün zenginliği bizzat ondan ve kendi çabasıyla içinden oluşturduğu şeyden meydana gelmez, tersine unio'dan, yani **Tanrı ile mistik birleşmeden** oluşur. Bu nedenle böyle bir düşünceye kapılmaz. Fakat üstat bunu ona yasak etmez, tersine belirsiz bir gülüşle kabul eder. Çünkü üstadın manevî yönetimine tâbi olduğu sürece öğrenci, bütün yüreğiyle baş vurabileceği şeye henüz malik değildir, tersine bunu her şeyden önce aramaktadır ve buna bir kez malik olur. Bu ilişki inanç ve güvenlik değil, tersine bilmek olacaktır, fakat eğer öğrenci bu sonuncusuna ulaşmamış da olsa, bu şükran duygusu ve saygınlık bütün yaşamı için mevcut kalacaktır. İnanç konusuz hâle, gayri maddî hâle gelmiştir.

Üstat istediği her şeyi talep edebilir. Öğrenci onu yerine getirir. Çaba harcamanın dışı vuran gayretkeşliği içinde değil (bunu böyle yapan öğrenci ekolden çok çabuk silinir), tersine en iç etkiyle söyleneni yapar. Bunu anlayabilmek için öğrencilerin aralarında üstattan nasıl söz ettiklerini bilmek gerekir. Onlar, bir tür kutsal ürkeklikle üstatlarından konuşurlar, çünkü üstat onlar için öncesiz (ezeli) örnektir. Öğrencilerin gün be gün onun çevresinde dolanmalarına rağmen, bu bakımdan son derecede keskin ve duyarlı gözleri üstatta hiçbir kusur keşfedemez. Bunun tersi olmuş olsaydı, durum çok acı olurdu. Bu takdirde öğrencinin dünyası yıkılacaktı ve hatta öğretmeni eğer, sadece çok cüzi bir hatasının bilincinde olsaydı, kendi isteğiyle yüksek memuriyetini terk edecek, yani başkalarını yönetmekten vazgeçecektir. Çünkü uzun ve özveriyle dolu yolda o kadar çok engeller, düş kırıklıkları, başarısızlıklar vardır ki, eğer öğrenci öğretmene körü körüne güven duymasaydı ve bu güvenin haklılığını tekrar tekrar doğruladığına tanık olmasaydı, ona sonuna kadar katlanamayacaktı. Sadece bu inanç öğrenciyi tutar; onu tutan şey sadece hedefine ulaşacağına ilişkin kanısı değildir, tersine öğretmenin kendisini doğru yönettiği ve o denli ileriye gitmesinin kendisine nasip olacağı inancıdır. Eğer bu hedefe

ulaşmadan önce çabalarından vazgeçmek zorunda kalırsa, birçoklarının bildikleri gibi o da iyice bilir ki, yolun bir parçasını katetmek de bir yaşam değerindedir. Buna göre, onu ayakta tutan, doğrudan hedefe olan inancı değildir. Bu hedef uzak ve etkisizdir, ama yine de öğretmenin içinden geçerek etkili olur. O hâlde öğrencinin üstadına olan inancı, dolaylı olarak hedefe inancıdır.

Bunları biraraya getirirsek şu tablo ortaya çıkar: Yolun şematikleştirilmesi, dersin makineleştirilmesi, mekanik hâle getirilmesi... Yani öğretmen ve öğrenci ilişkisi. Uzak Doğu'da, mistik alanda, başlangıçtan bu yana ekollerin deneyimi ve de sırra vakıf kılınan yaşam sırrı, bir neden olarak çıktığı anlaşılır. Bundan, neden hakikatın yolunu alelâdeliğe bırakmayıp, tersine plânlı bir eğitime ve etkilenmeye yönelindiği anlaşılır. Bu anlamdaki gizlemlı eğitim ve ekoller, Batı'da asla mevcut olmamışlardır. Bunlar yoklayıcı bir deneme olarak da mevcut değildirler. Mistik dönemler bir yana, orada, gizemsel bir üstadın gökten inmesi beklenir. Bu üstat bir göktaş gibi, kısa bir aydınlatıştan sonra tekrar gözden silinir. Onun not olarak bıraktıkları belki bir süre çok okunur ve hayranlık uyandırır. Küçük ve kendine bağlı bir topluluğa her türlü etkiyi gösterir, fakat bu topluluk sürekli olarak üstadın harekete geçirebileceği bir şeye bağlanabilir. Herkes bundan kendi payına düşeni alır ve sonunda topluluk sözlerinin yorumuyla parçalara bölünür. Yüreklere kendi deneyimlerinden bu alevin asla sönmemesi için yeterli malzemeyi sağlayacak yola götürülmemişlerdir.

Belki de Avrupalı, Zen yolunun şartlarıyla engele çarpacaktır, çünkü o bildiklerini unutarak genellikle yeni şeyler öğrenmek zorundadır. Ve o kuramsal sorunlarla karşılaşacaktır. Bu, insanın "ben"ine takılıp kalmasıdır. Bunun anlamı nedir?

İNSANIN BEN'İNE TAKILIP KALMASI

Kişinin "ben"e bağlanması hiç kuşkusuz, tıpkı kanadın kuşa ait oluşu gibi, onun mahiyetinin sonucudur. Bu bakımdan, bunda akla uygun gelmeyen bir yan yoktur. Buna

ZEN BUDİZMİ YOLU

rağmen insanın düşüşü, işte bu "ben"e bağlılıkla hazırlanmaktadır. İnsan, bizzat kendisi olmayan, bizzat ona ait olmayan her şeyden kendisini ayırmayı esaslı olarak öğrenmekle, "ben" ile "ben" olmayan arasındaki gerilimi çelişki olarak duyar. Var olan her şeye karşı bir nesne gibi karşı durmak, -bu ne denli şuurulu olursa, o derecede çok ölçüde olur- "ben"in kendisinin dışına çıkmasına, "ona karşı" olanın dışına çıkmasına yol açar. Düşünüş için bu tutum yerindedir. Hatta bu, büyüyen ufuklarda yaşamaya götüren köprüdür, kişisel varlığın çok şekilliliğini çok küçük tehlikelerine kadar görmeyi ve onların hakkını vermeyi ve bunun üzerinde bütünü yitirmemeyi sağlar. Böylece insanoğlu kendisini bir'in içinde en dar bir biçimde büzmek ve sınırsız olarak genişletmek olanağını bulur. Fakat bu tutum, davranışın bütün tarzlarına da aktarılır, buna göre, "ben"in "karşı" olarak ısrarla kalmayacağı, tersine "ben" olmayanda eriyeceği ve yitmek zorunda olduğu davranışlara da geçer.

Avrupalı'nın da, ara sıra kendisini bir şeyin hizmetine adanmış yadsınamaz. Ama o, bu diğerkâmlığın bilincindedir ve bunun kendi hesabına geçirilmesini ister. Hatta o, sevgisinin kendisine, zenginleştirmiş olarak yeniden armağan edilmesini ister ve kendisini ne derecede kayıtsız ve şartsız buna vermişse, bunu o ölçüde daha çok bekler. Fakat insan, düşündüğü, gördüğü, duyduğu, sevdiği ve nefret ettiği her şeyde bizzat kendi olarak varsa, varlığın bu bilinçliliğini seçkinlik ve misyon olarak duyarsa, bütün eylemde ve yaptıklarında kendisini sorumlu sayarsa, "ben"e büyüklük yüklemeye o derecede çabuk alışır, ister bilsin isterse bilmesin, her yerde onun hayali kendisini izler, rahatsız eder, kendisiyle çok çeşitli olan canlılar dünyası arasındaki duyarlı ilişkileri ortadan kaldırır. Kavrıldığı ve yakaladığı her şey başlangıçtan itibaren bozulmuş olur. Kişiyi kendisine götüren yol -bu, serüvenli olduğu kadar tehlikeli yol- şarptır. Tüm canlılara saygınlık, sadece öyle oldukları için saygı duyma, o, onların içinde bir "ben" olmak istediği ölçüde unutulur. O kendi kendisinin çevresinde dolanır. Kendi "ben"inden endişe duymakla şu nokta ortaya çıkar: Şahsının iyiliği ya da kötülüğü, sevinci ve acısı, geçerliliği ve kudreti, şerefi, onun öz varlığının matematiğidir. Her şeyi düzenlenmiş, kendisine

göre ayarlanmış olmak gibi gururlu bir bilince önceden sahiptir. Hesaplanamaz plânı ve kaotik (karışık) olanın toleransını giderek sınırlandırmak gibi bir gurura kapılır, buna ilerleme ve kültür der.

Eğer şurada ve burada yüreğinde endişe duyarsa, bunu aklının gücüyle ona egemen olması gerektiği gibi, taciz edici bir ruh durumu sayar. Ve bizzat bu hâl onu rahatsız etmez ve düşlerinin günü yadsıdığına dair bir şaşkınlıkla dikkat kesilmeye sevk etmez.

Kendisine kapılmış olarak, kendi gücüyle bir "ben" olmak ister. Buna karakter, kişilik diye ad verir. Kendi merkezinden yaşamak tutkusuyla, bizzat merkez olmak ister. Bu merkez, bazen burada bazen orada, dün ve bugündür ve yarın olmak ister ve sonunda en yükseğe çıkan bir ölümle ölmek ister, ama bu sınırla yüzleşmesinde ve olanaklarının en üst noktasında tutumu kesin bir kötülüğe dönüşür. Öz varlığına olan yürekli kibir ve azamet hâline gelir.

Böyle insanlar isteseler de, kendilerinde her şeyin ne derecede aman vermez kötü bir durumda olduğunu anlazamazlar, çünkü yürekleri katılaşmıştır. Zen Budizm'in uyardırmaktan vazgeçişinin sebebi; gerçekte olması gereken insan örneğini tasarlamakta dikkatin harcanması, söylenenlerin güçlendiren etkisine inanılmamasıdır. Bunlar sadece kulağı okşayan, ama yüreğe işlemeyen, sözcükler olarak kalırlar. Zen rahipleri birbirlerine karşılık gelen sadece iki tarza maliktirler: Bir yanda ikna edici örneği vermek, diğer yanda beklemek. Şurada burada bir yüreğin gevşeyerek kendinde bizzat yanılığa düşmüş olarak, başka bir öz varlık biçimine özlem duymasını ve kendinden yola çıkarak temas aramasını bekler. Ancak bundan sonra rahip çareleriyle ona döner ve şimdi artık o onu kendi yoluna götürmeye hazırdır.

GERİ DÖNÜŞÜN YOLU

Bu yol, geri dönüş uğruna kökten ters dönüşün yoludur. Şurada burada reform yaparak değil, eğitim ve dersten hareket ederek yaşam şartlarından esinlenerek sorunu ya-

kalamak söz konusu değildir; tersine her şeyi kökten yok sayarak, ondan kuşkuya düşerek tüm yaşam üslûbunu özünden yakalayarak harekete geçmektir. Bu, acımasız ve sert cereyan eder. Soluğu kesilen kimse uzun yolda düşer kalır. Çok sayıda insan söz konusu değildir. Düşerek kalan kimse-nin, özleminin tüm engelleri yenecek derecede güçlü olmasını beklemesi gereklidir. Yan tedbirlerle hiçbir şey kazanılmış olmaz. Yarım Zen mensupları, karşı çıkanlardan ya da yansız kimselerden daha kötüdürler.

Bir yolun mevcut olması ve yolun yönteminin sayısız deneyimlerden doğmuş olarak, sayısız deneyimlerle doğruluğunu kabul ettirmiş bulunması, Uzak Doğu'nun büyük ve derin keşfidir. Bizzat Buda'da yol, bir şeyin en iyi özüdür. Zen Budizm'de de durum aynıdır.

Doğu Asyalılar birçok yüzyıllar, özellikle Japon Zen Budizmi başta olmak üzere, bir yöntem buldular ve bunun sonucunda Zen'in Çin'den farklı olarak Japonya'da canlı kalması hâli ortaya çıktı. İnsanın ruhsal ve ussal varlığının en son derinliklerine kadar onu yönetebilmek için içyüzünü araştırmak amacıyla yüzyıllar harcandı, ama buna egemen olmak için değil; egemenlik düşüncesi orada bir düşüncesizliktir.

Doğu Asyalı dış dünyayı, doğayı egemenlik altına almak ve onu kendisine yararlı kılmak gibi bir düşünceye kapılmadı. Bu nedenle Doğu Asyalılar ne bilimi, ne de tekniği geliştirmediler. Onları daha çok ithal ettiler. Onlar ruhsal, ussal araçlarla insanlara egemen olmak gibi, onlar üzerinde güç elde etmek gibi, onları bağlamak ve bu sayede Zen Budizm'i bir dış kudret hâline getirmek gibi bir çabaya da yönelmediler. Zen yoluna sapan kimse yeterli bir ilerleme göstermişse, kendini bizzat kendisine bırakacaktır. Onun Zen'e bağlanması önemli değildir, önemli nokta sadece onu **yapması** ve **olmasıdır**. Önemli olan, hakikatte bir hâle gelen kimse gibi kapsayıcı, gerçekten beslenecek duruma gelmesidir. Onun, gerçeğin evine geri dönmesidir. Yani yaşamıyor-muş gibi, bizzat kendi içinden yaşamasıdır. Bizzat kendi içinden yaşamak yoluyla yaşamasıdır. Öyle ki, özgürlük ve zorunluluk birleşmiştir.

TEK TEK SANATLARDAKİ ZEN İLE ZEN YOLU YÖNTEMİ ARASINDAKİ AYIRIM

Burada, tek tek sanatlardaki Zen ile Zen yolunun yöntemi arasındaki ayırımı görülmektedir. Tek tek sanatlarda da bedensel ve manevî gevşeme ve buna bağlı iş değişimi sağlanır. Ama bu bizzat Zen'de olduğu gibi köklü değildir. Orada da aşırı "ben"e bağlanışın bir geriye itilişi cereyan eder, ama onun büsbütün yasak edilmiş durumu yoktur. Fakat bu sanatların her birisi, kendini aşan bir hedefe götürür ve Zen'e ulaştıran bir yoldur. Zen yolunun olgunluğa ulaştığı sanatsız sanata giden bir yoldur bu. Zen yolu onun kazancından yararlanabilir.

VAROLUŞUN MERKEZİ

Eğer insanın "ben"e bağlı oluşunda onun merkezden düşmesi hâli ortaya çıkarsa, böylece "ben"e bağlılığı, bu sıfatla kesinlikle insanın özüne ait olarak, kuşun kanadından ya da ağacın yapraklarından başka bir şey değildir. Buna göre, ilki tek başına dinlenen bir varoluş, uyanmış olan ve kendi kendisine egemen olan bir şuurla yoklanır ve biçimi bozulmuş hayallerle yansıtılır. Bu takdirde çelişkili olana, uyumsuz ve ikiye bölünmüş olana karşın, kesintisiz birlik, öznesne özdeşliği varoluşun öncesiz (ezeli) fenomeni gibi görünür ve gizemsel onurlandırıcı imalarla lütfâ boğulur.

Özdeş olanı ve çeşitli olan çokluğu birlikte farklılaşmayı, farklılaşmış olanla çelişki üstüne çelişki olanları şart olarak koşullandırmak ne kadar doğru olsa da, onun bu çelişki çiftleriyle herhangi gizemsel bir önemi yoktur. Müdrikenin, özdeş (bir) olanı, yeter ki ikiliğin bununla akışkanı içinde olsun diye düşünmemesi için, gizemsel algılamamanın nesnesi ve konusu olması gerektiği söylenemez.

Hiçbir kurgusal katkıyla kendisini sulandırmayan Zen Budist için gerçek gizemsel olan, sadece çok olanın, çelişik olanın ve farklılaştırılmışın ötesinde değil, tersine aynı za-

manda birlik-çokluk, özdeşlik-çeşitlilik, çelişiksizlilik-çelişiklik gibi çelişki çiftlerinin öte yanındadır. Ve bizzat bu iddia edilemez, çünkü çok açık seçik gizemsel deneyimlere aykırıdır ve bizzat onu bozarak yansıtır.

Eğer Zen Budizm, kullanılan terminolojiye yaslanarak bu soruna ilişkin bir açıklamada bulunsaydı, aşağıdaki açıklamadan daha başkasını yapmazdı: Varlığın **merkezi**, birlik ve çokluğun, özdeşlik ve farklılaşmanın öte yanında durmadığı için bulunur. Onların öte yanında hem olmak, hem de olmamak bir çelişki ifade ettiği için, Zen Budizm bu açıklamasına şunu da katacaktır: Varlığın merkezi, ne bir olandır ne de başkasıdır; ne her ikisi ne de her ikisi değildir ve düşünmek aracılığıyla esas itibarıyla betimlenemez. Hatta ima yollu, dolaylı olarak bile anlatılamaz. Onun ne olduğunu bilmek isteyen kimse Zen yolundan gitmek zorundadır. Bir başka seçenek (alternatif) yoktur.

İNSANIN DÜŞÜŞÜ ve ÖZ VARLIĞININ DOYUMA ULAŞMASI

Fakat nasıl oluyor da insan düşüyor? Onun düşmesi, ondan temelde isteneni duymaması ve yanlış anlaması yoluyla ortaya çıkar. İnsandan başka hiçbir varlık aynı nitelikte olmayıp, o sadece varlığın merkezinden doğal olarak yaşama yönelmiş olmakla kalmayıp, tersine, aynı zamanda bu yaşamın açık seçik ilk anlaşılması içinde varlığın gizli sırtını açıklamaya da eğilimlidir. Onun için en büyük olanak olarak kişiliğinin büyüleyen çevresini parçalamak, tüm canlı varlıklarla içten temasta bulunmak, yabancıda, her yerde yakınına rastlamak, yakınında kendi kendisini görmek ve bu kendinde varoluşun merkezinin şuuruna varmak özgürlüğü verilmiştir, öyle ki, o yaşandığı kadar yaşar da.

İnsanın alt düzeyindeki tüm yaratıklar ve nesneler yaşamazlar, tersine yaşanırlar. Bir uyurgezer güvenliliğiyle bu varlıklar içe dönük bir yaşam sürerler ve giriştikleri ilişkilerden hiç birisi onlar için saydam değildir; onların kendilerini açmak ve açık tutmak, içlerini göstermek için hiçbir tarz-

ları yoktur. Ne eylemde bulunurlarsa bulunsunlar, ne tür acı çekerlerse çeksinler, bütün bunlar onlar için var değildir. Adsız varlıklarıyla mutlu olarak kendi içlerinde bizzat hapsolmuşlardır, ama varlıklarının beğenisine ulaşamazlar (zevkine erişemezler).

Buna karşı insanla, yeni olan ve duyulmamış bir şey şart koşulmuştur. O, kendi varlığında söz verileni yerine getirmek zorundadır. O, tüm canlı olana yönelmekle onu sevgisiyle kucaklar, nerede ve nasıl ona rastlarsa bunu yapar. Bu hesaplamaya ve bir hesaba dayanmayan, kendisini harcayan, daha derin ve zengin olan bir sevgidir. Böylece insan, hayvan ve bitkiye benzer, bir biçimde içine itildiği kişiliğinin sınırsız tutsaklığından kendini adım adım kurtarmayı başarır. O kendisine, neyse o olarak armağan edilir. Varlığın, o sıfatla ortaya çıktığı varlığının YÜREĞİ olarak kendisini kazanır.

Ne acı çekerse çeksin, onu ne sevindirirse sevindirsin, bunu başından geçen olayı adlandırdığı sözle açığa vurur, ama daha önemlisi yabancı acıdan acı duyması, yabancı sevinçten gönenmesi ve bu sayede hemcinsleriyle kendisini bağlamasıdır ki, o olmaksızın sanki hiç kimseyi ilgilendirmezmiş gibi parçalanıp dağılmak zorunda kalacaktır. Ve bundan daha önemlisi, onda sadece yaşayan her şeyi eğilimle ve sevgiyle kucaklamakla kalmaz, görüldüğü gibi cansız ve sırf cismanî varlığını da bağrına basar. Tüm varlıkların karşısında SAYGINLIK Zen Budizm'in formülüdür ve onda Zen' in gizi saklıdır.

DÜŞÜNMENİN YOLU

En cüretli düşünce sistemleri bile düşünmenin yolunda kökensel, gizemsel deneyimin yolunda armağan edileni ve dolaysız anlaşılan şeyi bulamaz ve çıkaramaz. Ancak daha sonra gizemsel deneyime bağlanacak Zen Budizm gizemsel içerikleri egemenlik altına almak olanağını düşünmenin elinde olmadığını yadsımaz, ama burada ortaya çıkan açıklamalarla, sadece deneyimden geçen kimse bir şeye bağlaya-

bilir ve bu yüzden onlarsız yaşayabilir, ama deneyimden geçmemiş kimse, onların yüzünden onları kendisine mal etmeye çalışırsa, başarısızlığın duygusuna daha çok batır ve bunlar onun için bir zehirmiş gibi etkide bulunurlar.

Böylece çok olana sürekli birliği, farklı olana özdeşliği, karşıtsal olana karşıt üstüyü karşı tutmak, Zen Budizm için de iyi ve kavramsal olarak meşru bir anlam taşır; fakat o deneyimlerine dayanarak hiçbir özel hak ve şart altında karşıt üstüyü farklılaşmamış ve özdeş olandan ve tek olanı karşıt olandan, farklılaşmış olandan ve çoklaşmış olandan daha kökensel saymaya ve bu yüzden onu gizemsel onurlara boğmaya kalkışmaz. Elbette Zen Budizm için de karşıt üstü olan, tüm saptanabilen **çelişkilerin** öte yanındadır, ama işte bu yüzden daima çelişkinin içindedir, içinden sonuç olarak ortaya çıkan karşıt üstülüğün, dışarıya götürmediği bir gerilimin daima bir halkasıdır. Bu nedenle eğer bir Zen Budist çelişkiler üstünün konusuna, anlatılagelinen düşünme üslûbuyla bakış açısını belirtmeyi önemli kabul ederse, o şöyle söyleyecektir: Varlığın merkezi, onların içinde **yuvarlanmış olmak** yoluyla tüm çelişkilerin **ötesindedir** ve onların öte yanında varlığını estirerek çelişkilerin içinde bulunur. Bu merkez çelişkisizdir ve yine de çelişkilerle doludur ya da bir başka deyimle, tek olan ve çok olan, farklılaşmış ve farklılaşmamış olan, çelişkilerin üstünde olan, çelişkili olan şey varlığının merkezine eşit yakınlıktadır ve eşit uzaklıktadır. Onlar bizzat merkezdirler ve bir solukluk mesafede değildirler.

Bu gibi formüller, düşünmenin yolundan başka bir yolda selâmetini arayan bir kimse için karanlık ve anlamsızdır ve o bunları ciddiye alırsa soluğu kesilir, ama varlığın merkezini canlı olarak yaşayan kimse, biricik uzun bir soluk verişle bunun demek istediklerini dibine kadar görebilecek ve bundan sonra artık o derecede basit ve saydam olanın, karanlık formüllerden daha başka türlü ifade edilmemesinden şaşkınlığa düşmeyecektir. Zen ustalarının her konuşmadan yalnızca kaçınmayla kalmayıp, tersine onu tehlikeli olarak reddetmelerini ve öğrenciyi bir darbeye bütün sırları çözecek olan kesin deneyimleri bizzat geçirmeye yöneltmelerinin anlamını anlayacaktır.

HAKKANİYET ve SEVGİ

Fakat eğer değişim, her rastladığı canlının hakkını vermeye bu türlü deneyimlerle götürürse, bu takdirde sanki nesneler insanın içinden geçerek bizzat kendi üstlerine sarkarlar, kendi kendilerini görürler ve kendi kendilerine apaçık olurlar. Bu durumda, ağaç şakır ve taş danseder, ama sadece olgunluğa ulaşan, kulaklarıyla görebilen ve gözleriyle işitebilen âdil kişi için bu böyledir (11). Bunu başaran kimse seven kişidir. Bu hakkaniyet sadece sevginin zemininde büyür ve çiçeklenir. O her varlığı bizzat kendi içinde olduğu gibi kabul etmekle bu hâle ulaşır. Yine de bu görüş onu tecrit etmez ve dondurtmaz. Kuşatmanın aşkıyla böyle bir hakkaniyet varlığın birliğini, çok biçimli farklılaşmanın kabulü sayesinde canlandırır; içe işleyici hakkaniyetle bu aşk, bütün biçime kavuşmuşların arasından geçerek TEK VARLIĞIN yaratıcı solugunu duyar.

AÇIKLAMALAR

1- Ernest Benz, (Batı Görüşüyle Zen) eserdeki bu pasajı, Zen'in Batılılaştırılmasına bir çıkış noktası diye görmektedir. Ona göre Herrigel, burada Zen rahibinin çabasının sonunda ulaştığı noktadan başlamayı tavsiye etmektedir.

Bu meyanda, burada Herrigel'in kendi kullanımı için bulduğu ne bir tavsiye ne de bir özel yöntem söz konusudur. Tersine, nasıl açıklanırlarsa açıklansınlar ve anlaşılırlarsa anlaşılınsınlar, Budizm'in tarihsel gelişimi içinde Zen Budizmi hâline gelmesi, çeşitli kademeleriyle ve önceden dünya görüşüne ilişkin dogmatik bir ön görüşle (yaşam = acı) hareket edilerek olmuştur. Her halükârda bu, Zen'in tarihinde şaşırtıcı bir olgudur. Ve bu tarihî olay için, bununla ilgilenen kim-seler bir açıklama istemektedirler. Herrigel, tüm tarihî yan ve eşlik eden özel hâl ve durumları bir yana bırakarak, esasta açıklamaya çalışmaktadır.

Buradan hareket edilerek de Zen'in Batılılaşması konusu için son derece akla yakın bir indirgeyici kıyas mevcuttur: Zen'in Batılılaşması olanağı acaba, en doğrusu bizzat Zen Budizmi'nin mahiyetinde midir, biçimindeki yanıtlanmamış soru. Bunun nedeni, ilk çağların "klâsik" Budistik mistiğinde midir? Buda'nın kişiliğinden çözülmede midir? Budizm'in dogmatik dışı kılınışından mıdır? Bütün bunlar bazı Avrupalılar için, Budizm'in bu biçimini çekici kılan niteliklerdir.

2 - Büyük Kurtuluş, Zen Budizmi'ne Giriş, Rascher Verlag, Dürh.

3 - Aynı eser, sy. 64.

4 - Aynı eser, sy. 130.

5 - Aynı eser, sy. 151.

6 - Aynı eser, sy. 71.

7 - Aynı eser, sy. 125.

8 - Toan'lı Rjokwai'nin beş kademesi.

9 - Shindji-mey (Üçüncü Ruhanî Reis Szosan'ın inanç düsturu).

Adı geçen metinler (E. Herrigel tarafından yeniden gözden geçirilen) Prof. Ohasama'nın çevirisinde bulunmaktadır. Zen kitabında, Japonya'da canlı Budizm, Shuej Ohasama ve Aug. Faust Rudolf Otto'nun önsözüyle birlikte.

10 - "Ezeli Olan"ın işlenmesi, E. Herrigel'in ilk büyük felsefi araştırması olan "Ezeli maddede ve Ezeli biçim" de onun daha önceki niyeti idi.

11 - Burada, çelişik üstü olanın, satori yaşantısında dolaylı olarak açıklanışı söz konusudur. Buna paralel pasajlar, Yay ile Ok Atış Sanatında Zen eserinde ve D. T. Suzuki'nin sözünü ettiği, E. Herrigel'in yazdığı "Zen'den Gelen Yaşam" adlı eserinde bulunmaktadır. Burada, Suzuki tarafından bir Çin şiiri anılır ve yorumlanır. Bu şiir şöyle başlar:

"Eğer sen kulaklarınla görürsen
ve gözlerinle işitirsen...."